

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі»

Факультэт даўніверсітэцкай падрыхтоўкі і прафесійнай арыентацыі

Кафедра агульнаадукацыйных дысцыплін

А. А. Албут

**ЗБОРНИК ТЭКСТАЎ
ДЛЯ СТЫЛІСТЫЧНАГА АНАЛІЗУ**

*Рэкамендавана вучэбна-метадычным аб'яднаннем па гуманітарнай адукацыі
ў якасці вучэбна-метадычнага дапаможніка для студэнтаў тэхнічных
і гуманітарных спецыяльнасцей устаноў вышэйшай адукацыі*

Мінск БДУІР 2020

УДК 811.161.3(076)
ББК 81.2(4Бей)я73
А45

Рэцэнзенты:

кафедра сучаснай беларускай мовы
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
(пракакол №5 ад 23.01.2018);

кафедра беларускай і рускай моў
установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны аграрны тэхнічны ўніверсітэт»
(пракакол №2 ад 26.09.2018);

дэкан факультэта сацыяльных камунікацый
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт С. А. Важнік

Албут, А. А.
А45 Зборнік тэкстаў для стылістычнага аналізу : вучэб.-метад. дапаможнік /
А. А. Албут. – Мінск : БДУІР, 2020. – 88 с. : іл.
ISBN 978-985-543-557-1.

Выданне скіравана на павышэнне культуры маўлення будучых спецыялістаў. Змяшчае граматычныя заданні, тэксты, навуковыя артыкулы, афіцыйна-справавыя дакументы, матэрыялы для дыскусіі, уключае актуальныя распрацоўкі сучаснай лінгвістыкі.

Дапаможнік прызначаецца для студэнтаў тэхнічных і гуманітарных спецыяльнасцей устаноў вышэйшай адукацыі, якія вывучаюць дысцыпліну «Беларуская мова: культура маўлення».

УДК 811.161.3(076)
ББК 81.2(4Бей)я73

ISBN 978-985-543-557-1

© Албут А. А., 2020
© УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі», 2020

Змест

Прадмова.....	4
Мова і грамадства	5
Чалавек і свет	32
Адукацыя і навука.....	58
Даведкі	80
Спіс выкарыстаных крыніц.....	84
Спіс рэкамендаванай літаратуры	87

Бібліятэка БГУМР

Прадмова

Выданне мае на мэце павысіць агульную моўную культуру студэнтаў, развіць навыкі і ўменні эфектыўных маўленчых паводзін і ў навукавай, і ў прафесійнай сферах зносін. А таксама дапамагае паказаць адметнасць роднасных беларускай і рускай моў на ўсіх моўных узроўнях.

Змест вучэбна-метадычнага дапаможніка арыентуе студэнтаў, якія ўжо засвоілі курс беларускай мовы згодна з праграмай для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі, на практычнае авалоданне беларускай мовай ва ўсіх сферах прафесійнай і грамадскай дзейнасці.

У адпаведнасці з акрэсленымі задачамі практыкум складаецца з трох частак, у якіх тэксты для працы аб'яднаны адной тэматыкай. Змешчаныя у дадзеным вучэбна-метадычным дапаможніку матэрыялы могуць выкарыстоўвацца як крыніца тэарэтычных ведаў. Такім чынам, пры адборы дыдактычнага матэрыялу звярталася ўвага на стварэнне таксама і хрэстаматыі тэкстаў для працы па тэмах, замацаваных праграмай курса. Акрамя тэарэтычна і практычна значнай інфармацыі, тэксты практыкаванняў падабраны з улікам зацікаўленняў сучаснай моладзі, будучых інжынераў.

Тыпы заданняў аналагічныя ў розных тэматычных раздзелах (практыкаванні на актуалізацыю ведаў у галіне моўных нормаў, развіццё маўлення, у тым ліку ў навуковым стылі, уменне аналізаваць тэкст). Прыярытэтным бачылася выкарыстанне арыгінальных тэкстаў, не скажоных наўмыснымі спрашчэннямі. Мэта такога падыходу – развіваць навыкі студэнтаў разумець тэксты, працаваць з інфармацыяй, вылучаць галоўнае, разважаць над прачытаным. Такім чынам, у дапаможніку змяшчаюцца заданні рознага тыпу, якія маюць праблемны характар і разлічаны на свядомы падыход да матэрыялу.

Некаторыя заданні маюць знак , які адсылае да матэрыялаў раздзела «Даведкі», прызначанага пашырыць круггляд студэнтаў, але напрамую не звязанага са зместам зборніка і вучэбным прадметам «Беларуская мова: культура маўлення».

Мова і грамадства

Практыкаванне 1. Прачытайце артыкул доктара філалагічных навук прафесара І. С. Роўды, змешчаны ў часопісе «Роднае слова» (2003 год) [29].

Вызначце стыль тэксту, адказ абгрунтуйце.

Якія словы, на вашу думку, з'яўляюцца ключавымі для дадзенага артыкула? Для чаго ў некаторых публікацыях асобна змяшчаюць ключавыя словы? Што патрэбна ўлічваць пры складанні спіса ключавых слоў?

Ці патрэбныя, на вашу думку, у гэтым тэксце спецыяльныя графічныя сродкі выдзялення інфармацыі (выкарыстанне паўтлустага, курсіўнага і да т. п. напісання)? Калі так, то што, якім чынам і з якой мэтай вы вулычылі б?

Прасачыце, як у тэксце праяўляюцца такія камунікатыўныя якасці маўлення, як правільнасць, дарэчнасць, дакладнасць, лагічнасць, чысціня, багацце, выразнасць, лаканічнасць. Ці залежыць актуалізаванасць той ці іншай камунікатыўнай якасці ад стылю мовы, жанру?

Прыдумайце сем пытанняў, якія дазваляць праверыць засваенне зместу артыкула, а таксама тры дыскусійныя пытанні па тэме артыкула, якія дазваляць паразважаць, глыбей развіць або аспрэчыць думку аўтара.

Задайце свае пытанні партнёру або членам групы. Паспрабуйце ацаніць атрыманыя адказы. Што ў адказах на дыскусійныя пытанні вы лічыце важным для ацэньвання?

Некаторыя аспекты функцыянавання беларускай і рускай моў

У Беларусі пасля прыняцця ў 1990 годзе закона «Аб мовах Беларускай ССР» беларуская мова атрымала статус дзяржаўнай, у выніку чаго значна ўзрасла яе функцыянальная нагрузка. Закон, аднак, не абмяжоўваў правы рускамоўнага насельніцтва. У органы дзяржаўнай улады можна было звяртацца на любой мове, не абмяжоўваліся магчымасці атрымання адукацыі на рускай мове ў школе і вышэйшых навучальных установах. Нягледзячы на тое, што ў першай палове 1990-х гадоў у большасці школ краіны навучанне не вялося на беларускай мове, у 18 % школ дзяцей вучылі на рускай мове і налічвалася столькі ж школ з дзвюма мовамі навучання – беларускай і рускай. Такое становішча доўжылася да рэферэндуму 1995 года, пасля якога руская мова фактычна вярнулася на тыя пазіцыі, што займала да канца 1980-х гадоў. У цэлым жа ў Беларусі ўдзельная вага рускай мовы ў XX стагоддзі была вышэйшая за ўдзельную вагу беларускай. Дастаткова сказаць, што ў Беларускім дзяржаўным універсітэце да 1956 года існавала адзіная самастойная лінгвістычная кафедра – рускай мовы. Найбольш спрыяльнымі для функцыянавання беларускай мовы былі 1920-я гады і першая палова 1990-х гадоў. Менавіта тады ставілася пытанне пра статус моў, што функцыянуюць на тэрыторыі Беларусі. Ва ўтворанай у 1919 годзе БССР статус дзяржаўных атрымалі беларуская, польская, руская і ўкраінская мовы. У канцы стагоддзя гэтым статусам валодалі і валодаюць цяпер

беларуская і руская. Для параўнання пакажам карціну стаўлення да рускай мовы ў былых савецкіх рэспубліках. У Казахстане і Кіргізіі гэтая мова мае статус афіцыйнай, што дазваляе весці на ёй справаводства. У Таджыкістане, Узбекістане, Азербайджане, Туркменіі руская мова з'яўляецца мовай міжнацыянальных зносін, у Арменіі, Грузіі, Украіне – мовай нацыянальнай меншасці, у Літве, Латвіі, Эстоніі – адной з замежных моў, роля якой у афіцыйным жыцці зведзена амаль да нуля. Парламент Малдовы ўносіў прапанову зрабіць рускую мову дзяржаўнай, аднак канчатковае рашэнне не было прынята.

Сярэдзіна XX стагоддзя стала для моў своеасаблівым вакуумам, калі пытанне пра іх статус на ўзроўні законаў не разглядалася. Пасля таго, як у сярэдзіне 1930-х гадоў абвясцілі пра перамогу сацыялізму і завяршэнне культурнай рэвалюцыі, у СССР адзінай мовай, на думку Сталіна, павінна была стаць руская, хоць у дзяржаўных дакументах, у канстытуцыях гаворка пра гэта не вялася. Толькі ў 1990 годзе Вярхоўны Савет Саюза ССР прыняў закон «Аб мовах народаў СССР», у якім вызначыў статус рускай мовы як афіцыйнай мовы Савецкага Саюза. Заўважым, што такой яна фактычна была ўсе папярэднія дзесяцігоддзі.

Нягледзячы на тое, што на тэрыторыі Беларусі жывуць прадстаўнікі больш чым 100 нацыянальнасцей, якія валодаюць рознымі мовамі, зносіны ў асноўным адбываюцца на рускай і беларускай мовах. Прычым статыстыка сведчыць, што большасць жыхароў Беларусі прызнаюць роднай беларускую мову, хоць валодаюць лепш рускай і часцей яе выкарыстоўваюць. Гэтая парадаксальная сітуацыя тлумачыцца наступным. Карэннае насельніцтва краіны (беларусы) складае абсалютную большасць – каля 80 %. Прадстаўнікі той або іншай нацыянальнасці псіхалагічна настроены ідэнтыфікаваць нацыянальнасць і мову – самую яскравую прымету нацыі, што і адбывалася пры апытанні многіх беларусаў, хоць некаторыя з іх увогуле не карыстаюцца беларускай мовай.

Шматгадовая гісторыя існавання на адной геаграфічнай і сацыяльна-палітычнай прасторы дзвюх моў спарадзіла розныя тыпы двухмоўя. У цэлым беларуска-рускі (руска-беларускі) білінгвізм ахоплівае большасць сфер жыцця краіны (радыё, тэлебачанне, газеты, мастацкая літаратура, тэатр, адукацыя і інш.), дзе дзве мовы выкарыстоўваюцца дыстантна (дыферэнцыравана) або кантактна.

Пры дыстантным тыпе двухмоўя выкарыстоўваецца адна або дзве мовы, што функцыянуюць на тэрыторыі Беларусі (напрыклад, ёсць літаратура і на рускай, і на беларускай мовах; ідуць спектаклі і на рускай, і на беларускай мовах; адны людзі гавораць паміж сабой па-руску, іншыя – па-беларуску). У гэтай сітуацыі дзве мовы, якія выкарыстоўваюцца ў краіне, не сутыкаюцца адна з адной.

Дыстантнае двухмоўе ў чыстым выглядзе – з'ява не абсалютная, бо ў рускіх тэкстах даволі часта сустракаюцца элементы беларускай мовы, а ў беларускіх – рускай (вынік інтэрферэнцыі або транспазіцыі, гэта значыць

несвядомага ці свядомага выкарыстання элементаў адной мовы ў маўленні на другой).

Пры кантактным двухмоўі абедзве мовы функцыянуюць на старонках адной газеты, у дыялогу людзей, адзін з якіх гаворыць па-беларуску, другі – па-руску, у маўленні чалавека, які выкарыстоўвае абедзве мовы і да т. п.

Найбольш яркім прыкладам кантактнага двухмоўя з’яўляецца маўленне чалавека на рускай і беларускай мовах. Пры гэтым двухмоўе індывіда можа быць раўнапраўным і нераўнапраўным.

Людей, якія ў роўнай меры добра валодаюць беларускай і рускай мовамі, не так многа. У асноўным гэта прадстаўнікі сферы адукацыі, культуры. Прычым, як правіла, гэта людзі, у якіх родная мова – беларуская. Яны – носьбіты раўнапраўнага двухмоўя. Людзі, якія ў роўнай меры дрэнна валодаюць дзвюма мовамі, наўрад ці з’яўляюцца прадстаўнікамі раўнапраўнага білінгвізму, бо абедзве моўныя сістэмы ў іх маўленні часцей за ўсё змешаныя <...>.

У нераўнапраўным тыпе двухмоўя часцей за ўсё назіраецца інтэрферэнцыя на ўсіх узроўнях мовы. Інтэрферэнцыя фанетычная, граматычная, лексічная ў Беларусі вывучана дастаткова добра. Практычна не разглядалася так званая прыхаваная інтэрферэнцыя, гэта значыць невыкарыстанне якіх-небудзь моўных элементаў з прычыны няведання. Часцей за ўсё гэта назіраецца на лексічным узроўні, калі чалавек не ведае, якое слова павінна адпавядаць слову роднай мовы. У такіх выпадках узнікаюць незапоўненыя лексічныя пустоты або свядомае ўжыванне слоў роднай мовы з рознымі агаворкамі (па-руску кажучы..., гаворы па-беларускі...), паўзы, якія часта дапамагаюць запаўняць суразмоўца, падказваючы патрэбнае слова ці патрэбную граматычную форму <...>.

У розных сацыяльных, прафесійных групах людзей двухмоўе выяўляецца па-рознаму. Адна з яго праяў – школа, якая ў значнай ступені прадвызначае карціну валодання дзвюма мовамі ў краіне. За апошняе дзесяцігоддзе кірунак вывучэння беларускай і рускай моў мяняўся спачатку ў бок рэзкага павелічэння колькасці школ з беларускай мовай навучання, потым – амаль у процілеглы бок. Так, з пачатку 1990-х да 1995 года колькасць школ, у якіх першакласнікі вучыліся на беларускай мове, павялічылася да 76 %, што амаль адпавядала нацыянальнаму складу насельніцтва. Аднак пасля рэфэрэндуму 1995 года, які ўзаконіў двухмоўе, колькасць школ з беларускай мовай навучання скарацілася. Можна меркаваць, што сітуацыя з вывучэннем не толькі беларускай, але і рускай мовы не палепшыцца пасля памяншэння колькасці гадзін на вывучэнне гэтых прадметаў <...>.

На ступень валодання беларускай і рускай мовамі моцна ўздзейнічае пазашкольнае моўнае асяроддзе, дзе большасць людзей, асабліва ў гарадах, гаворыць па-руску. Таму ў дзяцей літаратурная беларуская мова, якая выкарыстоўваецца пастаянна, – з’ява рэдкая. Да таго ж і многія настаўнікі, што выкладаюць беларускую мову, выступаюць прадстаўнікамі білінгвізму, які можна вызначыць як прафесійна арыентаваны (абумоўлены). На ўроках – па-

беларуску, па-за школай – па-руску <...>. Білінгвізм з рускай мовай у якасці толькі мовы прафесіі – з’ява нетыповая для Беларусі.

Своеасаблівы тып двухмоўя – трасянка, гэта значыць «беларуска-руская мова» з адным зместам і дзвюма формамі выражэння. Базавай мовай трасянку можа быць беларуская са значнай колькасцю элементаў (лексічных, граматычных, словаўтваральных) рускай мовы, што часцей за ўсё і назіраецца, або руская з выкарыстаннем элементаў беларускай мовы. Часам можна пачуць маўленне з элементамі беларускай, рускай літаратурных моў і мясцовых дыялектаў. Трасянка – з’ява індывідуальная. У кожнага з носбітаў моў яна выяўляецца па-рознаму.

У апошнія дзесяцігоддзе даволі часта з’яўляюцца артыкулы ў газетах, часопісах на рускай (беларускай) мове з беларускамоўнымі (рускамоўнымі) устаўкамі. У рускі тэкст, напрыклад, свядома ўключаюцца беларускія лексемы для надання тэксту нацыянальнага каларыту. Як правіла, гэта словы з высокай канцэнтрацыяй нацыянальна-культурнага фону. Бадай, найбольш частотным з іх з’яўляецца лексема бульба і яе вытворныя. Вось прыклады толькі з двух нумароў газеты «Комсомольская правда» за 15 лютага і 5 сакавіка 2002 года: Белорусским олимпийцам не докладывают бульбы; Самая вкусная картошка – наша бульба; В этом году вкус нашей бульбы узнает Европа; Не один десяток сортов пришлось перепробовать посетителям, прежде чем прийти к выводу, что самая вкусная всё-таки белорусская бульбочка; Крикунова это не смущает, судя по его заявлениям в прессе, он буквально жаждет наказать сборную звезд НХЛ. Тем более что «бульбаши» уже били многих из них на чемпионате 2000 года в Санкт-Петербурге.

Мы разгледзелі нязначную частку пытанняў, якія ўзнікаюць у выніку функцыянавання беларускай і рускай моў у нашай краіне. Заўважым толькі, што больш дэталёвага аналізу патрабуюць узаемаадносінны дзвюх моў у вясковай і гарадской мясцовасці, маўленне розных узроставых груп насельніцтва, асаблівасці мовы Заходняга Палесся, мова ў сістэме адукацыі і інш.

* Звярніце ўвагу на ўжыванне слоў *мова* і *маўленне*. Калі гэтыя словы могуць выступаць як сінонімы? Якое тэрміналагічнае значэнне замацавалася за кожным з гэтых слоў у лінгвістыцы?

* Што вы ведаеце пра сацыялінгвістычную тыпалогію моў? Што значыць «афіцыйная мова», «дзяржаўная мова», «мова міжнацыянальных зносін»? Якія мовы свету з’яўляюцца рабочымі мовамі ААН?

* Ці змянілася моўная сітуацыя ў іншых згаданых у артыкуле краінах былога СССР? Якія статыстычныя даныя вядомыя сёння пра выкарыстанне беларускай мовы як мовы навучання, пра колькасць жыхароў Беларусі, што лічаць беларускую мову роднай? Паразважайце, чым выкліканы змены, калі такое выявілася, або ці могуць змены адбыцца?

* Ці можна лічыць функцыянаванне некалькіх моў на тэрыторыі Беларусі з’явай новай? Ці ўнікальная моўная сітуацыя ў Беларусі? Што вы ведаеце пра

шматмоўе (двухмоўе) у Еўропе, у свеце? З якімі краінамі можна параўнаць моўную сітуацыю ў Беларусі?

* Чаму даследчык асабліва падкрэслівае неабходнасць пільнага вивучэння маўлення з улікам тэрытарыяльнай прыналежнасці, узроставай групы? Як гэтыя фактары ўплываюць на ўтварэнне змешанага маўлення?

* Як вы ставіцеся да падобных выказванняў: *Крикунова это не смущает, судя по его заявлениям в прессе, он буквально жаждет наказать сборную звёзд НХЛ. Тем более что «бульбаши» уже били многих из них на чемпионате 2000 года в Санкт-Петербурге?* Ці можна лічыць абразлівымі такія стэрэатыпы-штампы? Ці часта падобнае словаўжыванне сустракаецца вам? Падзяліцеся назіраннямі, абмяркуйце прыклады. Ці ведаеце вы, што такое *бульбасіка* (*бульбасико*)? 📖 Якія функцыі мовы выконваюць такія адзінкі?

Практыкаванне 2. Прачытайце адну з публікацый серыі «Моўны вентылятар» мовазнаўцаў Уладзя Лянкевіча і Алены Пятровіч [19]. Прааналізуйце выкарыстаныя стылеўтваральныя, стылістычна маркіраваныя сродкі мовы. Зрабіце выснову пра стыль усяго тэксту.

Моўны вентылятар: рускі – значыць беларускі

Проста мова – проста рэч

Яшчэ з часоў Адама ўсім рэчам і з’явам былі дадзены імёны, а мы дагэтуль корпаемся ды разводзім спрэчкі за ўсё навокал: ад самых банальных побытавых штук (чайнік ці імбрык, ручка ці асадка) да больш высакароднага: Раство, Каляды, Божае Нараджэнне, Ражджаство (апошняе між іншага нават на афіцыйных віншаванках сёлета прайграла Раству).

І хаця самыя топавыя моўныя допісы ў сеціве – гэта тыя, дзе купка айчынных інтэрнаўтаў, як тыя сябры Французскай акадэміі, вырашае, як з гэтага дня ўся сінявокая будзе называць *глейцар/шныпар/штопар/адкаркоўвач/коркацяг*, усё-ткі часы неўтаймоўнага будаўніцтва светлай слоўнай будучыны мінаюць. Аднак час ад часу і дагэтуль выплываюць з мройнай бібліятэчнай дрыгвы энтузіясты з адкрыццём, што ў нас і нашай мовы няправільнае найменне і трэба выбраць іншае з дзясятка тых, што саступілі ў гістарычнай бойцы назве «беларуская мова». Але калі сёння патэнцыйная змена саманазвы выглядае як найменей нясмешным жартам, то ад ведаў аб тым, як мы і наша мова зваліся дагэтуль, ніхто яшчэ галавой не налажыў.

Сапраўды, вось так жывеш-жывеш, а потым выяўляецца, што не было ніякага Старабеларускага княства і старабеларусоў і, адпаведна, ніякая мова так у залатыя часы Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага не называлася. А асноўным агульным імем для нашай старой мовы было слова *руская/руськая* – прыметнік, што, натуральна, паходзіў ад назвы краю *Русь*.

У знакамітым Статуце 1588 года чытаем: *«А писарь земьский маеть поруску литерами и словы рускими вси листы, выписы и позвы писати, а не иншимъ езыкомъ и словы»*.

Францыск Скарына таксама пісаў аб мове свайго перакладу: «*Библія греческимъ языкомъ по рускии сказуется книги*».

Лагічна з’яўляецца пытанне: дык а як яно сталася, што сёння гэтым словам называюць іншую мову? Адказ просты: не пакідайце *рэчы* без нагляду – яе палічаць за нічыйную і прыхопяць. Мова, якая называлася *маскоўскай/маскавіцкай*, а пазней *расійскай*, пераняла назву *руская* і разам з ёй – большасць лаўраў і культурных асацыяцый. І праз гэты гістарычны капрыз цяпер абазнаныя каментатары тут.бая і анлайнера часцяком заяўляюць: «Не дурьце главы, якая беларуская мова? Искусственны язык, придуманы ў XX стагоддзі, і нават Скарына Біблію перакладаў на рускую мову, а ні на якую не беларускую».

У той жа самы перыяд мову нашу таксама называлі *простай*. Назва «простая мова» часцей за ўсё фігуравала, каб адрозніць яе ад «*складанай*» *царкоўнаславянскай*, якой карысталіся ў рэлігійнай сферы, да таго ж «простая» можа значыць «свецкая», «паспалітая». Некаторыя даследчыкі мяркуюць, што калі сённяшнія бабулькі ў ваколіцах Вільні і памежным абшары Літвы, Польшчы і Беларусі кажуць, што размаўляюць *на-просту*, то гэта не цемната за бабелек гаворыць, а старое найменне беларускай мовы вылазіць.

Турак беларускі

У даўнія часы сустракаліся таксама назвы і *літоўская* мова, і *рутэнская*, і інш. Але наша актуальная «моўная гісторыя» пачынаецца з канца XVIII – пачатку XIX стагоддзя ў Расійскай імперыі, дзе нам наоў давялося шукаць сабе і сваёй мове імя. Наогул, лінгвіст Сяргей Запрудскі налічвае ў XIX стагоддзі аж 12 назваў беларускай мовы. У польскамоўным асяроддзі даволі папулярна было менаваць мову *крывіцкай* ад імя старажытнага племені, хтосьці называў *заходнерускай, славяна-літоўскай, літоўска-рускай, русінскай* і зрэдчас *беларускай*. Але ўсе гэтыя назвы ўжываліся рандомна, бывала паралельна і перакрывалі адна адну, а дзякуючы Багушэвічу і яго камандзе ў пачатку XX стагоддзя канчаткова замацавалася сённяшняе найменне.

І хаця ўжо досыць даўно мы сталіся беларусамі, а мова беларускай, нашыя ранейшыя імёны даюць пра сябе знаць. Дастаткова правесці пальцам па мапе і пачытаць назвы вёсак (*Літвіны, Літвакі, Літва*), зірнуць у слоўнікі суседніх народаў (*Только мертвый литвин не дзекнет*), успомніць класіка з Літоўскай пагоняй, якая ўжо пабывала і Крывіцкай, і Літвінскай, і Багдановіч яго ведае якой яшчэ.

З такога гледзішча зусім іначай і нават трохі патрыятычна бачацца ўсе гэтыя «я табе рускім языком кажу». І перастае дзівіць ды раздражняць, што суайчыннікі часам кідаюць старасвецкае: «Што ты як турак нярускі». І, можа, раней хацелася запырэчыць, маўляў, сапраўды, я і ёсць нярускі, я турак «беларускі». Але ж не скажаш, «што ты як турак небеларускі» – настолькі каструбата, нягегла і па-чужому выглядае гэтае «маладое» слова. Таму для захавання душэўнай раўнавагі і гістарычнай справядлівасці можна проста дадаваць: «Што ты як турак нярускі (у старым значэнні)».

* Як вы разумеце паняцце *дэмакратызацыя маўлення*? Ці можна гаварыць пра дэмакратызацыю маўлення на прыкладзе спалучэння рознастылёвых элементаў у адным тэксце? Якая можа быць мэта такога адбору моўных сродкаў?

* Як вы ставіцеся да такога «папулярнага» выкладу сур’ёзнай інфармацыі? Ці мэтазгодна тэксты такой стылістыкі, на ваш погляд, выкарыстоўваць у школьным класе, універсітэцкай аўдыторыі? Што вы ведаеце пра прынцып *edutainment* – забаўляць навучаючы? Ці бачыце вы перспектывы ў такіх метадыках? Ці хацелі б атрымліваць веды, развіваць умненні і навыкі ў такой форме?

Практыкаванне 3. Адрэдагуйце тэкст, выправіўшы арфаграфічныя, граматычныя памылкі, паставіўшы прапушчаныя знакі прыпынку. У тэксце захаваны лексічныя, словаўтваральныя і сінтаксічныя асаблівасці тагачаснай беларускай мовы і маўлення В. Ластоўскага, якія зараз не адпавядаюць нормам беларускай літаратурнай мовы. Падбярыце да пазначаных адзінак сучасныя адпаведнікі:

(прагаварыць, звяртацца) у (беларускай) мове – ;

тарговы – ;

таргоўля – ;

зачнем (звяртацца) – ;

каторы – ;

(абставіны/варункі) злажыліся – .

Датуль пакуль мы, беларусы, не прагаворым самі ў сваёй мове да тарговых фірм і інстытуцый, яны самі не парупяцца гаварыць да нас панашаму. А калі мы зачнем звяртацца да іх у нашай мове, то яны, хочачы мець у нас пакупцоў на свой тавар, будуць гаварыць з намі панашаму, надрукуюць каталогі ў нашай мове і заместа апалячавання або абрусення нас праз таргоўлю і крамы будуць служыць нашай справе. Тыя людзі, каторыя да гэтуль звярталіся да тарговых фірм па-беларускі, паказалі ім, што з намі трэба лічыцца, яны паказалі, што і мы – сіла. Калі беларусы пачнуць па-беларускі звяртацца да тарговых інстытуцый, да дактароў, да адвакатаў і да ўсіх іншых, хто ад іх зарабляючы, жыве і багацее тады хутка знойдуцца беларускія тарговыя фірмы, беларусы-адвакаты, беларусы-дактары.

Гістарычныя варункі нашага гаротнага народу злажыліся так, што, гонячыся за прывілеямі і магнатскай ласкай, пакінула нас наша інтэлегенцыя – уся блізка шляхта сталася польскай, гарады таксама страцілі наш беларускі характар, але русняк-беларус заняў зямлю, ён і ёсць той *народ*, у каторага ў руках сіла, з мазолі каторага корміцца і горад, і двор, і інтэлегенцыя. І вось мы, беларусы, як сіла народная, можам і павінны вымагаць, каб інтэлігенцыя, якой бы нацыі яна сама не была, шанавала б нас як людзей і пашану гэту выказвала, шануючы нашу мову (паводле В. Ластоўскага, 1912 год [16]).

* Наколькі актуальная сёння праблема, узятая В. Ластоўскім стагоддзе таму?

Практыкаванне 4. Прачытайце прапанаваныя тэксты. Што іх аб'ядноўвае? Прааналізуйце кожны з гэтых тэкстаў паводле наступнага плана:

1. Вызначыць жанр тэксту (або звярнуць увагу на аўтара, на крыніцу, адкуль тэкст узяты, ці паразважаць, дзе ён мог быць размешчаны/агучаны).

2. Хто адрасат тэксту (ці шырокая, ці падрыхтаваная аўдыторыя)?

3. Мэта тэксту (абагульнена).

4. Агульнае чытацкае ўражанне, у тым ліку дастаткова суб'ектыўнае (лёгка ці цяжка чытаецца тэкст, строгі, дакладны або эмацыянальны, з гумарам і пад.).

5. Выкарыстаннем якіх моўных сродкаў абумоўлена ваша чытацкае ўражанне. Прывесці прыклады з тэксту.

5.1. Лексічныя сродкі.

5.2. Граматычныя сродкі.

5.2.1. Марфалагічныя сродкі.

5.2.2. Сінтаксічныя сродкі.

6. Асаблівасці графічнага афармлення (пры іх наяўнасці).

Артыкул 2. Дзяржаўныя мовы, іншыя мовы ў Рэспубліцы Беларусь

У адпаведнасці з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь дзяржаўнымі мовамі Рэспублікі Беларусь з'яўляюцца беларуская і руская мовы.

Рэспубліка Беларусь забяспечвае ўсебаковае развіццё і функцыянаванне беларускай і рускай моў ва ўсіх сферах грамадскага жыцця.

Рэспубліка Беларусь праяўляе дзяржаўны клопат аб свабодным развіцці і ўжыванні ўсіх нацыянальных моў, якімі карыстаецца насельніцтва рэспублікі.

Дзяржаўныя органы і іншыя арганізацыі ў адпаведнасці з заканадаўствам Рэспублікі Беларусь ствараюць грамадзянам неабходныя ўмовы для вывучэння беларускай і рускай моў і дасканалы валодання імі.

Закон не рэгламентуе ўжывання моў у неафіцыйных зносінах, у зносінах членаў працоўных калектываў паміж сабой.

Артыкул 3. Права грамадзян карыстацца іх нацыянальнай мовай

Грамадзяне маюць права карыстацца іх нацыянальнай мовай і выбіраць мову зносінаў.

Артыкул 4. Абавязак кіраўнікоў, іншых работнікаў дзяржаўных органаў і іншых арганізацый валодаць беларускай і рускай мовамі

Кіраўнікі, іншыя работнікі дзяржаўных органаў і іншых арганізацый павінны валодаць беларускай і рускай мовамі ў аб'ёме, неабходным для выканання імі сваіх службовых абавязкаў.

Артыкул 5. Гарантыі правоў грамадзян пры звароце ў дзяржаўныя органы і іншыя арганізацыі

Дзяржаўныя органы і іншыя арганізацыі павінны прымаць і разглядаць звароты, якія падаюцца грамадзянамі на беларускай або рускай мове.

Адмова службовай асобы прыняць і разгледзець зварот грамадзяніна на беларускай або рускай мове са спасылкай на няведанне мовы звароту цягне за сабой адказнасць у адпаведнасці з заканадаўчымі актамі Рэспублікі Беларусь.

Адказ на зварот афармляецца на мове звароту.

Артыкул 6. Абарона моў

Усякія прывілеі ці абмежаванні праваў асобы па моўных прыметах недапушчальныя.

Публічная знявага, ганьбаванне дзяржаўных і іншых нацыянальных моў, стварэнне перашкод і абмежаванняў у карыстанні імі, прапаведзь варожасці на моўнай глебе цягнуць устаноўленую законам адказнасць.

Закон Рэспублікі Беларусь ад 26.01.1990 №3094-XI «Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь» (тэкст прававога акта са змяненнямі і дапаўненнямі на 1 студзеня 2014 года)

«Наша мова для нас сьвятая, бо яна нам ад Бога даная», – пісаў у прадмове да «Дудкі беларускай» Мацей Бурачок (Францішак Багушэвіч), і ў розныя перыяды нашае гісторыі розныя людзі кіраваліся гэтымі словамі дый, адказваючы на гэты дар Божы, зьвярталіся да Бога, славілі Яго і дзякавалі Яму менавіта ў ёй, у нашай, у сьвятой мове. Пачынаючы ад Францішка Скарыны і ажно да нашых дзён шматлікія людзі імкнуцца не ствараць сабе асобнай штучнай «сакральнай» мовы, але зьвяртацца да Бога так, як зьвяртаюцца да бацькі ці маці, так як зьвяртаюцца ў жыцці да тых, каго любяць і кахаюць. Мова каханьня – гэта ўжо сакральная мова, сьвятая мова, але да таго ж яна яшчэ і жывая.

Айцец Аляксандар Аўдзяюк, адміністратар і рэдактар сайта «Часасловец. Пераклады: айцец Аляксандра Надсана»; айцец Сяргей Стасевіч, сузаснавальнік сайта [37]

Рыгор Барадулін

Мая мова

Сцвярджаюць гісторыкі і мовазнаўцы,
Што паступова сціраюцца грані нацый
І, нібыта як перажытак,
аджыць павінна абавязкова
Мова маці маёй – беларуская мова...
Што мне, як імя ўласнае, блізкая і знаёмая,
Што па жылах маіх цячэ
і сонным Сажом і Нёманам.
Я чакаю часіну сябрыны людской,
Але не згаджуся, што родныя мовы лускай
Былі на рыбіне чалавецтва,
Якая ў вечнасць плыве акіянам вечнасці.
Галеюць увосень гаі-касмачы,

Па вясне расціскаюць лісты
Свае кулачкі маладыя.
І калі нават мова мая замаўчыць,
То не зробіцца мёртвай латынню.
Словы, дзе кожны гук
Азяблай сініцай цінькае,
Не стануць тэрмінамі медыцынскімі.
Гэтыя словы
Павінны вывучыць будуць нанова,
Каб даведацца,
Як Русь мая, белая
Ад вясновай наклеці
І касцей няпрошанай набрыдзі
З-пад чарапастых свастык,
Вольнай воляй сваёй даражыла,
Як з братамі і сёстрамі
Шчыра дружыла.
Калі мова мая
Уліецца ў агульны людскі акіян –
Пацячэ ў ім, стрыманая,
Цёплым Гальфстрымам.
І будзе мне сэрца грэць
Кожным ашчаджаным словам,
Бо як жыта спрадвечная
Беларуская мова! [2]

Так, наша рэспубліка, як і іншыя, даўно стала адукаванай: усім забяспечана як мінімум сярэдняя адукацыя. А вось наконт інтэлігентнасці... Інтэлігент не вызваліць сваё дзіця ад вывучэння роднай мовы. Інтэлігент не адвернецца ад кнігі толькі таму, што яна – беларуская. Згадаю словы выдатнага рускага пісьменніка Канстанціна Паўстоўскага, які гаварыў, што годнасць чалавека правяраецца ягонымі адносінамі да роднай мовы, што чалавек, які не ведае роднай мовы, – дзікун. Ну дык колькі дзікуноў ходзіць сярод нас?

Дайшло да таго, што многія з нас проста саромеюцца публічна карыстацца беларускай мовай. Найперш тыя, што выбіліся «ў людзі», атрымалі адукацыю. А саромецца трэба няведання роднай мовы!

Ды я прашу проста падумаць пра лёс дзяцей. Горка пра гэта нагадваць, але спытаем сябе: кім яны растуць? Не беларусамі? Тады кім? Рускімі? Не, нягледзячы на тое што вакол пануюць руская мова, рускамоўны друк, рускамоўнае тэлебачанне, рускамоўныя тэатры і кіно, кнігі, школы, тэхнікумы, ВНУ, яны растуць усё ж не рускімі. Дык кім?

Мікола Гіль. Думайце, мамы, думайце! Рэха з 1987 года [6]

Лінгвістычная сітуацыя ў Беларусі мае найбольшыя паралелі з сітуацыяй у Ірландыі. У абедзвюх краінах пасля набыцця незалежнасці ў якасці дзяржаўных моў захаваліся мовы былых метраполій (руская і англійская адпаведна). Падобную моўную сітуацыю можна характарызаваць як «посткаланіяльную»: асіметрычны білінгвізм, абмежаванне функцый мясцовых моў, часта ідэалагічнае прыніжэнне статусу мясцовай мовы на карысць больш «сучаснай», «міжнароднай», статус мовы былой метраполіі як сродку «міжнацыянальных зносін». Звычайна сітуацыя выглядае так, што люмпенізаваныя пласты грамадства спрабуюць пазбавіцца ад роднай мовы як вясковай і авалодаць «больш прэстыжнай» мовай, каб заняць вышэйшае становішча ў грамадстве. Апрача таго, назіраецца выцісканне «непрэстыжнай» мовы з усіх сфер грамадства (за выключэннем, магчыма, «дэкаратыўнага» фальклору). Даследчык фарэрскай мовы Ёхан Хендрык Поўльсэн вызначае гэтую сітуацыю наступным чынам: «моўны імперыялізм не мае лепшых саюзнікаў, чым свае ўласныя ахвяры». <...> Як адзначае Роланд Марці, «...адзіным шляхам умацавання пазіцый беларускай мовы з'яўляецца пазітыўная дыскрымінацыя. Роўнасці моў нельга дасягнуць простым наданнем ім роўнага статусу. Збалансаваная сітуацыя можа мець месца толькі тады, калі мовы аднолькава моцныя». У іншым выпадку палітыку ў сферы адукацыі, калі мову навучання выбіраюць бацькі, можна лічыць дыскрымінацыйнай. Расійскі лінгвіст Валянцін Гак такую сітуацыю характарызуе наступным чынам: «...свабодны выбар мовы навучання ў школе расцэньваецца многімі лінгвістамі як сродак замацавання моўнага і культурнага нераўнапраўя і выціскання мінарытарнай мовы». На дадзены момант, калі дзяржава не зменіць моўную палітыку, нам пагражае або поўная асіміляцыя, або «мальтыйскі варыянт», калі дзве дзяржаўныя мовы паступова ператвараюцца ў адзіную мову-піджын.

У. Кошчанка. Цяжкасці шматмоўя ў Еўропе [14]

* Напішыце рэзюмэ паводле прааналізаваных тэкстаў: да дзесяці сказаў, тып тэксту – разважанне, стыль мовы – публіцыстычны. Граматычнае заданне: хаця б па адным разе ўжыць пабочную канструкцыю і складаны бяззлучнікавы сказ, дзеепрыметнікавы і дзеепрыслоўны звароты.

Практыкаванне 5. Прачытайце думкі вядомых даследчыкаў пра функцыянаванне беларускай мовы ў сітуацыі двухмоўя. Што вы ведаеце пра згаданых навукоўцаў?

Падрыхтуйцеся да працы круглага стала на тэму «Становішча беларускай мовы ў сучасным грамадстве», выкарыстоўваючы спасылкі на меркаванні навукоўцаў або статыстычныя даныя.

Уладзіслаў Кузьмін (газета «Звязда») гутарыць з Таццянай Рамза [10]

– Беларуская мова – гэта прэзентацыя краіны. Калі я дасылаю паштоўкі сваім студэнтам-замежнікам, і там напісана па-беларуску, я адчуваю гонар, што мая краіна адметная. Вось з такіх дробязяў трэба пачынаць. Прымушаць раз-

маўляць на беларускай мове нельга! Гэты этап мы ўжо калісьці праходзілі. Не будзе такога, што сёння я кажу па-руску, а заўтра раптам загавару па-беларуску. Кожны павінен пачаць з сябе, пачаць ужываць мову ў штодзённым жыцці. Я размаўляю па-беларуску з людзьмі на вуліцы, у цырульні, на рынку, і ў мяне пытаюцца, ці заўсёды я так гавару. «Безумоўна, – адказваю я. – А вы чаму не гаворыце?» – пытаюся. І даводзіцца чуць наступны адказ: «Дык ніхто ж не размаўляе!» <...> Калісьці я сама гаварыла па-руску. І толькі з цягам часу, калі я ўжо працавала, да мяне прыйшло разуменне, што мая мова не горшая за іншыя. Калі гэта ад душы, не дэманстрацыя на паказ, то для чалавека няма цяжкасцяў пачаць гаварыць.

У такім выпадку дзяржаўнае двухмоўе – гэта юрыдычна замацаваны і рэгламентаваны парадак раўнапраўнага выкарыстання дзвюх моў ва ўсіх або ў пераважнай большасці афіцыйных сфер грамадскіх зносін.

... Развіццё і ўдасканаленне сістэмы беларускай літаратурнай мовы суправаджаецца паступовым выцясненнем яе з найбольш значных і ўплывовых сфер зносін. Фактычна ў сённяшніх умовах беларуская мова – мова тытульнай нацыі і першая дзяржаўная мова Рэспублікі Беларусь – займае другараднае становішча ў моўнай сітуацыі. Яе роля зведзена да мінімуму ў такіх грамадскіх сферах, як дзяржаўнае кіраванне, справаводства, вышэйшая адукацыя, навука. А менавіта гэтыя сферы выкарыстання мовы ў сённяшнім грамадстве вызначаюць яе прэстыж і мажарытарнасць, а таксама фарміруюць прагматычныя фактары яе вывучэння. Істотна скарацілася і колькасць актыўных карыстальнікаў беларускай мовы. Адзначаная акалічнасць самым непасрэдным чынам уплывае і на развіццё самой сістэмы беларускай мовы, што адбываецца ў першую чаргу на развіцці асобных функцыянальных стыляў (афіцыйна-дзелавога, навуковага), фарміраванні асобных тэрмінасістэм.

Сітуацыя двухмоўя ў яго сённяшнім выглядзе і моцная канкурэнцыя з боку рускай мовы робяць надзённай таксама праблему захавання нацыянальнай адметнасці беларускай мовы, што знайшло сваё адлюстраванне ў «дэрусіфікатарскіх» падыходах да ацэнак літаратурнай нормы і тых актыўных працэсаў, якія адбываюцца на розных узроўнях моўнай сістэмы.

Адбылася палярызацыя беларускамоўнага грамадства паводле моўных густаў і амбіцый. Фактычна сёння мы сутыкнуліся з сітуацыяй паралельнага існавання двух літаратурна-пісьмовых варыянтаў беларускай мовы. Аднак якраз апошняе асабліва небяспечна ва ўмовах двухмоўя, таму што значна зніжае канкурэнтаздольнасць беларускай мовы ў найбольш важных і ўплывовых сферах грамадскага ўжытку. Больш таго, нярэдка некаторыя заканадаўцы сучаснай моўнай моды за імкненне да рэфармавання і ўдасканалення беларускай мовы выдаюць уласнае няведанне элементарных яе норм.

Беларуская мова, як і любая іншая натуральная мова, выконвае ў грамадстве тры асноўныя глабальныя функцыі: сродку зносін (камунікатыўную, якая аб'ядноўвае цэлы шэраг канкрэтных функцый),

культурную (часткі і сродку нацыянальнай духоўнай культуры) і ідэнтыфікацыйную (сродку нацыянальнай ідэнтыфікацыі і самаідэнтыфікацыі). Аднак у залежнасці ад характару моўнай сітуацыі суадносіны гэтых функцый натуральнай мовы могуць быць рознымі. У прыватнасці, у сітуацыі масавага двухмоўя, калі камунікатыўная функцыя беларускай мовы значна абмежавана, узрастае яе роля як сродку нацыянальнай свядомасці, сродку нацыянальнай ідэнтыфікацыі і самаідэнтыфікацыі.

А. А. Лукашанец. Беларуская мова на пачатку XXI стагоддзя: некаторыя разважанні [18]

Пры такім разуменні дзяржаўнага двухмоўя беларуска-рускае дзяржаўнае двухмоўе, відаць, трэба прызнаць найбольш дэмакратычным урэгуляваннем жыцця беларускага грамадства ў моўнай сферы, паколькі абедзвюм мовам гарантаваны аднолькавыя правы.

Сёння надзвычай важна сфарміраваць у грамадстве цывілізаванае разуменне сутнасці дзяржаўнага двухмоўя і прывіць грамадзянам уменне жыць у прававым полі. Зараз пад дзяржаўным двухмоўем звычайна разумеецца права грамадзяніна карыстацца той ці іншай мовай ва ўсіх сферах сваёй дзейнасці. І гэта правільна. Пры гэтым не заўсёды выразна ўсведамляецца другі бок праблемы, а менавіта тое, што дзяржава праз свае ўстановы павінна рэальна забяспечыць такое права кожнаму грамадзяніну. З гэтага вынікае, што кожны дзяржаўны служачы ці работнік дзяржаўнай установы як прадстаўнік дзяржавы павінен абавязкова валодаць двюма дзяржаўнымі мовамі і рэальна карыстацца імі ў сваёй службовай дзейнасці.

На пачатку XXI стагоддзя беларуская мова рэальна запатрабавана ў камунікатыўнай прасторы беларускага грамадства, актыўна выкарыстоўваецца ў некаторых традыцыйных сферах ужытку і адначасова выяўляе тэндэнцыі пашырэння ў новых сучасных сферах камунікацыі. Як і раней, актуальнай застаецца праблема павелічэння прысутнасці беларускай мовы менавіта ў такіх традыцыйных сферах ужытку, як дзяржаўнае кіраванне, справаводства, школьнае навучанне, сродкі масавай інфармацыі і г. д. Для яе вырашэння неабходна выкананне комплексу практычных мерапрыемстваў у межах існуючага моўнага заканадаўства.

А. А. Лукашанец. Беларуская мова ў сучасным свеце [17]

Што тычыцца рэальнай камунікатыўнай практыкі, дык русіфікацыя БЕЛ была даўняй і масавай і не патрабавала слоўнікаў. Русіфікацыя пачалася адначасова з паэтапным уключэннем беларускіх зямель у склад Расійскай Імперыі (у 1772 і 1793 гадах, па I і II раздзелах Рэчы Паспалітай). Нацыянальнае адраджэнне 1906–1928 гадоў было непрацяглым контрасіміляцыйным рухам, але яму не хапіла моцы і часу, каб пераадолець імперскую русіфікацыю.

Беларуская мова русіфікавалася ў першую чаргу па-за межамі тых сфер, дзе ўжывалася літаратурная БЕЛ – у гарадскім прастамоўі і дыялектах. Хаатыч-

ная русіфікацыя БЕЛ прывяла да крэалізаванага руска-беларускага маўлення, якое адносна нядаўна атрымала сялянскую назву «трасянка». У адрозненне ад пераходных руска-беларускіх гаворак, якія валодаюць уласным узусам, «трасянка» ёсць мноства ў рознай ступені русіфікаваных ідыялектаў. Розны выбар паміж рускім ці беларускім альтэрнантам можа адбывацца па-рознаму і нават у маўленні аднаго чалавека – не толькі ў залежнасці ад тэмы, суразмоўцы і г.д., але і без усялякіх матываў, цалкам абыякава (прыкладам, адзін і той жа чалавек можа сказаць і *картошка* і *бульба*, і *поезд* і *цягнік*, і *часы* і *гадзіны*, і *цветы* і *кветкі* і г. д.).

Такім чынам, сацыяльнае дамінаванне рускай мовы ў Беларусі праявілася ў двух працэсах: 1) руская мова выціскала дывергентна эвалюцыяніруючую літаратурную БЕЛ са сфер адукацыі, культуры, дзяржаўнай улады; 2) руская мова працягвала асімілятыўна (канвергентна) уплываць на субстандартныя варыянты БЕЛ. Нівеляванне дыялектаў (звычайнае ў XIX–XX стагоддзях для арэалаў розных моў) у Беларусі ішло пад уплывам не «свайго» наддыялектнага стандарта, але «чужога» (рускага).

Галоўная праблема беларускай, а таксама ўкраінскай літаратурных моў не ў тым, што яны «недэмакратычныя» ці «далёкія ад народа», але ў тым, што, з прычыны шматвяковай русіфікацыі, гэтыя мовы не выпрацавалі формы нацыянальнага штодзённага некадыфікаванага маўлення. Не маючы «падпіткі» нацыянальных дыялектаў і прастамоўя, літаратурныя беларуская і ўкраінская мовы паступова ўсё больш аддаляюцца ад маўлення большасці народа, становячыся ўсё больш элітарнымі.

Ва ўсім свеце эліты, як пісаў Мануэль Кастэльс, касмапалітычныя, народы – этнічныя. Але ў беларусаў і ўкраінцаў – наадварот: простыя людзі гавораць на надэтнічным сурагаце, а эліта намагаецца ўтрымаць этнічную моўную спадчыну.

Магчыма, беларусы знаходзяцца ў постэтнічнай стадыі развіцця супольнасці, калі «нацыянальнасць» змацоўваецца не мовай, але эканомікай. У постэтнічнай гісторыі нацыя-дзяржава фарміруецца арэалам і агульнай для арэалу арганізацыяй жыцця. Тое, што Хайдэгер зваў дом быцця і самае інтымнае ўлонне культуры (і ў Хайдэгера гэта адносіцца да мовы), можа, у беларусаў – гэта ўжо не мова і не этнічнасць, але свая зямля, свая краіна-дзяржава.

Н. Б. Мячкоўская. Дывергентныя і канвергентныя працэсы ў беларускай моўнай сітуацыі XX стагоддзя і сучасная мадэль нацыянальнага самасцвярджэння [21]

Ніхто, у тым ліку самі стваральнікі беларускай інфармацыйнай прадукцыі, не глядзяць на яе як на самадастатковую. Усё, што пішацца і апавядаецца па-беларуску, утварае рэгіянальную субкультуру, выспу ў рускамоўнай інфармацыйнай прасторы, малацікавую для большасці спажывцоў. Самае горкае, што з гэтым змірыліся самі стваральнікі беларускай інфармацыі.

Н. Б. Мячкоўская. Сацыялінгвістычны погляд на чыннікі, тармазы і прыярытэты нацыянальнага адраджэння [22]

В результате литературный белорусский язык становится всё более профессиональным, книжным и интеллектуальным. Овладение им происходит всё более искусственно: язык усваивают не от матери и даже не на школьных уроках белорусского языка, а путём самостоятельного и «клубного» изучения. <...> Как можно видеть, черты элитарности стали в белорусском языке проступать не в результате сложения элитарного пласта культуры, противопоставленной масскульту, но вследствие сужения круга людей, говорящих на белорусском.

Н. Б. Мечковская. Социальная лингвистика [23]

Курт Вулхайзер: Цікава, што ў маіх даследаваннях сярод «новых беларускамоўных» рэспандэнтаў вельмі шмат маладых людзей, якія хочуць займацца бізнесам. Калі створыцца такая бізнес-эліта, якая будзе беларускамоўная – гэта можа сапраўды змяніць сітуацыю! Бо калі толькі дзяржава бярэ адказнасць за мову, альбо толькі палітыкі... Калі ўспомніць чэшскае адраджэнне, то там мова адрадзілася намаганнямі буржуазіі. У выпадку каталонскай мовы – таксама нацыянальная буржуазія адыграла ключавую ролю. Таму важней, каб на мінскіх вуліцах з'яўляліся білборды з рэкламай тавараў на беларускай мове, чым білборды з рэкламай уласна беларускай мовы. Хоць і ў Галісіі вісяць білборды: «Любім галісійскую мову».

Спадар Курт, Вы бліскуча гаворыце па-беларуску. Бывае такое, што Вам не могуць у Беларусі адказаць на нашай нацыянальнай мове?

Курт Вулхайзер: Бывае такое... А бывае, што стараюцца ўжываць пэўныя беларускія словы. Скажам так, я сустракаў шмат людзей, за якіх я лепей размаўляю па-беларуску.

Фрагмент інтэр'ю з Куртам Вулхайзерам для Tut.by

Практыкаванне 6. Перакладзіце тэкст на беларускую мову.

Вызначце стыль перакладзенага на беларускую мову, назавіце стылістычныя (лексічныя, марфалагічныя, сінтаксічныя) сродкі атрыманага беларускамоўнага тэксту, прывядзіце прыклады з яго.

Как всякий диалект (территориальный либо социальный), компьютерный жаргон существует в бесконечном количестве пространственных и временных модификаций. В этом легко убедиться, заглянув на региональные страницы Интернета, см. например, сленговое *гуля*, *гулька* 'компьютерная игра', распространенное на территории Украины и Беларуси и образованное от бел. *гуляць*, укр. *гуляти* 'играть'. Однако, при всей обычной для диалекта местечковости, компьютерщики не могут себе позволить значительных региональных отличий, поскольку их сфера деятельности, особенно после всеобщего распространения Интернета, основана на едином информационном пространстве. Следовательно, чтобы понимать и быть понятым, быть включенным в среду, пользователь этой сферы должен использовать (и создавать!) единый код. По-видимому, в этом одна из причин преобладания англоязычных слов и их дериватов в рус-

ском подзязыке інфармацыйных тэхналогій, прычём для другіх языков (немецкага, французскага, чэшскага – языки, схлоны к пурызму) мае место тэндэнцыя к насышчэнню тэкстаў англаязычнымі элементамі па мере ўзвешчэння іх спецыялізаваннасці. Дэле ў том, што англійскі язык все прочнее займае место естэственнага інтэр’языка, і ў першую очередь ў сфэре інфармацыйных тэхналогій [31].

Практыкаванне 7. Прачытайце артыкул вядомага беларускага лінгвіста Г. А. Цыхуна [36].

Складзіце тэзісны план тэксту.

Напішыце анатацыю на дадзены артыкул.

**Крэалізаваны прадукт:
трасянка як аб’ект лінгвістычнага даследавання**

Феномен трасянки не можа не выклікаць цікавасці ў лінгвіста. Сама назва «трасянка» – гэта тэрміналагічная метафара, створаная ў выніку пераносу зыходнага слова з бытавой сфэры ў сферу лінгвістычнай тэрміналогіі. Першасны сэнс слова «трасянка» многія забыліся, яно ўжо патрабуе разгорнутых тлумачэнняў, напрыклад: «Тэрмін «трасянка» пайшоў ад назвы корму для буйной рагатай жывёлы, гэта значыць, каровы. Калі ў гаспадара не хапае добрага сена, ён дабаўляе салому, старанна растрасаючы яе. Карова не заўважае падману і з’ядае трасянку. Праўда, малака не прыбаўляе. Так і беларусы: сваёй жудаснай трасянке не заўважаюць ні ў хаце, ні ў аўтобусе, ні ў Вярхоўным Савеце» (Круг, 4.04.96). Адам Мальдзіс утварыў кампазіт – «мататрасянка»: «Сённяшні грамадзянін нашай краіны павінен аднолькава добра ведаць не толькі рускую, але і беларускую мову. На жаль, ён часцей за ўсё не ведае добра ніякай, гаворыць на «трасянцы», густа перасыпанай матам («мататрасянцы»)» (Літаратура і мастацтва, 29.09.95).

Што ж уяўляе па сваёй сутнасці трасянка з лінгвістычнага пункту погляду? Гэта моўны прадукт, што ўзнік шляхам механічнага змяшэння ў розных прапарцыях элементаў матэрыі і формы дзвюх моваў – рускай і беларускай. Трасянка – гэта кантамінацыя. Тыповы прадукт кантамінацыі – крэольскія мовы, пиджыны. Зразумела, няма падставаў поўнасцю атаясамліваць трасянку з пиджынамі ці нават крэольскімі мовамі, найперш таму, што тут ідзе гутарка пра ўзаемадзеянне блізкароднасных моваў, у той час як пры ўтварэнні апошніх узаемадзеянні звычайна далёкія ў генетычным і тыпалагічным плане мовы. Яе можна вызначыць хутчэй як крэалізаваны варыянт беларускай мовы.

Як і кожны крэалізаваны моўны прадукт трасянка ўзнікла першапачаткова з неабходнасці падтрымання камунікацыі паміж карэнным беларускамоўным насельніцтвам і рускамоўным адміністрацыйна-партыйным чыноўніцтвам, што мела больш высокі грамадскі статус. Шматлікія сведчанні пра гэта абагульнена выказаў Рыгор Барадулін: «Дэкласаванае бальшавікамі сялянства разам з «класавымі» рысамі страціла і рысы нацыянальныя. У новых умовах жыцця яно

лёгка паддалося прыезджым начальнікам, якіх баіцца і ад якіх пакутуе... Так, моўнае асяроддзе разбурана, а тут яшчэ такі фактар, як гарады, якія камплектаваліся за кошт расійскіх чыноўнікаў і грамадзян» (Наша слова, 22.02.95).

У далейшым, у выніку небывалых па маштабах міграцый, у першую чаргу вяскоўцаў у горад, сфера выкарыстання трасянкі пашырылася, бо яна ўжо пачала ўспрымацца як абавязковы элемент гарадской моўнай сітуацыі, на якую арыентаваліся прыезджыя. Наяўнасць такога «двухмоўя» не дала падставаў для замацавання трасянкі ў якасці асноўнага сродку зносін, бо яна нават у вачах яе носьбітаў успрымалася як «некультурная мова», нягледзячы на тое, што гарантавала высокі ўзровень моўнай інтэграцыі ў гарадскім асяроддзі. Аднак гэты ўзровень дасягаўся за кошт прымітывізацыі зыходных структур беларускай і рускай моваў пры моўным узаемадзеянні, чым і тлумачылі непаўнаўнартаўнасць трасянкі людзі, што валодаюць дзвюма (ці хаця б адной) «чыстымі» мовамі. Трасянка характарызуецца малой прадказальнасцю з'яўлення ў працэсе маўлення тых або іншых элементаў кожнай з моваў, якія ўзаемадзеіваюць у час самога моўнага акту. Найбольш устойлівымі застаюцца фанетычныя асаблівасці.

Як з'ява індывідуалізаваная, трасянка ўзнікае ў выніку стыхійнага засваення рускай мовы непасрэдна ў працэсе моўных зносін з яе носьбітамі, а не ў працэсе паступовага арганізаванага вывучання вымовы і правілаў граматыкі людзьмі, выгадаванымі ў беларускамоўным вясковым асяроддзі. Звычайна гэта было звязана з перасяленнем у горад або раптоўным павышэннем грамадскага статусу, гэта значыць зноў жа перамяшчэннем, толькі ў сацыяльным плане. Дасканаласць авалодання іншай мовай гэтакім найпростым метадам магчымае толькі ў вельмі раннім веку, у іншых выпадках дасягнуць яго без пастаноўкі вымаўлення, свядомага вывучэння граматычнай будовы не ўдаецца.

Носьбіты так званага сумешчанага двухмоўя адчуваюць, што ступень валодання кожнай з дзвюх моваў не адпавядае патрэбам «раскаваных» зносін. Таму яны пазбягаюць гаварыць на пэўнай мове ў афіцыйных сферах жыцця, набываюць своеасаблівы комплекс «моўнай непаўнаўнартаўнасці». Зрэшты, у сітуацыі, калі трасянка робіцца звыклым сродкам зносін, губляючы свой крэалізаваны характар, што можна часта назіраць у нашых умовах, яна ператвараецца ў своеасаблівы сродак ідэнтыфікацыі або групавой салідарнасці яе носьбітаў. Неўнармаванасць трасянкі, яе аморфны і плынны характар даюць яе носьбітам у некаторых сітуацыях падставу проціпастаўляць сябе як прыхільнікаў разняволення ці прагматызму ў моўнай сферы карыстальнікам літаратурнай мовы з жорсткай нормай, што патрабуе пэўных намаганняў для яе засваення. Але часцей за ўсё такі аргумент ужываецца толькі ў якасці аднаго з апраўданняў няведання беларускай літаратурнай мовы, бо суб'ектыўна большасць «трасяначнікаў» імкнецца да таго, каб іх ідэнтыфікавалі з носьбітамі рускай мовы. Што да апошніх, то іх рэакцыя на так званыя моўныя памылкі «трасяначнікаў» у залежнасці ад культурна-гістарычных і сацыяльна-палітычных фактараў можа вагацца ад непрахільнай варожасці праз дабрадушную іронію да абсалютнай моўнай талерантнасці.

Практыкаванне 8. Прачытайце сказы. Расстаўце іх у правільнай паслядоўнасці, каб атрымаўся тэкст.

Прааналізуйце сродкі сувязі сказаў тэксце. Складзіце графічную схему тэксту, якая б адлюстроўвала віды сувязі паміж сказамі.

1. Міжнародны дзень роднай мовы адзначаецца штогод 21 лютага з мэтай узняць пытанні моўнай і культурнай разнастайнасці і шматмоўнасці.

2. 21 лютага 1952 года студэнты горада Дака заклікалі да забастоўкі.

3. 21 сакавіка 1948 года генерал-губернатар Пакістана абвясціў мову ўрду афіцыйнай мовай Пакістана.

4. Гэта дата была ўпершыню абвешчана ЮНЕСКА 17 лістапада 1999 года.

5. Міжнародны дзень роднай мовы паўстаў як вынік міжнароднага прызнання Дня руху за мову, які адзначаецца ў Бангладэш з 1952 года.

6. Адзначэнне гэтага дня было таксама прызнана Генеральнай асамблеяй ААН у яе рэзаючым 2008 года, якая абвясціла гэты год Міжнародным годам моў.

7. У тым годзе студэнты былі забітыя пакістанскай паліцыяй у горадзе Дака падчас пратэстаў, арганізаваных Рухам за мову бенгалі.

8. Прычым роднай мовай большасці бенгальцаў з'яўляецца бенгальская, а не ўрду.

9. Гэта дзяржава складалася тады з дзвюх раздзеленых частак: Заходняга Пакістана (сённяшня дзяржава Пакістан) і Усходняй Бенгаліі (зараз – дзяржава Бангладэш).

10. Насельніцтва Усходняй Бенгаліі распачало пратэсты.

11. Нягледзячы на мірны характар пратэстаў, паліцыя адкрыла агонь па дэманстрантах, забіўшы шмат студэнтаў і іншых пратэстуючых.

12. ЮНЕСКА штогод вызначае тэму для святкавання і праводзіць мерапрыемствы ў сваёй штабкватэры ў Парыжы.

13. Урад увёў каменданцкую гадзіну.

* Як адзначаюць Міжнародны дзень роднай мовы ў Беларусі?

Практыкаванне 9. Прачытайце публікацыю С. Запрудскага [9], прысвечаную кнізе «Беларуская мова», што выйшла ў польскім горадзе Аполе (Opole) у 1998 годзе пад навуковай рэдакцыяй А. Лукашанца, М. Прыгодзіча, Л. Сямешка.

Вызначце жанр гэтага тэксту. Адказ абгрунтуйце.

У верасні 1992 года на канферэнцыі «Славянскія мовы ў адносінах да сучасных зменаў у Цэнтральнай і Усходняй Еўропе» ў Аполе польскі лінгвіст Станіслаў Гайда ініцыяваў агульнаславянскую даследчую праграму «Сучасныя змены ў славянскіх мовах». У 1993 годзе ідэя праграмы і яе арганізацыйныя контуры канчаткова акрэсліліся на XI Міжнародным з'ездзе славістаў у Браціславе і на першай з будучых штогадовых сустрэч выканаўцаў праекта ў Аполе. Так быў запушчаны механізм, вынікам дзейнасці якога стала падрыхтоўка і выданне шэрага кніг пад агульнай назвай «Найноўшая гісторыя славянскіх моў». Беларускі том выйшаў з друку акурат напярэдадні з'езда славістаў у Кракаве; раней у дадзенай

серыі былі апублікаваны манаграфіі, прысвечаныя сербскай, балгарскай, рускай, сербалужыцкім, чэшскай, славенскай, славацкай і харвацкай мовам.

Далучыўшыся да рэалізацыі гэтага праекта, беларускія навукоўцы сутыкнуліся з цэлым шэрагам праблем. Паваенная гісторыя беларускай мовы (зрэшты, як і ранейшая) моцна насычана ідэалагічным зместам, у значнай ступені абумоўлена «знешняй», сацыяльнай гісторыяй, а беларускія мовазнаўцы, бадай, заўсёды былі схільныя не ўлічваць гэтую «нязручную» акалічнасць. Незразумела было, якія навуковыя ўстановы павінны былі стаць інстытуцыянальнай базай для выканання праекта. Здавалася б, такой базай маглі б быць аддзелы гісторыі беларускай мовы і сучаснай беларускай мовы Інстытута мовазнаўства НАН Беларусі. Аднак у адзеле гісторыі беларускай мовы з 60-х гадоў даследаванне мовы савецкага перыяду зусім не праводзіцца, а ў адзеле сучаснай мовы (з 1965 да 1992 года яго ўзначальваў М. Бірыла) не сфарміравалася колькі-небудзь значная навуковая школа. У выніку на пачатковым этапе рэалізацыі праекта асновай даследчыцкіх рэсурсаў стала кафедра беларускай мовы Белдзяржуніверсітэта. Можна здагадацца, што гэты этап для беларускіх выканаўцаў быў надзвычай цяжкі <...>. Такім чынам, суаўтарамі манаграфіі сталі Мікалай Прыгодзіч, Лідзія Сямешка, Ірына Шкраба, Таццяна Рамза, Віктар Красней (Белдзяржуніверсітэт), Аляксандр Лукашанец, Аляксандр Крывіцкі і Лілія Выгонная (Акадэмія навук). Цікава будзе заўважыць, што манаграфіі па іншых славянскіх мовах рыхтавалі значна большыя калектывы: так у напісанні сербалужыцкага тома ўдзельнічалі 15 чалавек, а харвацкі падрыхтаваны намаганнямі 16 даследчыкаў.

Пры знаёмстве з кнігай кідаецца ў вочы значная дыспрапорцыя ў размеркаванні матэрыялу. Так, падрыхтаваныя ў рамках раздзела «Змены ў структуры беларускай літаратурнай мовы» параграфы пра арфаграфію і граматычныя змены (займаюць у кнізе адпаведна 7 і 15 старонак) выглядаюць вельмі кароткімі ў параўнанні, напрыклад, з параграфамі, прысвечанымі словаўтварэнню і вымаўленню (займаюць 36 і 43 старонкі або дзве траціны ўсёй плошчы адпаведнага раздзела). Можа, за паваянныя гады ў беларускай граматыцы адбыліся значна меншыя змены, чым у вымаўленні? Невядома <...>. У манаграфіі адсутнічае асобны раздзел, прысвечаны лексічнаму ўзроўню, – і гэта пры тым, што якраз на прыкладзе лексікі найбольш выяўна можна прасачыць сувязь паміж развіццём мовы і развіццём грамадства.

Найбольшую ўвагу ў кнізе прыцягваюць вялікія раздзелы, у якіх аўтары мелі магчымасць паглыбіцца ў аналізаваную матэрыю больш грунтоўна. А. Крывіцкі напісаў «дыялекталагічны» раздзел, у якім, аднак, акрамя аналізу зрухаў на дыялектным узроўні ў спецыяльных параграфавых ахарактарызаваў пасляваенную моўную сітуацыю і ўплыў на моўную дынаміку нацыянальнага адраджэння 1980–90-х гадоў. Аўтар паказаў сацыяльныя прычыны пашырэння ў Беларусі ў паваянныя гады рускай мовы і яе замацавання ў важных функцыянальных сферах, вызначыў спецыфіку тагачаснага двухмоўя. А. Крывіцкі даў ацэнку грамадскаму руху па адраджэнні беларускай мовы апошняга дзесяцігоддзя, які ён лічыць «самай адметнай з’явай у намаганнях беларускай

інтэлігенцыі ў канцы 30-х і пачатку 90-х гадоў на ўсталяванне ў Рэспубліцы Беларусь яе нацыянальных культурных і этнічных адметнасцей». Аўтар прааналізаваў спробы рэфармаваць мову, разгледзеў намаганні стварыць палескую літаратурную мову і інш. Аўтар тым не менш лічыць, што будучыня беларускай мовы не безнадзейная. Перспектыва будзе залежаць у тым ліку і ад таго, ці з'явіцца беларускамоўныя гаспадарчыя структуры. Іх узнікненне дазволіла б у будучыні беларускай мове ўзрастаць натуральным чынам, а не толькі праз выкарыстанне адміністрацыйных захадаў <...>.

Нягледзячы на прыведзеныя крытычныя закіды рэцэнзаваная кніга ўяўляецца мне самай цікавай і змястоўнай у беларускай лінгвістычнай літаратуры апошніх гадоў. На адрозненне ад іншай мовазнаўчай друкаванай прадукцыі, якая зазвычай асвятляе прыватныя праблемы беларускай лінгвістыкі або ўвогуле з'яўляецца плёнам працы дзесяцігадовай даўнасці і нясе на сабе пячатку састарэласці, манаграфія «Беларуская мова» асэнсоўвае фундаментальныя пытанні сучаснага быцця беларускай мовы і рэалізуе новыя падыходы ў даследаванні гісторыі беларускай мовы <...>.

Чытач можа не падзяляць некаторыя выказаныя ў кнізе ацэнкі і абагульненні. Ён можа быць незадаволены наяўнасцю выразных (часам, бадай, празмерных) прыкмет індывідуальнасці ў раздзелах, напісаных рознымі аўтарамі, сэнсавай невыразнасцю некаторых выказванняў і іх стылістычнай недагледжанасцю. Чытач, аднак, можа быць пэўным, што аўтары намагаліся як найглыбей спасцігнуць моўныя працэсы апошніх гадоў і імкнуліся напісаць пра іх шчыра, без замоўчвання і эзопавай мовы. Кніга з'яўляецца першым і вельмі важным этапам у падрыхтоўцы будучай гісторыі беларускай літаратурнай мовы савецкага часу, неабходнасць распрацоўкі якой цяпер паўстае з усёй відавочнасцю і якая, будзем спадзявацца, некалі кімсьці будзе напісана.

* Якімі сродкамі выражаецца ацэнка разгледжанай кнігі ў прапанаванай публікацыі?

* Прачытаўшы прапанаваны матэрыял, сфармулюйце, што мусіць быць адлюстравана ў рэцэнзіі? Што аб'ядноўвае і што адрознівае гэты жанр і анатацыю, рэюмэ? Паспрабуйце падаць вашы разважанні ў выглядзе табліцы.

* Паспрабуйце знайсці прааналізаванае выданне. Ці апраўдана ўжыванне слова *манаграфія* ў дачыненні да яго? Пазнаёмцеся са зместам раздзела на ваш выбар або на выбар выкладчыка. Напішыце анатацыю ў навуковым стылі на прачытаны раздзел. Складзіце канспект. Падрыхтуйце выступленне паводле складзенага канспекта. Правядзіце рэфлексію, як вы выбіралі галоўнае для падачы ў анатацыі і фіксацыі ў канспекце, якія прыёмы сціскання інфармацыі вы выкарыстоўвалі, якія парады можаце даць тым, хто будзе выконваць аналагічную працу?

* Падрыхтуйце *рэферат*, прысвечаны гісторыі беларускай лінгвістычнай навукі, асобным мовазнаўцам. Правядзіце рэфлексію, на якія этапы падзялялася ваша праца над рэфератам.

* Што вы ведаеце пра правядзенне міжнародных з'ездаў славістаў? Ці праводзілася калі-небудзь гэтае або падобнае мерапрыемства ў Мінску?

* Пра якія яшчэ міжнародныя лінгвістычныя навуковыя праекты з удзелам беларускіх вучоных вам вядома?

* Што такое мікрамова? Што такое палеская літаратурная мова?

* Ці згодныя вы з А. Крывіцкім, які лічыць, што перспектыва беларускай мовы залежыць «і ад таго, ці з'явіцца беларускамоўныя гаспадарчыя структуры. Іх узнікненне дазволіла б у будучыні беларускай мове ўзрастаць натуральным чынам, а не толькі праз выкарыстанне адміністрацыйных захадаў»?

* Прыведзіце аргументы на карысць і супраць думкі, што нормы літаратурнай мовы мусяць ісці ўслед за рэальным ужываннем, маўленчай практыкай? Як можна і ці ўвогуле можна дзейсна рэгуляваць маўленчую практыку (узус), практычна павышаць якасць маўлення?

Практыкаванне 10. Пазнаёмцеся з выказваннямі пра мову, культуру маўлення. Як вы разумееце іх сэнс? Ці згодныя вы з прапанаванымі думкамі і чаму?

Мова багацейшая за маўленне, а быццё чалавека багацейшае за мову. У гэтым – крыніца маўленчых памылак, але – перш за ўсё – крыніца надзеі, што моўца ніколі не страціць цікавасці да мовы і маўлення, без якіх няма зносін – падмурку чалавечага жыцця (А. Я. Міхневіч).

Часам людзі выкарыстоўваюць напauпiсьменнае маўленне. Часта прыклад сыходзіць ад асоб, што мусяць даваць узор: ад публічных асоб, ад прадстаўнікоў медыя і палітыкі, ад настаўнікаў і выкладчыкаў ВНУ. Сумны парадокс: пакуль наша мова пастаянна ўзбагачаецца знізу, яна вельмі часта збядняецца зверху» (Джон Хамфрыс, складальнік даведніка тыповых памылак маўлення па-англійску).

* Падрыхтуйце вуснае выказванне або эсэ. Можна правесці саборніцтва, выбраўшы для ўсіх толькі адно з выказванняў-тэм. У такім выпадку загадзя сфармулюйце крытэрыі ацэнкі конкурсных выступленняў або пісьмовых работ.

Практыкаванне 11. Прачытайце артыкул В. Губскай, змешчаны ў газеце «Аргументы і факты ў Беларусі» [7]. Падумайце, што вы даведаліся новага пра беларускі маўленчы этыкет. Ці з усімі выказваннямі і высновамі аўтара вы згодныя?

Складзіце вусную рэцэнзію.

«Дзякуй» – не «спасибо». Ці ўмеце вы вітацца па-беларуску?

У беларусаў ветлівыя звароты сваеасаблівыя – «спадар» і «спадарыня»...

Здаецца, няма нічога прасцейшага, чым вымавіць калегам хуткае: «Здарова, Макс!» ці «Прывітанне, Галіна Іванаўна!» і паглыбіцца ў свае справы. Аднак ці па-беларуску гэта? Ці не пакрыўдзілі мы каго?

Агульнавядома, што ў рускамоўным асяроддзі прыняты зварот з імем па бацьку: Дзмітрый Сцяпанавіч, Наталля Мікалаеўна. А ці ведаеце вы, што ў беларусаў ветлівыя звароты зусім іншыя – «спадар» і «спадарыня» (уваходзяць ва ўжытак «пан» і «пані»)? І ніякага імя па бацьку! А пайшло гэта з далёкай мінуўшчыны – «Вялікімі гаспадарамі» называліся літоўскія князі. Пазней з'явіліся ў мове высакародныя «спадар» і «спадарыня». У звароце да чалавека гэтая форма ўжываецца з імем: спадар Віктар, спадарыня Святлана. Калі вы некаму распавядаеце пра чалавека, то форма «спадар» далучаецца да прозвішча: спадар Іваноў, спадарыня Дароніна. Аднак без імя ці прозвішча зварот «спадар» ужываць не пажадана. Выраз «Гэй, спадару!» нават набывае адценне вульгарнасці.

Слова «Прывітанне», нягледзячы на даволі шырокую распаўсюджанасць, лепей не ўжываць у беларускай мове, бо гэта калька з рускага слова «Привет». Беларускае мае свае, нічым не горшыя адпаведнікі: «Здароў!» ці «Здарова!»

Але ж чаму Макс, з якім мы шчыра павіталіся напачатку артыкула, павінен пакрыўдзіцца? Бо мы абразілі яго мужчынскую годнасць! «Здарова!» можна казаць толькі прадстаўніцам жаночага полу, у дачыненні ж да мужчын неабходна ўжываць толькі слова «Здароў!»

Такім чынам, уявіце сабе: раніца, офіс і... «Здароў, Макс!», «Мае вітанні спадарыне Галіне!» ці проста «Дабранак усім!»

Складана? Нічога! Не за дзень Вільня становілася!

Прабачэнне па-беларуску

Здаецца, на першы погляд тут няма ніякай праблемы. Аднак не ўсё так проста.

Выраз «Прабачайце!» ужываецца ў мове толькі ў той сітуацыі, калі неабходна звярнуць на сябе ўвагу: «Прабачайце! Падкажыце, калі ласка, як праехаць да вакзала?»

А вось калі вы выпадкова наступілі камусьці на нагу, спазніліся ці зазірнулі не ў тых дзверы, можаце вымавіць: «Выбачайце, калі ласка!»

Калі ж вы адчуваеце, што ваша віна перад чалавекам больш сур'ёзная – вы выпадкова аблілі кагосьці гарбатай у кавярні ці... самі дадумайце сітуацыі – з вялікай спагадай у голасе папрасіце: «Даруйце, калі ласка!»

Калі ж вам неабходна перапыніць чыйсьці маналог, бо вы збіраецеся ўдзельнічаць у дыялогу, «свае тры грошыкі прыткнуць», упэўнена, але пры гэтым і далікатна кажыце: «Перапрашаю!» і ўступайце ў дыялог.

Ну а калі чалавек не рэагуе на вашыя словы ветлівасці ці, акрамя таго, кідае пагрозлівы позірк, не ўступайце у спрэчку – усміхніцеся пра сябе і падумайце (толькі не ўголос): «Грозен рак, ды ззаду вочы!» (Не очень-то и испугались, не очень-то и страшно!).

«Дзякуй» – не «спасибо»

«Дзякуй» – вось насамрэч некалькаванае рускае слова, этымалагічна зусім аддаленае ад «спасибо». Толькі ніколі не кажыце «вялікае дзякуй!», бо гэта ўсе ж калька з рускага «большое спасибо».

Беларусы ўжываюць як форму «Дзякуй!», так і выразы «Прымі, калі ласка, падзяку за...», «Шчыры дзякуй!», «Дазволь выказаць маю ўдзячнасць!»

Нават калі ў вас з'явілася жаданне выказацца іранічна (па-руску гэта б гучала так: «Благодарю покорно!»), кажыце «Дзякуй табе за ласку!»

Ну а калі ўдзячнасць ваша бязмежная, смела кажыце: «Шчыры тлусты дзякуй!» (руск. «Большущее спасибо»). Калі да такога спалучэння вы яшчэ не выпелі, скажыце проста: «Вялікі дзякуй!»

Калі ж ваша ўдзячнасць яшчэ і шчырая, то ад усяго сэрца кажыце: «Шчыра ўдзячны/ўдзячная!»

Але ж пры чым тут «дзякуй» – не «спасибо»? А пры тым, што рускае «спасибо» ўтварылася ад «спаси Бог», а беларускае «дзякуй» прыйшло да нас з нямецкай мовы праз польскую (danken – dzięki). Такім чынам, «дзякуй», «danken» і «dzięki» маюць аднолькавую індаеўрапейскую аснову, бо паходзяць з індаеўрапейскай моўнай сям'і.

Так, мне здаецца, што вы ўжо здольныя на:

- Прывітанне, Яна!
- Прывітанне, Ясь!
- Як маешся?
- Дзякуй! Вельмі добра! А як ты дуж-здараў?
- Дзякуй, някепска.

Чаго зычаць беларусы

Думаю, неабходна растлумачыць, аб чым жа пойдзе гаворка і што значыць слова «зычыць». Лексічнае значэнне гэтага слова – жадаць, выказваць камусьці пажаданні. Чым жа тут адметныя беларусы?

Перш за ўсе тым, што зычэнні на Беларусі былі штодзённым правілам: калі б у старадаўнія часы хтосьці моўчкі абмінуў чалавека, які працуе, то яго б палічылі асобай нявыхаванай і хамаватай. Чаму? Бо беларусы добразычлівы народ, і ў нас ёсць шэраг прыватных зычэнняў, адрасаваных прадстаўнікам розных відаў дзейнасці.

Напрыклад, ваш муж-рыбак збіраецца на рыбалку, а вы, як выхаваная жонка, павінны сказаць яму: «Рыбно табе!» Збіраецца ён у грыбы, а вы яму ласкава: «Грыбно табе!» Сачыце, каб на ўсе пажаданні ён ветліва адказваў вам: «Дзякуй!»

Дарэчы, выказванне «Рыбно вам!» можна ўжываць не толькі ў прамым сэнсе, а і ў пераносным як беларускі адпаведнік вядомага рускага: «Ни пуха, ни

пера!» – «К черту!» Гучаць гэта будзе так: «Рыбно вам!» – «Хоць не рыбна, ды юшна!»

Добразычліва сць беларусаў, шчырае жаданне дагадзіць, пачаставаць часам можа насіць і прымусовы характар. Але, здаецца, кожнаму даспадобы прыйдзеца беларускае: «Не п’еш – хлебам макай!»

* Падрыхтуйце рэферат на тэму «Маўленчы этыкет беларусаў».

Практыкаванне 12. Пазнаёмцеся са змешчанай ніжэй інфармацыяй з інтэрнэт-часопіса перакладной літаратуры «Прайдзісвет» [34].

Ці можна назваць сукупнасць дадзеных сказаў і выяў тэкстам?

Якія катэгорыі тэксту з’яўляюцца вызначальнымі, тэкстаўтваральнымі?

Ці ёсць падобныя помнікі, скульптуры ў Беларусі? Раскажыце пра іх.

Die Afrikaanse Taalmonument – гэта цэлы комплекс, кожная частка якога мае сімвалічнае значэнне. Так, стваральнікі помніка нагадваюць, што ў мове афрыкаанс ёсць шмат запазычанняў як з еўрапейскіх і афрыканскіх, так і з азіяцкіх (напрыклад, малайскай) моў, і што афрыкаанс ёсць мостам паміж еўрапейскай і афрыканскай культурай.

На адной з плітаў сцяжынкі высечаная фраза «Dit is ons erns», што можна перакласці як «Мы наконт гэтага сур’ёзна». На таблічцы ля ўваходу змешчаныя фразы двух паўднёваафрыканскіх паэтаў Нікалааса Петруса ван Вэйка Лоу і Карнэліса Якабуса Лангенховена, аўтара гімна ПАР:

«Афрыкаанс – гэта мова, якая злучае Заходнюю Еўропу і Афрыку. Яна стварае мост паміж вялікім яркім Захадам і магічнай Афрыкай... І з гэтага яднання могуць вырасці важныя рэчы – магчыма, тыя адкрыцці, якія яшчэ чакаюць афрыкаанс. Але пра што мы ніколі не павінны забываць, дык гэта пра тое, што змены ў краіне і ландшафце напраўду адтачылі, сфармавалі, звязалі гэтую наваствораную мову... І так афрыкаанс здолела прагучаць у гэтай маладой краіне... Наша задача палягае ў тым, каб выкарыстоўваць цяпер і ў будучыні гэты бліскучы інструмент...» (Н. П. ван Вэйк Лоу).

«Калі цяпер мы тут, у гэтай зале, усталюем шэраг слупоў, так, дзесяць слупоў, каб абазначыць мінулыя дзесяць гадоў, і на кожным слупе пазначым пэўную вышыню ад падлогі, якая будзе суадносіцца з прыкладным пісьмовым выкарыстаннем афрыкаанс у адпаведным годзе, і потым злучым у лінію гэтыя пазнакі – першая ля самай падлогі, апошняя ж пад самай столлю, гэтая лінія будзе крывой, што ўзносіцца ўвысь, і не проста імкліва падымаецца, а падымаецца таму, што неабходнасць гэтага імкліва

павялічваецца. Давайце ж правядзем у нашым уяўленні крывую, што сягае ў наступныя дзесяць гадоў. Паглядзіце, спадарства, дзе апынецца яе вяршыня – за межамі залы, высока ў блакітным небе над Блумфантэйнам у 1924 годзе» (К. Я. Лангенховен).

Гэта помнік нідэрландскай мове ў Паўднёвай Афрыцы. Адзіны помнік нідэрландскай мове ў свеце знаходзіцца ў горадзе Бюргерсдорп у ПАР.

Надпіс на таблічцы: «De overwinning van de Hollandsche taal» – «Перамога галандскай мовы».

Першапачаткова помнік быў усталяваны ў 1893 годзе ў гонар барацьбы за афіцыйны статус нідэрландскай мовы ў брытанскай Капскай калоніі. Падчас Другой англа-бурскай вайны, у 1901 годзе, статуя была разбураная брытанцамі. У 1907 годзе яе вырашылі аднавіць, і на тым самым месцы была ўсталяваная копія. У 1939 годзе знайшліся рэшткі старой статуі, і цяпер яны абедзве ўтвараюць манумент.

У Харватыі, у цэнтральнай частцы паўвострава Істрыя, знаходзяцца Прысады глаголіцы (Aleja glagoljaša), помнік найстарэйшай славянскай азбуцы, ува-соблены ў камні скульптарам Жэлімірам Янэшам у перыяд паміж 1977 і 1983 гадамі. Прысады цягнуцца больш як на 6 км уздоўж дарогі паміж самым маленькім у свеце горадам Хум і вёскай Роч, па абодва

бакі ад якой размешчаныя скульптуры ў выглядзе глагалічных літар. Усяго ў Прысадах глаголіцы 11 помнікаў. Першы з іх – калона Чакаўскага парламента (які і прыняў рашэнне пра ўсталяванне помніка) у выглядзе літары «Слова», якая, апроч гэтага, мае значэнне «Розум».

На ўсходнім схіле гары Арагац у Арменіі ў 2005 годзе ў гонар 1600-годдзя армянскага пісьменства быў усталяваны помнік армянскаму алфавіту і яго стваральніку Месропу Маштоцу.

Адкрыты ў 2007 годзе помнік рускай мове ў Белградзе.

Помнік літары «Ё» ў горадзе Ульянаўску. Усталяваны ў 2007 годзе.

Помнік літары «О» мовы комі ў горадзе Сыктыўкары. Усталяваны 9 чэрвеня 2011 года. Скульптар – Аляксандр Выбараў.

* Напішыце тэкст выступлення «Мова ў камені ды бронзе». Падрыхтуйце мультымедычную прэзентацыю вашага выступлення. Правядзіце рэфлексію: што важна ўлічваць, размяшчаючы інфармацыю на слайдах прэзентацыі?

Практыкаванне 13. Чаму або каму прысвечана дадзеная скульптура з аднаго музея ў Полацку?

На аснове вашых назіранняў за скульптурай напішыце невялікае сачыненне: а) апісанне; б) разважанне; в) апавяданне.

Памяняйцеся работамі з партнёрам. Прачытаўшы работу партнёра, паспрабуйце знайсці ў ёй аргументы, каб даказаць прыналежнасць сачынення да пэўнага тыпу тэксту. Абмяркуйце назіранні над работамі.

Практыкаванне 14. Прачытайце машынны пераклад тэксту.

Адрэдагуйце пераклад. Чаму пасля перакладу камп'ютарам варта уважліва вычытаць і паправіць атрыманы тэкст?

Да якога стылю і падстылю можна аднесці дадзены тэкст?

Віды эсэ

Тып эсэ будзе залежаць ад таго, што аўтар хоча данесці да свайго чытача. Ёсць чатыры тыпы эсэ. Давайце паглядзім.

Наратывуныя эсэ: гэта калі аўтар апавядае пра інцыдэнт альбо гісторыю праз эсэ. Такім чынам, гэта ад першай асобы. Мэта пры напісанні апавядальных нарысаў заключаецца ў тым, каб уключыць у іх чытача, як быццам яны былі там, калі гэта адбывалася. Таму зрабіце іх максімальна яркімі і рэальнымі. Адзін са спосабаў зрабіць гэта магчымым – прытрымлівацца прынцыпу «паказвай, не кажы». Такім чынам, вы павінны ўключыць чытача ў гісторыю.

Апісальныя эсэ: тут аўтар апіша месца, прадмет, падзею ці, можа, нават успамін. Але гэта не проста адкрыта апісвае рэчы. Пісьменнік павінен намаляваць карціну сваімі словамі. Адзін разумны спосаб зрабіць гэта – выклікаць пачуцці чытача. Не толькі спадзявацца на зрок, але і прыцягваць іншыя пачуцці нюху, дотыку, гуку і г. д. Апісальнае эсэ, калі зроблена добра, прымусіць чытача адчуць эмоцыі, якія аўтар адчуваў у гэты момант.

Вытлумачальныя эсэ: у такім эсэ пісьменнік уяўляе сабой збалансаванае вывучэнне тэмы. Каб напісаць такі нарыс, пісьменнік павінен валодаць рэальнымі і шырокімі ведамі па тэме. У экспазіцыйным эсэ не існуе магчымасцей для пачуццяў і эмоцый пісьменніка. Ён цалкам заснаваны на фактах, статыстыцы, прыкладах і інш.

Пераканаўчыя эсэ: тут мэтай эсэ складаецца ў тым, каб прымусіць чытача на свой бок аргументацыі. Пераканаўчы нарыс – гэта не проста выкладанне фактаў, але спроба пераканаць чытача ў поглядзе пісьменніка. Абодва бакі аргументацыі павінны быць выкладзены ў гэтых эсэ. Але канчатковай мэтай з'яўляецца перакананне чытачоў у тым, што аргумент аўтара мае большую вагу.

* У якім стылі мовы можна выкарыстаць жанр эсэ? Паразважайце, ці адрозніваюцца жанры эсэ і нарыса?

Чалавек і свет

Практыкаванне 1. Пазнаёмцеся з матэрыялам, напісаным Янам Запруднікам [8].

Якія спецыфічныя рысы маўлення ў параўнанні з нормамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы можна адзначыць? Як патлумачыць іх з'яўленне ў тэксце?

Вызначце стыль тэксту. Паспрабуйце назваць жанр.

Прыдумайце заглавак.

Сёння, калі мы шмат гаворым пра «нацыянальнае адраджэнне», пра «адбудову нацыі», вельмі важна падаць аналізу само паняцце беларускасці, паколькі паняцце гэтае было катастрафічна звужана да паняцця сялянскасці, мужыцкасці, вясковасці <...>. Фармаванне тэорыі беларускага адраджэння і фармуляванне праграмы беларускага руху адбывалася ў імя сацыяльных нізоў, пастаўленых у цэнтр увагі народнікаў, а пасля сацыялістычнай ідэі. На пачатку стагоддзя беларус прамовіў вуснамі свайго абуджэнца Янкі Купалы: «Я буду жыць, бо я МУЖЫК!» <...>.

Шатландскі паэт Роберт Бёрнс у адным са сваіх афарыстычных вершаў, якімі ён славіцца, выказаў пажаданне, каб была такая сіла, якая дала б нам дар бачыць сябе такімі, якімі іншыя нас бачаць. Гэта, бяспрэчна, вялікі дар, якім мала хто валодае, – бачыць сябе такім, якім іншыя цябе бачаць. Але, з другога боку, трэба таксама памятаць, што вонкавы свет нас, беларусаў, спісаных гуртом у сялянства і наканаваных на сялянства, не пабачыць паўнакроўнай нацыяй, калі мы самі сябе такімі бачыць не будзем.

Хачу тут зазначыць, што гэта маё сцвярджэнне аніяк не трэба разглядаць як нейкую знявагу селяніна. Мае бацькі, хоць і мелі настаўніцкую асвету, былі сялянамі, і да селяніна мы ўсе павінны ставіцца з глыбокай пашанай за ягоную працавітасць і ягоны творчы талент. Сялянства заважавала нашу родную мову, дало кадры адраджэнцаў. На пэўных этапах наш нацыянальны рух чэрпаў свае фізічныя і духоўныя сілы ў асноўным з сялянства, і ў моц якраз гэтай акалічнасці шмат хто атаясамляў паняцце сацыяльнае з паняццем нацыянальным.

У нашых нацыянальных інтарэсах сёння ўстанавіць як мага шырэйшую гістарычную панараму беларускага грамадства мінулых стагоддзяў. Калі мы будзем глядзець на беларусаў XIX – пачатку XX стагоддзя як на выключна плебейскую нацыю, дык мы не зразумеем сваёй ідэйнай генеалогіі ў сённяшніх новых абставінах, мы не будзем ведаць усіх вытокаў сучаснай беларускай дзяржаўнасці. А ведаць іх вельмі важна і з гледзішча на навуковую грунтоўнасць, і дзеля псіхалагічна-палітычных меркаванняў. Гэты апошні момант, псіхалагічна-палітычны, важны ў тым сэнсе, што на беларускую

дзяржаўнасць шмат хто ўсё яшчэ глядзіць, як на байструка гісторыі, як на нейкую анамалію сацыяльнай прыроды.

Вось чаму зноў і зноў трэба ставіць пытанне: хто ж на працягу апошніх двух стагоддзяў пракладаў канцэптэуальны шлях да незалежнасці Беларусі ў сэнсе фармулявання ідэі апырчонасці і самабытнасці беларускага народа?

Няхай нас не бянтэжыць факт, што ў сваёй большасці дваране XIX – пачатку XX стагоддзя не выглядаюць беларусамі, калі мерыць іх сённяшняй меркай. Гэтае меранне было б метадалагічна памылковым і шкодным. Ды мы не можам вымагаць ад якога б там ні было беларуса, ані ў мінуўшчыне, ані ў сучаснасці, нейкай стопрацэнтнай адпаведнасці пэўнаму стандарту ў поглядах, бо такое вымаганне – гэта дагматычны і антыдэмакратычны нонсенс. Значыцца, у кожнага свайго папярэдніка на ніве беларушчыны, разумеючы беларушчыну ў самым шырокім сэнсе, трэба шукаць элементаў, якія б працавалі на карысць нашага нацыянальнага адраджэння.

У падыходзе да гістарычных постацяў патрэбна светаглядная талерантнасць і разуменне, што кожная эпоха, кожны перыяд мае свае ідэйныя асаблівасці. Урэшце, паўтаруся, трэба глядзець на гістарычны працэс як на пэўнага роду будаўніцтва, у якім той, хто ўкладае сваю цагліну, не ведае, як яго будыніна будзе выглядаць пры наступных пакаленнях.

Мяшчане акадэмік Яўхім Карскі і этнограф Аляксей Сапуноў, дваране-памешчыкі Аляксандр Ельскі, Раман Скірмунт і князь Іеранім Друцкі-Любецкі, як і шмат іншых прадстаўнікоў дваранскіх родаў на Беларусі, пры ўсіх іх светапоглядных і палітычных своеасаблівасцях, унеслі кожны свой уклад у тую Беларусь, якую мы бачым перад сабой сёння. І можна смела сказаць, што ніхто з іх не мог прадбачыць, якой гэтая Беларусь будзе пад канец XX стагоддзя.

Акадэмік Карскі гаварыў пра беларускую мову як пра «наречіе» або «западно-русский язык» і быў далёкі ад думкі пра палітычную незалежнасць Беларусі. А на самой справе Карскі, як ніхто іншы, спрычыніўся да ўмацавання гэтага «наречія» як мовы, што сталася галоўным аргументам у нашым змаганні за незалежнасць.

Этнограф Сапуноў быў, паводле нашых сучасных мерак, «заходне-русам». На «заходне-русаў» сённяшнія незалежнікі глядзяць як на ідэйных недаросткаў. Але гэта Сапуноў бараніў у Дзяржаўнай думе, дзе ён быў дэлегатом ад Віцебскай губерні, права беларусаў на нацыянальнае самавызначэнне і сваімі публікацыямі падтрымліваў веру, што да гэткага самавызначэння яны дойдучь.

Дваранін Раман Скірмунт, род якога стагоддзямі жыў на Палессі, належаў да ліку прагрэсіўных гаспадарнікаў. Як дэпутат першай Дзяржаўнай думы ў 1906 годзе, Скірмунт выказаў погляды, да якіх варта было б прыслухацца шмат якім дэпутатам сучаснага Вярхоўнага Савета Беларусі. Скірмунт выступаў супраць нацыяналізацыі зямлі, але за права сялян на павелічэнне іх гаспадарак. За нацыяналізацыяй зямлі Скірмунт празарліва бачыў тое, што сталася пасля ў выніку калектывізацыі – валадарства бюракратаў. «На чыю карысць нацыяналізацыя пойдзе?» – ставіў ён пытанне. І адказваў: «Адзіным

спадкаемцам, адзінай юрыдычнай асобай, якая прыняла б у сваю собскасць усе адчужаныя землі, была б дзяржава. Ізноў лахва бюракратыі Эльдарада... Сын не будзе карыстацца вынікамі працы свайго бацькі. Пладамі працы ранейшых пакаленняў уласнікаў будуць карыстацца новыя, чужыя людзі».

Пра Рамана Скірмунта ў шмат якіх дарэвалюцыйных выданнях можна прачытаць як пра «паляка». Тым жа часам сам Скірмунт сябе за паляка не ўважаў. У Дзяржаўнай думе ён быў адным з ініцыятараў руху за аўтаномію Беларусі насуперак некаторым польскім дзеячам <...>.

Князь Іеранім Друцкі-Любецкі, прадстаўнік старжытнага беларускага дваранскага роду, быў у першай Дзяржаўнай думе дэпутатам ад Менскае губерні <...>. Друцкі-Любецкі не толькі захапляўся інтэрнацыяналісцкімі ідэямі сацыялізму, але арганічна спалучаў з імі і ідэю нацыянальнага самавызначэння Беларусі. У адным са сваіх думаўскіх выступленняў у часе абмеркавання зямельнага пытання ён заяўляў: «Пачуццё ўласнасці гэтак глыбока прасякла ў душу жыхарства Паўночна-Заходняга краю, што яно заве гэтую зямлю сваёй зямлёю, а прынцып собскасці гэтак грунтоўна яму ўласцівы, што, уласна кажучы, яно нават уважае, што ўся тэрыторыя павінна належыць жыхарству, якое на ёй жыве» <...>.

Пра што гавораць нам прыклады з Карскім, Сапуновым, Скірмунтам і Друцкім-Любецкім? Ды пра тое, што беларускасць у розных формах і з рознай ступенню інтэнсіўнасці праяўлялася сярод розных сацыяльных пластоў, у тым ліку сярод дваранства. Погляды гэтых людзей, іх дзейнасць не маглі не мець уплыву на станаўленне ідэі беларускага нацыянальнага адраджэння, на развіццё беларускага руху ў кірунку да сваёй дзяржаўнасці. Гэта значыць, што беларускі нацыянальна-гістарычны гмах другой палавіны XIX стагоддзя не быў канчаткова зруйнаваны аж да свайго сацыяльнага падмурку – сялянства, а былі яшчэ ў ім сцены і нават крыху даху.

Мяне ўразіў часам пададзены гісторыкам Паўлам Церашковічам факт (гл. «Весці АН БССР». Серыя грамадскіх навук. – 1985. – № 5. – С. 94), што «згодна з перапісам 1897 года з 153 тысяч прадстаўнікоў саслоўя дваран 43,3 працэнта прызналі роднай мовай беларускую». Гэта больш за 65 тысяч беларускамоўных дваран! Маса народу! Дзе ж у нашай гістарыяграфіі сляды гэтых дзясяткаў тысяч людзей?! Яны ж у моц свайго прызнання беларускай мовы павінны былі неяк выявіць гэтую сваю беларускасць. Пошукі іх слядоў стаяць сёння на парадку дня перад беларускімі гісторыкамі. «Пачнём някратаны паданні сачыць пад бацькаўскай страхой», – заклікаў Янка Купала.

Трэба думаць, праўда, што для шмат каго з тых беларускамоўных дваран 1897 года беларуская мова была проста «наречием русскаго языка», а палітычны ідэал не выходзіў за рамкі «западнарусизма». Але былі і дваране-аўтанамісты, што сталіся пасля незалежнікамі. Быў дваранін Аляксандр Уласаў, выдавец «Нашай нівы»; былі дваране браты Іван і Антон Луцкевічы, арганізатары і галоўныя публіцысты «Нашай нівы»; была княгіня Магдалена Радзівіл, якая фінансавала выданне Багдановічавага «Вянка», газеты «Беларус» (1913–1915).

У цудоўным зборніку матэрыялаў Генадзя Кісялёва «Пачынальнікі» XIX стагоддзё поўніцца дваранамі, пачынальнікамі беларускага нацыянальнага Адраджэння. І яны сёння сведчаць перад намі, што за іхнымі часамі – гэта сярэдзіна XIX стагоддзя – беларускай мовай «любілі размаўляць паміж сабой старыя паны, што яшчэ жывуць» <...>.

І памятайма, што наш маральны абавязак перад памяццю папярэднікаў, а разам з тым і прынцып добрай гаспадарлівасці вымагаюць, каб у далейшым адбудоўванні Беларусі выкарыстоўваліся абсалютна ўсе рэсурсы, якія гэтае будаўніцтва мацуюць і забяспечваюць яму трывалую будучыню.

* Паспрабуйце скласці параўнальную табліцу сродкаў навуковага стылю, дарэчных у вусным і ў пісьмовым маўленні.

Практыкаванне 2. Спішыце, аформіўшы тэкст згодна з нормаў мовы. Вызначце стыль мовы. Адкаж абгрунтуўце.

Усё жыццё яму здраджвалі. Любімыя вучні калегі зямля дзеля якой ён апанта..а працаваў спрабуючы аднавіць яе гісторыю стварыць нацы..нальны міф прыгожы і трагічны.

... 1920 год. Люты. На тэр..торыі былой Расійскай імперыі разруха голод рас..трэлы і арышты. Інтэл..генцыя цягнецца ў Крым, казачны востраў свабоды ад «чырвонага тэрор..». Да д..рэктара керчанскага музея пры..шоў замерзшы (не)малады мужчына. У яго былі добрыя вочы пышная ш..вляюра і шляхе..кія вусы. Але не было паліто... Увогуле нічога акрамя паношан..ага гарнітур.. ...

Я пры..шоў да Вас у Музей наймацца вартаўніком калі такога няма заявіў госьць А калі ёсць то яго памо..нікам.

І назваў с..бе збянтэжан..аму д..рэктару: прафес..ар Мітрафан Віктаравіч Доўнар-Запольскі. Імя якое шмат гаварыла кожнаму культурнаму чалавеку. Прафес..ар накіроўваўся ў каманд..роўку з Нікалаева ў Ад..су але параход прычаліў у Керчы. Ноч..у «інтэл..гента» абрабавалі забраўшы ч..мадан і паліто.

У 17 гадоў сын беднага шляхціца Мітрафан Доўнар-Запольскі вандруе па беларускіх вёсках і мястэчках, збірае народныя песні і казкі, вывучае фалькл..р. Потым – выключэнне з мужчынскай гімназіі і залат.. медаль па заканчэнні Кіеўскага ..ніверсітэт.. . Абодва сын.. ад першага шлюб.. загінулі ў рэвалюцыю стаўшы актыўнымі ўдзельнікамі большаві..кага падпол..я.

Пасля ўсталявання савецкай улады ў Крыме прафес..ар Доўнар-Запольскі быў арыштаваны і высланы як і ў 1917 годзе ў Кіеве... Зноў Баку. Але раптоўна ажыц..яўляецца даўня мара прафесара завуць у родную Беларусь. Яшчэ ў 1918 годзе Доўнар-Запольскі складае план стварэння беларускага ..ніверсітэт.. . І вось яму абяц..аюць месца рэктара ў дзейным беларусім універсітэце!

(На)жаль не ўсе радаваліся прыезду новага навуковага аўтарытэт.. . Зрэшты ва ..ніверсітэце ўжо было кіраўніцтва. І ідэі прафес..ара пра тое што Вялікае ..няства Літоўскае было беларускай дзяржавай што беларусы асобны народ са сваёй гісторыяй і ментальнасцю перасталі адпавядаць новаму выгібу

«лініі партыі». Ужо ў 1926 годзе Доўнар-Запольскія вымушаны з'ехаць у Маскву.

(У)пачатку трыццатых у Кіеве быў арыштаваны любімы вучань М. Доўнар-Запольскага Аляксандр Аглоблін, першы на Украіне доктар гісторыі ўкраінскай культуры. Яго вызвалілі з умовай «рэабілітавацца». За «ахвяру» Аглоблін абірае як яму здаецца найменш слабага з выбітных вучоных – свайго настаўніка. У хуткім часе пасля выхад. «выкрывальнага» артыкул. Доўнар-Запольскага (не)стала.

(На)працягу доўгага часу імя вучонага замоўчвалася. Мала хто ведае што бібліятэка Доўнар-Запольскага стала асновай бібліятэкі і кадэміі навук Беларусі. Сёння слынага земляка ўспамінаюць. У Рэчыцы гісторыку ўстаноўлены помнік, праводзяцца ўзнараўскія чытанні, выдаюцца працы вучонага, якія (па)ранейшаму маюць прыхільнікаў і апанентаў у розных краінах (наводле Л. Рублеўскай) [30].

Практыкаванне 3. Прачытайце тэкст. Дайце яму заглавак.

Складзіце план тэксту. Як суадносяцца мікратэмы і абзацы ў дадзеным тэксце? Ці павінны супадаць межы абзаца і мікратэмы? Свае думкі падмацуйце прыкладамі з іншых тэкстаў.

Вызначце тып тэксту, від сувязі і сродкі сувязі сказаў у тэксце. Ці ёсць карэляцыя паміж гэтымі характарыстыкамі тэксту? Сваю гіпотэзу праверце на тэкстах іншых тыпаў. Складзіце табліцу-канспект «Тэкст: сродкі сувязі; від сувязі; тып».

Перад вяртаннем пляменніка з эміграцыі дзядзька Міхала Клеафаса маладзечанскі граф Францішак Ксаверы Агінскі перадаў яму адзін са сваіх маёнткаў у Ашмянскім павеце. Агінскі меркаваў пасяліцца ў Залессі назаўсёды, таму адразу, як прыехаў, пачаў рамонт і перабудову сядзібы, рэарганізацыю яе ў новы палацава-паркавы ансамбль.

Да 1815 года работы ў новым палацы былі ў асноўным завершаны. Яго архітэктурна-кампазіцыйная пабудова адпавядала запатрабаванням класіцызму. Для архітэктурна-кампазіцыйнай пабудовы характэрна чаргаванне аднапавярховых і двухпавярховых аб'ёмаў. Цэнтральная частка выдзялялася чатырохкалонным порцікам і завяршалася вежкай, дзе змяшчаўся зэгар, які з усіх чатырох бакоў меў цыферблат са стрэлкамі. Гадзіннікавы звон быў умацаваны ў шары над вежкай.

Адчыніўшы масіўныя дзверы галоўнага ўвахода, трапляем у цэнтральны вестыбюль, адкуль можна прайсці ў анфіладу парадных памяшканняў – музычны салон, ружовую гасціную, бильярдную, сталовую. З гасцінай шклянныя дзверы вядуць у аранжарэю, якая, паводле сведчання гаспадара, магла б скласці гонар Пецярбургу. Там вырошчваліся ўсялякія экзатычныя расліны і кветкі: лімоны, вінаград, ананасы, апельсіны, магноліі, флэкс, вяргіні.

Па вітай лесвіцы можна трапіць на другі паверх у бібліятэку, дзе збіраліся Агінскія і госці «Паўночных Афін», убранства якой, згодна з інвентарным

вопісам, дапаўняў паркет з ясеню, печ з кафлі з дзверцамі чыгуннымі, фартэпіяна з чырвонага дрэва, венскае. З бібліятэкі можна было прайсці на галерэю, адкуль адкрываўся від на стаў, звярынец, парк.

Новы залескі парк быў вытрыманы ў модным англійскім стылі. Акрамя розных павільёнаў і масткоў, у маляўнічых кутках былі ўсталяваны памятныя камяні ў гонар Т. Касцюшкі, папличнікам якога з'яўляўся новы гаспадар Залесся, і гувернёра Жана Ралея.

Адначасова з узвядзеннем палаца каля става будаваўся мураваны млын, які завяршаў ансамбль. Рамантычная карціна дапаўнялася блізка размешчаным ад берага маленькім востравам, куды вёў драўляны масток.

Кветкі панавалі паўсюдна: пад вокнамі палаца і ў самых аддаленых кутках парку. Згодна з рамантычнай сімволікай клумбы прысвячаліся пэўным асобам або падзеям. Адна з самых прыгожых клумбаў называлася «клумбай Эмы» ў гонар дачкі кампазітара.

Залесе зрабіла такія жыватворны ўплыў на Агінскага, што, пасяліўшыся тут, ён хутка забыў пра сваё ранейшае жаданне пакінуць грамадскую дзейнасць і заняўся ёй з усёй палымянасцю свайго характару (*наводле Л. В. Трэпет*) [33].

* Падрыхтуце тэкст віртуальнай экскурсіі па цікавых для вас мясцінах. Прасачыце, які тып тэксту ў вас атрымаўся, якой сувяззю і якімі сродкамі ў ім звязаны сказы?

Практыкаванне 4. Зрабіце стылістычны аналіз кожнага тэксту згодна з планам.

1. Вызначыць жанр тэксту (або звярнуць увагу на аўтара, на крыніцу, адкуль тэкст узяты, ці паразважаць, дзе ён мог быць размечаны/агучаны).

2. Хто адрасат тэксту (ці шырокая, ці падрыхтаваная аўдыторыя)?

3. Мэта тэксту (абагульнена).

4. Агульнае чытацкае ўражанне, у тым ліку дастаткова суб'ектыўнае (лёгка ці цяжка чытаецца тэкст, строгі, дакладны або эмацыянальны, з гумарам і пад.).

5. Выкарыстаннем якіх моўных сродкаў абумоўлена ваша чытацкае ўражанне? Прывесці прыклады з тэксту.

5.1. Лексічныя сродкі.

5.2. Граматычныя сродкі.

5.2.1. Марфалагічныя сродкі.

5.2.2. Сінтаксічныя сродкі.

6. Асаблівасці графічнага афармлення (пры іх наяўнасці).

Падвойная порцыя
(пераклад Асі Волкавай)

У дзверы пазванілі. Спачатку раз, потым яшчэ некалькі разоў. Я чартыхнуўся нечаканым гасцям і пайшоў адчыняць. На парозе стаялі хлопец і дзяўчына. Яны шырока і прыветна ўсміхаліся. У руках хлопец трымаў тоўстую кнігу ў чорнай вокладцы.

– Добры дзень, – сказала дзяўчына, – мы хочам распавесці вам пра Бога.

Я ў думках далічыў да дзесяці і адказаў:

– Калі вы баптысты, адвентысты, крышнаіты ці дзеці Іеговы, то ведайце: вашыя браты мяне ўжо наведвалі.

– Ну што вы, – сказаў хлопец. – Мы дзеці Кука. Што-небудзь чулі?

– Не даводзілася.

– Дзеці Кука – прадстаўнікі рэлігіі парыджанства. Мы хочам, каб вы трошку ведалі пра яе. Гэта можа змяніць вашае жыццё.

Я абапёрся локцем на вушак дзвярэй і зрабіў зацікаўлены выраз твару.

– Вялікі Кук, – завяла дзяўчынка тонкім голасам, – стварыў наш свет, заварыў усю гэтую кашу, разумееце? Наш доўг, наша зямная місія палягае ў тым, каб гэтую кашу расхлябаць – порцыя, адмераная кожнаму. Вы яшчэ не нарадзіліся, а Кук ужо ведаў, колькі кашы вам прыгатаваць. Толькі парыджанства можа навучыць вас правільна расхлёбваць.

– Так, прыходзьце ў нашу царкву, – падключыўся хлопец. – У нас добрыя людзі, мы спяваем, чытаем Вялікую Кнігу Рэцэптаў, а ў канцы кожнага сходу ядзім кашу. Прыходзьце, не саромьцеся.

– А што за каша ўвогуле? – запытаў я.

– Калі Вы хочаце ведаць напэўна, то ў нашай царкве прынята лічыць боскую кашу грэчневай. Недзе яе лічаць аўсянай. Недзе рысавай – гэта ўсё канфесіі адной нашай агульнай веры парыджанства. Кук усё адно адзіны, якія б кашы хто ні расхлёбваў.

– І нават манную?

Хлопец скрывіўся.

– Цэрквы, у якіх на служэннях ядуць манную кашу, афіцыйна прызнаныя сектамі. Наша грэчневая плынь найбольш кансерватыўная, таму што трымаецца на векавых традыцыях.

– Вялікі дзякуй, вельмі пазнавальна, – сказаў я. Дзяўчына працягнула мне візітоўку.

– Мы будзем Вам вельмі радыя, – сказала яна. – А яшчэ...

Яна панізіла голас.

– Ля пад’езда мы бачылі прадстаўнікоў секты мердызму. Яны лічаць, што ўсё жыццё мы расхлёбваем не кашу, а лайно. Але вы ім не верце, гэта не лайно, а каша, памятайце гэта заўсёды, менавіта каша!

Апокрыф

1. Ад Максіма Кніжніка пачатак...
2. І калі скончылася сем тысяч год ад стварэння свету, Хрыстос ізноў зышоў на зямлю і хадзіў па ёй, каб споўнілася тое, аб чым сведчылі прарокі.
3. І хадзіў Ён па ўсім Забраным Краі і па Занёманшчыне, і па Задзвіншчыне, і па Бярэзінскай зямлі.
4. І разам з ім святы Пётра і святы Юр'я. Але ніхто з людзей не пазнаваў Яго.
5. Бо ішлі яны босымі нагамі з непакрытымі галавамі і былі адзетыя ў белы кужаль ды суконныя світкі, а не таго спадзяваліся людзі.
6. Таму ніхто не ўзяў увагі на іх, калі ў часе жніва праходзілі між працуючых людзей.
7. Толькі музыка, катораму цяпер не было чаго рабіць, падыйшоў да іх і сказаў: сорамна мне, бо сягоння дзень працы і ўсе клапоцяцца каля зямлі; адзін я нікчэмны чалавек.
8. І сказаў яму Хрыстос: не смуціся ў сэрцы сваім. Ці ж не твае песні спяваюць яны цяпер, у часе жніва! Таму не схіляй нізка галавы твае і не хавай аблічча ад вачэй людскіх.
9. Бо няма праўды ў тым, каторы кажа, што ты – лішні на зямлі. Запраўды кажу я табе: надыйдзе яму гадзіна горычы – і чым ён разважыць тугу сваю, апроч песні твае? Як у дзень смутку, таксама ў дзень радасці ён прызавець цябе.
10. І навучаючы яго, казаў: пад песні кладуць чалавека ў калыску і са спевамі ж апушчаюць у магілу яго.
11. Штодзённымі клопатамі поўніцца жыццё людское. Але калі зварухнецца душа чалавека, – толькі песня здолее спатоліць яе. Шануйце ж песні свае.
12. Бо спяваюць навет і жабы ў багне, а ці ж не лепшымі будзеце вы за іх?
13. Так навучаў Хрыстос музыку. Але Пётра, пачуўшы словы яго, сказаў: Вучыцелю, у гэтай краіне ёсць людзі, каторым няма чаго есці. Ці ж не сціснецца ад сораму сэрца таго чалавека, каторы, шукаючы скарынкі хлеба, прыйдзе з песняй да іх?
14. У адпаведнасці яму, сказаў Хрыстос: так, жыццё гэтых людзей цяжкое, беднае і прыгнечанае. Чаму ж ты хочаш яшчэ пазбавіць іх красы! Мала дадзена ім – няўжо ж трэба, каб было яшчэ менш?
15. І, абярнуўшы аблічча сваё да музыкі, папытаўся: калі пяюць песні ў вас?
16. Музыка адказаў: пяюць на Каляды, на Запускі, на Вялікдзень, на Тройцу, на Яна Купалу, у Пятроўку, на зажынках і дажынках.
17. Пяюць на радзінах і хрэсьбінах, пяюць, дзіцё калыхаючы, і самі дзеці пяюць гуляючы; пяюць на ігрышчах і вяселлях, і на хаўтурах, і ў бяседзе, і пры працы, і на вайну ідучы, і ўва ўсякай іншай прыгодзе. Увесь круглы год пяюць.
18. І мовіў Хрыстос Пятру: ты, шкадуючы галодных людзей, асудзіў песню, але самі галодныя не асудзілі яе. Жывая яшчэ душа ў народзе гэтым.

19. Тады ізноў сказаў Пётра: але няхай жа ў песнях будзе страва для душы, няхай будуць думкі добрыя і навучаючыя, каб апроч красы, быў у іх і спажытак чалавеку.

20. І адказаў яму Хрыстос: няма красы без спажытку, бо сама краса і ёсць той спажытак для душы.

21. І навучаючы іх, мовіў: агляніцеся навокал! Ці ж не ніва калыхаецца каля нас?

22. Цяжка каля яе працаваў гаспадар і вось бачыць: паміж збожжа ўзраслі васількі.

23. І сказаў ён у сэрцы сваім: хлеб адбіраюць у мяне гэтыя сінія кветкі, бо поўнаважкія каласы маглі б узрасці тут заміж васількоў.

24. Але яшчэ з малалецця краса іх прыйшлася мне да душы. І таму я не вырву з каранём іх і не выпляню, як усякае благое зелле. Няхай растуць і радуюць, як у маленстве, сэрца маё.

25. Так казаў сабе гаспадар у сэрцы сваім! І не падняў ён рукі на васількі.

26. Я ж кажу вам: добра быць коласам; але шчаслівы той, каму дадзена быць васільком. Бо нашто каласы, калі няма васількоў?

27. І, кажучы так, пачуў Ён песню жнеек, і прамовіў: слухайце, што кажуць словы гэтай песні. Яе складалі людзі, якія ведаюць, чаго варты хлеб.

28. Яны ж пачулі, што словы тэй песні кажуць: няма лепш цвяточка над васілёчка. І далей ужо моўчкі ішлі яны.

29. І босыя ногі Хрыста пакідалі на цёплым, мяккім пылу дарогі сляды.

30. Але гора вам, людзі, бо даўно ўжо затапталі вы іх.

Амін.

Рукапіс гэты адшукаў Максім Багдановіч [1].

«Хэлоўін – гэта ніякая не забава, і нічога агульнага з хрысціянствам не можа мець. Гэтую маніфестацыю кшталту «я ў гэта веру, гэта мае моц» чалавек прымае як норму жыцця. Хрысціянін не можа быць і там, і там: лічыць сябе вучнем Хрыста, а практыку мець бязбожную. Некаторыя экзарцысты маюць прыватнае меркаванне, што нават пераапрацаваць ў касцюм шатана ці чорта можа быць небяспечным. Самае галоўнае – гэта ідэя, з якой мэтай ты гэта робіш, што табе гэта дае, чаму ты ў гэтым удзельнічаеш. Дэман – ворагі жыцця, ворагі збаўлення, і таму сама ідэя Хэлоўіну непрымальная для хрысціяніна», – тлумачыць святар.

Па яго словах, цяжкія наступствы такіх «забаў» – адкрыццё свайго жыцця для дэманаў. Нават калі ты атэіст – гэта не значыць, што гульні з нячысцікамі пройдуць для цябе бяспечна. У першую чаргу ад такіх забаў шкоду атрымлівае душа. Чалавек, які не прызнае Бога – добрая прынада для шатана. Хэлоўін – свята нячыстай сілы, створанае насуперак веры ў Бога, праз яго дэмані паказваюць сваё валадарства, і хрысціянін не можа ў ім удзельнічаць.

«Гэта важныя рэчы, якія патрабуюць адназначнасці. Напрыклад, у кнізе Макабэяў ёсць такі прыклад, калі 90-гадовы Елезар адмовіўся есці свіное мя-

са – каб, як ён сам патлумачыў, не стаць кепскім прыкладам для моладзі. Яму нават прапаноўвалі схітрыць, зрабіць выгляд, што ён еў – і такім чынам выратаваць жыццё. Елезар жа сказаў, што не варта нашага ўзросту крывадушнічаць, каб многія з маладых даведаліся, што 90-гадовы Елезар перайшоў у паганства, і каб іншыя не трапілі праз мяне ў зман. Гэта значыць – не даваць іншым кепскага прыкладу, каб не пагоршыць іх», – падкрэсліў ксёндз Андрэй Шут.

Па словах святара, шатан не пытаецца, яму не цікава – свядома ці не свядома ты ўдзельнічаеш у такіх «святых». «Ты зайшоў на яго тэрыторыю – ён задаволены будзе. Бог жа ствараў чалавека свабодным, і таму Бог лічыцца з выбарам чалавека, шатан – не. Ён мае моц, некаторую, каб часова дапамагчы чалавеку, але потым абавязкова забярэ тое, што даў – кар'еру, грошы, іншыя паслугі назад, верне сабе, і плюс даядзе таго няшчаснага чалавека да трагічнай смерці, да самазабойства, іншага сумнага фіналу. Яго «паслугі» каштуюць вельмі дорага», – адзначае ксёндз Андрэй Шут.

«Касцёл – містычнае цела Хрыста. Касцёл складаецца з трох частак: пілігрымуючы на Зямлі, збаўлены – душы, каторыя знаходзяцца ўжо ў Божым Валадарстве, і тыя, каторыя яшчэ пакуль пакутуюць у чыстцы. Паміж гэтымі часткамі ёсць лучнасць, таму 1 лістапада мы просім заступніцтва ў святых, а таксама молімся за душы, якія пакутуюць пакуль у чыстцы», – нагадаў святар.

2 лістапада – успамін усіх памерлых вернікаў, таму, адзначыў ксёндз Андрэй Шут, хрысціянскія канфесіі нагадваюць вернікам, што варта было б замест таго, каб шалець з нячысцікамі, годна падрыхтавацца да важных дат (*наводле Catholic.by*) [11].

* Што агульнага і адметнага ў канфесійнага стылю і мастацкага, публіцыстычнага, навуковага стыляў?

Практыкаванне 5. Вызначце тып тэксту. Адказ абгрунтуйце.

Гарбуз, печаны з чарніцамі

З гарбуза гатуюць нямала страў. Іх пякуць, смажаць, вараць кашы з рознымі крупамі. А ў вёсцы Боркі Ганцавіцкага раёна Брэсцкай вобласці Валянціна Міхайлаўна Моніч запякае гарбуз у печы цэлым, фаршыруючы яго ягадамі чарніц і крупамі.

1 гарбуз (2 кг)

250 г малака

150–200 г проса

100 г сушаных чарніц

0,5 ч. лыжкі солі

50 г цукру

Спелы гарбуз сярэдняга памеру памыць, адрэзаць верх з хвосцікам так, каб атрымалася бышчам каструлька з накрыўкай. Дастаць з сярэдзіны мякаць і добра выскрасці лыжкай сценкі. Усыпаць крупу проса, чарніцы, цукар, соль, уліць малака і добра памяшаць. Накласці зверху гарбуза «накрыўку» і акуратна

прыціснуць; паставіць гарбуз у глыбокую патэльню і запякаць у печы прыкладна 1,5 гадзіны. У духоўцы страву запякаюць пры тэмпературы 190 °С крыху больш за 2 гадзіны. Спечаны гарбуз ядуць з малаком [24].

* Якія стравы нацыянальнай кухні давялося каштаваць, гатаваць вам? Якія вашы любімыя рэцэпты? Падрыхтуйце зборнічак рэцэптаў студэнцкай/беларускай кухні.

Практыкаванне 6. Запішыце тэкст згодна з нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы, лічэбнікі запішыце словамі. Замест пропуску (1) упішыце імя і прозвішча аўтара паэмы, замест пропуску (2) – адпаведны па значэнні фразеалагізм.

Поліўка

Афіцыйна-сталоўкавая назва – *першая страва*. Нейтральная – *суп*. Каліс..ці ж у нас казалі *поліўка*. Так называліся ўсе супы апроча тых што мелі свае адметны.. «імёны»: боршч, капуста і г. д. Зрэшты і поліўкі між сабой розніліс.. . Так, поліўка з піва называлася *граматкай*, з гусінай ці сві..ой кр..ві – *чорнай поліўкай*. Звыклае нам сёння слова «суп» запазыча..ае пра.. нямецкую мову пры..шло ў Літву і Беларусь толькі ў 18 стагоддз.. і найперш яго ўжывалі пра..велі..ваны.. слаі грама..тва.

На..даўжэй «поліўка» затрымалася ў сялянскім асяро..ку: панскі *суп* тут прыжываўся цяжка. Ды і што казаць, калі нават на мяжы 19–20 стагоддз..ў сяляне гатавалі поліўку спярша закідвалі варыцца мяса з прыправамі (у пос..ны.. дні – грыбы, рыбу) потым (не)вялікую колькас..ць мукі разводзілі вадой і залівалі ў гаршчок далівалі хлебным квасам або сыр..ваткай бураковым расолам. У некаторых ра..нах у поліўку дадавалі хлебную ро..чыну.

Страву замяша..ую на кр..ві згадаў (1) у паэме «Пан Тадэвуш» Яцак Сапліца атрымаў *чорную поліўку* як знак адмовы пры няўдалым жаніхоўстве. Цяпер мы сказалі б: (2). Чорная поліўка (з)даўна вядома многім еўрапейскім народам. Для лепшага смаку ў страву дадавалі сушаны.. слівы яблыкі або спецыі – перац, карыцу, гваз..дзіку.

Грамаатка або *фармушка бармушка*, – пос..ная поліўка з піва – (на)працягу доўгіх стагоддз..ў была абавя..ковай стравой шляхе..кага снеда..я. С..вар..жаюць што вялікім аматарам гэтага від.. поліўкі быў К/кароль і В/вялікі князь Жыгімонт Стары. Для шляхты грамаатка (ці нават проста піва падагрэтае, з кавалкамі ч..рствага хлеба ці тварагом) была не толькі стравой але і ..ніверсальным дэсертам які замяняў каву і гарбату [3].

Практыкаванне 7. Прачытайце тэкст. Вызначце стыль, жанр, тып тэксту, від сувязі сказаў у тэксце і сродкі міжфразовай сувязі. Сваю думку абгрунтуйце, прывядзіце прыклады.

Падрыхтуйце выразнае чытанне ўголас з захваннем усіх арфаэпічных нормаў, правільнага інтанавання.

Акарына

Болей за 150 гадоў таму ў Італіі, у мястэчку Бурдыё, нарадзілася дзіўнае гусяня. Яно ніяк не магло навучыцца казаць «га-га-га». А ўсе ж гусі толькі гэтак і кажуць: і шэрыя, і белыя, і малыя, і вялікія.

І хоць дзіўнае гусяня надта прыгожа спявала, не любілі яго ні сваякі, ні суседзі. Бо цяжка было прызнацца ў тым, што такі талент ім не дадзены. Толькі гаспадар Джузэпэ Данацы, майстар музычных інструментаў, вельмі любіў гусяня. Любіў і шкадаваў, што яно вельмі самотнае. Спрабаваў Джузэпэ зрабіць інструмент, які зможа размаўляць з малым птушанём. І ўсялякія пароды дрэваў шукаў, і струны спрабаваў да карпусоў рознай формы прыладаваць – але нічога не атрымлівалася. Ды вось аднойчы пабачыў майстар, што любіць спяваць гусяня побач з глінаю. Нахіліўся, узяў гліны, размяў у руках, і выпадкова атрымалася нешта падобнае да гусяняці. Зрабіў майстар у ім драўлянай палачкай дзесяць адтулін, восем з якіх знаходзіліся на спінцы, а дзве – на живоціку, упрыгожыў светла-карычневай палівай, абпаліў у печы ды паспрабаваў зайграць. І адбыўся цуд – дзіўнае гусяня перастала быць самотным.

Інструмент Данацы назваў «акарына», што на італьянскай мове значыць гусяня. І сталася так, што хутка акарыны разляцеліся па ўсёй Еўропе. І, канечне ж, прыляцелі ў Беларусь – зямлю, як казаў пісьменнік Уладзімір Караткевіч, пад белымі крыламі. Абжыліся ў нас, а ў адпаведнасці з беларускай традыцыяй набылі цыліндрычную форму.

І так прыйшліся даспадобы акарынам беларуская зямля і тутэйшыя музыкі, што ніякія краі іх болей не вабяць [20].

**Параўнайце наступнае апісанне акарыны з апісаннем у тэксце:*

Акарына – музычны інструмент класа аэрафонаў віду глабулярных (шарападобных) флейт.

Практыкаванне 8. Аформіце тэкст паводле правіл беларускай мовы. Раскрыйце дужкі, паставіўшы словы ў патрэбную граматычную форму. Пастаўце націск у вылучаных паўтлустым шрыфтам словах. Вызначце тып тэксту.

Эвалюцыя адзеня адлюстроўвала (агульны) шляхі развіцця чалавечай цывілізацыі культурных традыцый народнай этыкі і маралі раслаенне грамаства на (сацыяльны) групы і класы і адпаведна (эстэтычны) ўяўлені густы кожнай з гэтых груп, іх этнічную і сацыяльную псіхалогію. Вядома што ў старажытны перыяд мужчынскае насельніцтва многіх краін Еўропы насіла спадніцы ці доўгія сарочки – **тунікі**. (Знатны) рымляне насілі тогі а штаны лічылі адзеннем варвараў што зневажала годнасць рымскага **грамадзяніна**. Эпоха (энесанс) ўнесла карктывы ў агульны (туніка)падобны стыль вопракі які не адпавядаў хрысціянскім догмам аб грахоўнасці чалавечага цела. Рапрыгонены свецкі касцюм набываў (сучасны) рысы. Ён пакрысліваў сілу ацяпляючы годнасць і элегантнасць чалавечай фігуры. Касцюм вышэйшага саслоўя ў большай ступені насіў ((агульна)еўрапейскі) рысы і

прыкметна адрозніваўся ад вопраткі сялян мяшчан і дробнай шляхты. (Пры)чым прававы звычай забараняў чалавеку насіць вопра..ку пра..стаўнікоў іншых саслоўяў. Вопра..ка для чалавека была свайго (род) візітнай карткай [35].

Практыкаванне 9. Прачытайце публікацыю з інтэрнэт-часопіса 34mag.net [40]. На якую аўдыторыю арыентаваны дадзены артыкул?

Прааналізуйце лексічную арганізацыю гэтага тэксту.

Ці тыповыя сэнны для мовы СМІ адзначаныя вамі асаблівасці?

Як фэшн-брэнду стаць «свядомым»?

Нашы брэнды не вельмі заклапочаныя тым, каб стаць *sustainable*. У нас нават слова такога няма – каб у ім адразу і «ўстойлівы», і «экалагічны», і «свядомы». Гэта як з грэчаскім словам *meraki*, якое азначае ўсе душэўныя рэсурсы, што ўкладаюцца ў любімую справу. Слова няма – няма і з'явы? Мы разабраліся ў тэме «этычнага адзення» і зрабілі мануал для тых, хто хацеў бы шыць адзенне з аглядак на карму.

Попыт на *sustainable fashion*, «ўстойлівую моду», дакладна існуе: людзі ўсё часцей задумваюцца пра рэчы крыху больш глабальныя, чым сённяшняя вярэра і зніжкі ў ЦУМе. І сапраўды, насіць прыгожы світшот прыемна, калі ведаеш, што яго шыла не змораная голадам кітайская дзяўчынка і што матэрыял, з якога ён зроблены, не стане ракавай радзімкай на торсе акіяна.

Увогуле, калі ты ўжо нешта шыеш або плануеш за гэтую справу ўзяцца, вось табе інструкцыя, як вырабляць такое адзенне, што ўхваліла б нават Эма Уотсан (а яна вельмі пераборлівая).

Ствараць неўміручыя рэчы

Ключавы прынцып «павольнай моды»: «купляй менш, але лепш». З боку брэнда гэты прынцып працуе на стварэнне якаснага адзення, якое застаецца з пакупніком(-цай) некалькі сезонаў і ўсё ніяк не перавандруе на дачу – такое ўжо яно цудоўнае: сядзіць як улітое, глядзіцца, што на зорцы Tumblr, грэе цела, грэе душу, ах! І няхай швэдар абыдзецца ў 200 еўра, а не ў 70, як прапануе мас-маркет. Лаяльнаму(-ай) пакупніку(-цы) зразумела, што ў гэтых 130 розніцы – бездань усяго.

Жыццёвы цыкл адзення можна і трэба падаўжаць на ўсіх этапах. Некаторае прадаецца на ўмовах безлімітнага сэрвісу: схуднеў – ушылі, захацеў памяняць даўжыню – падрэзалі. Зручна!

Наймаць прадстаўнікоў(-іц) слабых сацыяльных груп

Напрыклад, брэнды прыгожых вязаных рэчаў з Літвы *The Knotty Ones* дае надомную працу пераважна жанчынам у дэкрэтным адпачынку, якія жывуць у вёсках і маленькіх мястэчках, дзе праца не адшукаць днём з агнём.

Падумай, каму можа дапамагчы твой бізнэс: людзям з інваліднасцю, мігрантам, былым зняволеным?

Выкарыстоўваць экалагічныя тканіны

Адзенне *eco-friendly* можа быць арганічным, але гэта не абавязкова. Каб лічыцца *sustainable*, брэнду трэба імкнуцца да таго, каб менш смуродзіць гэтую Зямлю. Адны выкарыстоўваюць толькі арганічную бавоўну, вырашчаную без

пестыцыдаў. Іншыя вырабляюць красоўкі з пластыкавага смецця. Трэція адмаўляюцца ад валокнаў жывёльнага паходжання, шыюць веганскія чаравікі і пуловеры і па праве лічаць сябе cruelty free. У кожнага свая планачка.

Карыстацца мясцовай сыравінай

У гэтым выпадку на цябе не падае грэх за выхлапы самалёта, што вязе твае футры з сонечнай Камбоджы. Да таго ж ты падтрымліваеш фермера-суайчынніка ў яго няпростым бізнэсе. І ведаеш: гэты чалавек не апрацоўвае зямлю пякельным пеклам, толькі б не замарочвацца з пустазеллем, а ягоныя авечкі жывуць шчаслівей за некаторых людзей.

І не трэба думаць, быццам на радзіме ўсё «абы-што». Так, стваральніцы брэнда жаночага адзення *The Young Clothes* аднойчы адмовіліся ад італьянскіх і турэцкіх тканін на карысць прадукцыі «Камволя» – і не пашкадавалі.

Падтрымліваць лакальных спецыялістаў(-ак)

Нашы швейныя прадпрыемствы дыхаюць на ладан, а людзям па-ранейшаму трэба карміць сем'і. Калі ты даеш працу мясцовым, твая карма ўзбагачаецца на тоўсты плюс, а твае пакупнікі ведаюць, што іх пінжак швачка краіла з непадробным задавальненнем, можа, нават муркала пад нос штосьці з Ніны Сімон, бо працавала яна ў камфортнай абстаноўцы і ведала, што атрымае за працу нармалёвыя грошы.

Мысліць не калекцыямі, а асобнымі пазіцыямі

Засяроджацца на асобных дэталях, прыдумляць універсальны стыль, рабіць вопратку, якую будуць пазнаваць у горадзе, хоць на ёй і не напісана ва ўсю спіну стразамі прозвішча дызайнера(-кі).

Тут варта прыгледзецца да падыходу скандынаўскіх дызайнераў. Датчане ці шведы заўсёды бездакорныя не таму, што ў іх ёсць грошы, каб экстранна «пераабуцца» ў новую калекцыю fall/winter і начапіць на сябе рэчы ў «колеры года». Грошы ў іх, вядома, ёсць. Але бездакорныя яны таму, што носяць універсальную, часцяком нават мінімалістычную вопратку. Швэдар буйной вязкі і самага правільнага чорнага колеру жыве быццам па-над трэндамі, а яго ўладальнік(-ніца) – заўсёды «на стылі».

Будаваць асабістыя адносіны

Цудоўна, калі ты ведаеш, як завуць чалавека, які вырашчвае твой лён, чалавека, які шые тваю вопратку, чалавека, які развозіць твае замовы. Асабістыя адносіны з пастаўшчыкамі і вытворцамі робяць усіх часткай гісторыі брэнда. Знікае праблема цяжучкі кадраў. Брэнд становіцца па-сапраўднаму трывалым.

Перапрацоўваць

Нават некаторыя акулы мас-маркета кажуць, што пара. Гэта сапраўды цудоўна, калі вопратка пражывае не адно жыццё.

Менскі чэрыці-шоп *KaliLaska* – усім прыкладам прыклад: удзельнікі(-цы) дабрачыннага праекта самааддана збіраюць тоны адзення і перадаюць яго тым, каму яно патрэбнае. А некаторыя маленькія брэнды часткова вырабляюць рэчы з абрэзкаў тканін, што трапляюць у той жа *KaliLaska* ад добрых людзей.

Думаць пра людзей

Каця Цікота магла б проста шыць раскошныя сукенкі для ўрачыстых выхадаў, але ёй гэтага недастаткова. У рамках backside-праектаў дызайнерка і яе каманда ствараюць зручную вопратку для вазочнікаў, цяжарных жанчын і кормячых мам. Да таго ж Тікота адгукаецца на патрэбы беларускамоўных пакупнікоў: здаецца, на рэдкай вечарыне ў Менску не сустрэнеш чалавека ў цішотцы пра «Лёс склаўся так».

Паважаць асобу мадэлі

Ніякіх разведзеных ног і нязручных прызыўных поз! У лукбуках этычнай вопраткі чалавек паўстае самім сабою: з маленькімі хібама і ўсёабдымнай унікальнасцю. Не секс-аб'ект, а самакаштоўная персана.

Захоўваць традыцыі

Напрыклад, вязанне – тэхніка зусім алдскульная: колькі Паўночная Еўропа сябе памятае, столькі там вязалі цёплыя, прыемныя да цела рэчы. Добрыя традыцыі вартыя таго, каб іх захоўвалі, а для гэтага дастаткова падключыць сучасныя ўяўленні аб прыгажосці. Глядзі, як гэта атрымліваецца ў *The Knotty Ones*: іх вязаныя рэчы выглядаюць трэндава, а не як кофта з бабулінай шафы.

Зразумела, што «ўстойлівая мода» – гэта хутчэй не пра вытворчасць (любая вытворчасць шкодзіць прыродзе), а пра персанальную філасофію. Калі дызайнер(-ка) думае не толькі пра маржынальнасць, але і пра тое, каб крышачку павысіць каэфіцыент добра ў Сусвеце, яго(яе) брэнд становіцца больш чалавечным, а нам – людзям – менавіта гэтага і не хапае.

Тры сяброўкі, стваральніцы брэнда *The Knotty Ones*, упэўненыя: добра быць крутым, але круцей – добрым. Мы з імі цалкам згодныя.

* Ці парушана патрабаванне чысціні маўлення ў гэтым тэксце? Падбярэце або ўласнамоўныя адпаведнікі, або сінонімы з даўніх, ужо канчаткова замацаваных у мове запазычанняў да неалагізмаў, варварызмаў, найноўшай лексікі з дадзенай публікацыі. Ці з усімі заменама атрымалася захаваць дакладнасць, лаканічнасць маўлення?

* Зрабіце назіранні над кампазіцыяй, графічным афармленнем артыкула.

Практыкаванне 10. Прачытайце артыкул М. Краскоўскага («Прэсбол») [15]. Вызначце стыль тэксту. Адзначце сродкі іншых стыляў. Наколькі іх ужыванне апраўдана ў спартыўным дыскурсе, на вашу думку?

Ці згодныя вы з назіраннямі і заўвагамі аўтара наконт маўлення спартыўных каментатараў?

Футбол па-беларуску: топ праблем, з якімі сутыкнуцца каментатары «Сетанты»

Кіраўнік прадстаўніцтва «Сетанты-Спорт» у Беларусі Усевалад Маёраў у сярэдзіне лютага абвясціў задумку, па якой матчы на новым канале будуць суправаджацца беларускамоўным каментарыем. Кожны, каго турбуе лёс нашай

мовы, навіну стрэў з натхненнем. Сапраўды, у становішчы, калі большасць беларусаў у найлепшым выпадку вывучае мову тытульнай нацыі як замежную, спартыўны эфір – адзін з нешматлікіх сродкаў яе папулярызаванні. Беларускамоўныя імпрэзы, выставы, літаратурныя сустрэчы наведваюць дзясяткі, беларускамоўных музыкантаў слухаюць сотні, сайты з кантэнтам на мове праглядаюць тысячы... А колькі чалавек сочыць за фіналам чэмпіянату Еўропы па футболе? За матчам плэй-оф Лігі чэмпіёнаў? Гэта велічэзная аўдыторыя, а галоўнае – разнамасная. Калі інтэрнэт-артыкул прагартвае карыстальнік, у пэўнай ступені падрыхтаваны, то тэлетрансляцыю праглядзіць і вясковец, і гарадскі, і міліцыянт, і чыноўнік, і дзядуля, і маладзён з офіса ці завода. Таму каментатарай-білінгвай нахталт Паўла Баранава трэба пільнаваць як вока ў лоб. Для тых жа, хто будзе толькі пачынаць каментаванне па-беларуску, наша кароткая шпаргалка.

АСНОЎНЫ МІФ: БЕЛАРУСКАЯ СПАРТЫЎНАЯ ТЭРМІНАЛОГІЯ НЕ РАСПРАЦАВАНА

Варатар ці брамнік? Гулец ці ігрок? Божухна! Каментатар выдумляе, боб з гарохам мяшае, абы-што меле. З якога слоўніка ён гэта выцягнуў?!

Тыповая памылка гледачоў. Акрамя таго, што значны пласт спартыўнай лексікі фіксуюць класічныя слоўнікі, напрыклад, «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» (ТСБМ) у пяці тамах пад агульнай рэдакцыяй Кандрата Крапівы (1977–1982), яшчэ ў 90-я гады XX стагоддзя быў створаны шэраг спецыяльных перакладных тэрміналагічных выданняў па фізічнай культуры і спорту: «Русско-белорусский словарь спортивной терминологии» (Гомель, 1993); «Руска-беларускі слоўнік асноўных спартыўных тэрмінаў і жэстаў па гандболу» (Брэст, 1994); «Кароткі руска-беларускі слоўнік медыка-біялагічных і фізкультурна-педагагічных слоў, словазлучэнняў і тэрмінаў» (Віцебск, 1994); «Руска-беларускі слоўнік спартыўнай лексікі» (Магілёў, 1995); «Русско-белорусский словарь спортивных терминов» (Мінск, 1995); «Краткий русско-белорусский словарь терминов по спортивным играм» (Гродно, 1996). У 2007 годзе быў выдадзены «Русско-белорусский словарь терминов теории и методики физической культуры. Беларуская-рускі слоўнік тэрмінаў тэорыі і метадыкі фізічнай культуры» (Мінск, 2007). Найбольш грунтоўная публікацыя – «Русско-белорусский словарь по физической культуре и спорту» (Мінск, 2013), падрыхтаваная і выдадзеная Л. Д. Глазырынай і М. Я. Касцюкевічам.

Гэтага дастаткова для адказу на пытанне, ці можна ўжываць тое ці іншае слоўка. Усе спрэчныя моманты вырашаюцца пры ўважлівым знаёмстве з адпаведнымі слоўнікавымі артыкуламі. «*Брамніка* няма ў ТСБМ, там толькі *варатар*», – казаў Баранаў улетку. Ну, зазірнём і мы. ТСБМ (т. 1, с. 400): *брамнік* – 'дзяжурны пры браме, пры ўваходзе куды-небудзь'. Старонкай вышэй знаходзім і слова *брама* – 'шчыльныя, на дзве палавіны, крытыя зверху вароты, якія закрываюць галоўны ўваход на тэрыторыю горада, завода, двара і інш.' У «Руска-беларускім слоўніку» (акадэмічны трохтомнік 1993 года) назоўнік *брамнік* і словазлучэнне *вартаўнік пры варотах* адпавядаюць рускаму *при-вратник*. *Брама* і *брамнік* сустракаюцца і ў дыялекталагічных слоўніках, і ў

гістарычных выданнях (слоўніках, якія змяшчаюць лексемы, што выйшлі з актыўнага ўжытку).

Брамнік *находзіць ад польскага brama, у ім няпоўнагалоснае «ра»! Нельга яго выкарыстоўваць, бо не кажам жа мы «крова» замест «карова», «млеко» замест «малако»!*

Так, напэўна, *брамнік* – запазычанне, але і тая ж *фасоля* – запазычанне з грэчаскай, *аўтобус* – з латыні, а *афіцэр* – з нямецкай. Можа, і іх прыбраць з мовы? Справа ў тым, што *брамнік* стаў беларускім вельмі і вельмі даўно, і не штучна, а натуральна. У дваровым футболе і сёння шырокіх хлопцаў ставяць «на браму», пры гэтым дзеці не ўспрымаюць слова як паланізм (калі гэта сапраўды паланізм), як нешта іншароднае. А няпоўнагалоссе? Яно часам і ў нас сустракаецца: кажам жа *срэбра* і *срэбраны* ў адрозненне ад суседскіх *серебро* і *серебряный*. *Брама* – у адным з найбольш узнёслых вершаў Максіма Багдановіча пачатковага перыяду афармлення беларускай літаратурнай мовы:

*Успомню Вострую Брамү святую
І ваякаў на грозных канях.*

У савецкіх слоўніках і выданнях 90-х гадоў брама і брамнік – нешта з гісторыі, але пра спорт гаворка не ідзе!

І што? А калі зірнуць у акадэмічны «Беларуска-рускі слоўнік», перавыдадзены ў 2012 годзе пад рэдакцыяй А. Лукашанца (НАН Беларусі, Ін-т мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы)? *Брамнік* м. – 1. уст. привратник; **2. спорт. вратарь**. Кожная мова ўзбагачаецца не толькі за кошт новых слоў, але і з развіццём новых значэнняў слоў існуючых. Яшчэ гадоў 20 таму *планишэты* мелі толькі геадэзісты, мастакі і вайскоўцы. Сёння слова ў значэнні 'від камп'ютара' ўжывае амаль кожны. Ёмісты *брамнік* у дынамічным спартыўным каментарыі вымаўляецца лягчэй за *варатар*, выклікае ў гледача асацыяцыі з вайскавай справай, што звыкла для любых спаборніцтваў. Нічога дзіўнага ў тым, што ён замацаваўся ў сучасным спартыўным кантэксте.

«Я ўжываю слова *варатар*, а не *брамнік*, – вяртаемся да слоў Баранавы. – Бо *варатар* ёсць у слоўніку Крапівы, на які мы ўсе абапіраемся. Я ведаю, што шмат каму гэтае слова «рэжа» вуха і беларускамоўныя заўзятары аддаюць перавагу слову *брамнік*, але супраць афіцыйнай нормы не пойдзеш».

Спадар Павел, вы нічога не парушыце, калі скарыстаецеся сучаснымі выданнямі. «Беларуская навука» ў 2012 годзе стварыла «Слоўнік беларускай мовы» з улікам змен, што адбыліся ў адпаведнасці з Законам Рэспублікі Беларусь «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі». Слоўнікавы рэстр, які ўключае каля 150 тыс. адзінак, быў значна дапоўнены лексікай, што ўвайшла ва ўжытак у апошнія дзесяцігоддзі. Зусім нядаўна, пасля дыскусій навукоўцаў, кнігу ўдакладнілі і перавыдалі.

З кожным абнаўленнем слоўнікі ўдасканалюцца, у сучасных тэматычных кнігах ужо не знойдзеш якога-небудзь камічнага «апяраджаючага рыўка». Таму тэрміналагічная праблема – з языка высмактаная.

Што тычыцца варыятыўнасці. І гэта натуральна. *Вуглавы* ці *кутні*? ТСБМ, напрыклад, прапануе казаць *вуглавы ўдар*. Відавочна, форма ўзнікла пад уплы-

вам рускай мовы, і стрэл, які ажыццяўляецца з кута поля, лепш называць *кутнім*. Але сёння абодва варыянты раўнапраўныя: няхай канкуруюць, а мы прасочым, які з цягам часу застанеца ў маўленні. Зусім іншае – ваганні паміж *ігракамі* і *гульцамі*, *нападаючымі* і *нападнікамі*. Адукаваны беларус ведае, што *іграць* (*граць*) можна на дудзе ці фартэпіяна (на музычных інструментах не *гуляюць*), а *вось згуляць* у футбол, хакей, «амерыканку» ці хованкі – з задавальненнем. На жаль, некаторыя слоўнікі лічаць, што абое рабое (напрыклад, аднатомны «Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы» 2005 года пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко). Формы на *-ушч*, *-юшч*, калькаваныя з рускай мовы, беларускай – не ўласцівыя (тлумачэнне лёгка адшукаць, на спартыўным сайце прыводзіць не будзем) – таму выключна *нападнік*.

Русізмаў у беларускай мове багата, але ў сферах жыцця, дзе роднае слова найчасцей выкарыстоўваецца, яны паступова выпадаюць з актыўнага ўжытку. Спартыўны кантэкст – яскравае сведчанне. У *балельшычку*, які прапануе ТСБМ, заўсёды адчувалася чужое? У сучаснай мове з’явіўся *заўзятар*, утвораны ад прыметніка *заўзяты* ці назоўніка *заўзятасць*. У акадэмічным «Беларуска-рускім слоўніку» 2012 года ўжо маем: *заўзятар* м. – разг., спорт. болельшчык. Там жа знаходзім нават дзеяслоў *заўзец* несов. – разг., спорт. болельшчык.

МІФ №2: РАЗ ТЭРМІНАЛОГІЯ РАСПРАЦАВАНА, КАМЕНТАВАЦЬ ПА-БЕЛАРУСКУ ЛЁГКА

Якраз спартыўная тэрміналогія – тое, з чым у каментатараў, якія засвоілі беларускую мову не ў маленстве, а ў сталым узросце, не ўзнікае праблем. Цяжка даецца само пераклучэнне моўнага кода. Для міні-эксперыменту праглядзім па 15 хвілін двух нядаўніх матчаў Лігі чэмпіёнаў (наўмысна без удакладнення), на якіх працаваў Павел Баранаў – на сёння найлепшы беларускамоўны каментатар. Яшчэ раз, мэта – не ўчапіцца за дробязі ў маўленні профі, а прыцягнуць увагу да цяжкасцей, з якімі сутыкаецца нават дасведчаны майстар.

Першае, чаго цяжка пазбавіцца, – калькі з рускай мовы. За кантрольныя 30 хвілін фіксуем *пры ўсім пры тым* (бел. *да таго ж*), *нічыво сабе* (бел. *нішто сабе*, *дарма сабе*), *скажам так* (бел. *так бы мовіць*).

Карэктна выкарыстоўваць беларускія адпаведнікі для рускіх устойлівых выразаў можа дапамагчы, напрыклад, «Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем» Зміцера Санько.

На чужой каравай рот не разевай – *Не будзь ласы на чужыя каўбасы* = *Не руш чужога і не бойся нікога* = *Не гняві Бога, не жадай чужога* = *Не руш чужых груш*;

Трепать нервы – *Нервы тузаць* = *Вантробы ад’ядаць* (*пераядаць*) = *Вантробы выцягваць* (*даставаць*) = *Духі даставаць* (пара прыкладаў адпаведных канструкцый са слоўніка Санько).

Цудоўны «Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы» ў двух тамах Івана Лепешава (Мінск, 2008).

Уплыў рускай мовы на фанетычны ўзровень: *за спіной* (бел. *за спінай*); на лексічны ўзровень: *Дані Алвес адпахаў* (рус. *пахать*, бел. *араць*), *для спраўкі* (бел. *для даведкі*), *завазіўся з мячом* (бел. *завалтузіўся*), *футбол інтэнсіўны*, *з*

пачуццём, са страцю (рус. *страсть*, бел. *захапленне, палкасць, жарсць*); на марфалагічны: *каманда ўступае* (бел. *саступае*); на сінтаксічны: *забываюца пра тое, што* (бел. *на тое, што*).

Два забаўныя моманты з праслуханага: *удар дасягае мэты* (у беларускай мове слова *цэль* выкарыстоўваецца для канкрэтных з'яў (*стральба на цэлях*), *мэта* – для абстрактных (*мець на мэце*)); *трэнер у літасці* (рус. 'в ярости' – каментатар блытае рускае *лютый* і беларускае *літасць* ('великодушие, милосердие, проявление сострадания, жалости' пад уздзеяннем формы *бязлітасны* ('безжалостный')). Сюды ж можна аднесці *пісьменную гульню*, пра якую ўжо пісалася.

Адваротны бок – імкненне каментатара зрабіць беларускую мову «больш беларускай»: *адная з камандаў* (бел. *адна з каманд*), *яшчэ адная спроба* (бел. *адна*). Пра карэктныя канчаткі ў формах назоўнікаў мн. л. Р. скл. можна даведацца, напрыклад, з артыкулаў «Граматычнага слоўніка назоўніка» (Мінск, 2008). Інакш дойдзем да «рукаў» і «ногаў». Ёсць у сеціве і «Граматычны слоўнік прыметніка, займенніка, лічэбніка, прыслоўя» (Мінск, 2009).

Як бачна, не так усё проста. Аднак хочацца спадзявацца, што маладыя беларускія каментатары добрага ўзрону ёсць і з'явіцца яшчэ. Байнэт дапаможа.

* Што такое моўная *калька*? Уважліва разгледзьце прыклады з артыкула. Ці чулі або выкарыстоўвалі ў маўленні такія канструкцыі? Ці заўсёды мусіць працяўляцца тэндэнцыя да адштурхоўвання ад рускай мовы? Прынамсі, ці варта ў публічным маўленні пільна сачыць за выкарыстаннем самабытных і адметных слоў, канструкцый у беларускай мове на фоне рускай мовы?

* *Апераджваючы рывок, пісьменная гульня* – у чым непажаданасць такіх выразаў? Падбярыце карэктныя адпаведнікі. Якія яшчэ аналагічныя прыклады з цяжкасцямі перадачы слоў і выразаў рускай мовы вы сустрэкалі?

* *Яшчэ гадоў 20 таму планишты мелі толькі геадэзісты, мастакі і вайскоўцы*. Якія словы апошнім часам пашырылі лексічнае значэнне? З чым гэта звязана? Зрабіце словаўтваральны разбор слоў *заўзятар* і *заўзець*. Ці ведаеце вы яшчэ словы, якія параўнальна нядаўна з'явілася, утварыўшыся марфемным спосабам, сродкамі ўласна беларускай мовы?

* Слова *брамнік* «выклікае ў гледача асацыяцыі з вайсковай справай, што звыкла для любых спаборніцтваў». Знайдзіце публіцыстычны тэкст, прысвечаны спартыўнай тэматыцы. Знайдзіце ў ім метафары, асобна вылучыўшы вайсковыя метафары. Абмяркуйце прычыны атрыманых вынікаў.

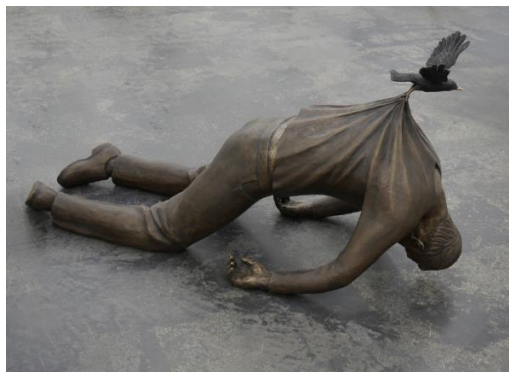
* Ці згодныя вы з пазіцыяй аўтара: *Сапраўды, у становішчы, калі большасць беларусаў у найлепшым выпадку вывучае мову тытульнай нацыі як замежную, спартыўны эфір – адзін з нешматлікіх сродкаў яе папулярызацыі*. Дайце разгорнуты, абгрунтаваны адказ.

* Як вы разумееце заключную думку артыкула: *Аднак хочацца спадзявацца, што маладыя беларускія каментатары добрага ўзрону ёсць і з'явіцца яшчэ. Байнэт дапаможа?* Чым можа дапамагчы інтэрнэт?

Практыкаванне 11. Разгледзьце выяву скульптуры.

Напішыце невялікае сачыненне на выбар: а) апісанне; б) разважанне; в) апавяданне.

Памяняйцеся работамі з партнёрам. Прачытаўшы работу партнёра, паспрабуйце знайсці ў ёй аргументы, каб даказаць прыналежнасць сачынення да пэўнага тыпу тэксту. Абмяркуйце свае назіранні.

Практыкаванне 12. Якія вы ведаеце спосабы, прыёмы канспектавання, віды канспектаў? Пачытайце і заканспектуйце артыкул Івана Сацуты [32].

Як суадносяцца стыль артыкула і заглавак?

Якім, на вашу думку, павінен быць ідэальны заглавак публіцыстычнага тэксту, а якім – навуковага?

Што косіць высакосны год?

Сёння ў большасці краін свету выкарыстоўваюць каляндар, у аснову якога пакладзены гадавы рух Сонца па экліптыцы.

Адным з першых сонечных календароў быў старажытнаегіпецкі (IV стагоддзе да нашай эры). Працягласць года ў ім раўнялася 365 суткам (12 месяцаў па 30 сутак, апошнія пяць сутак не нумараваліся і былі святочнымі). Пачынаўся год 19 ліпеня, калі з'яўлялася самая яркая зорка на небе – Сірыус, свяцільнасць якой у 28 разоў большая за сонечную.

У Старажытным Рыме каля сярэдзіны VIII стагоддзя да нашай эры карысталіся календаром, заснаваным паводле руху Месяца вакол Зямлі. Год у рымлян складаўся з 10 месяцаў, было ў ім толькі 304 дні. Вядомы рымскі паэт Авідзій у паэме «Фасты» (пачатак I стагоддзя нашай эры) пісаў, што, магчыма, гэта звязана з колькасцю пальцаў на руках, а магчыма, і з працягласцю па месяцовым календары жаночай цяжарнасці. Год пачынаўся з першага чысла месяца, які прыходзіўся на пачатак вясны. Гэты месяц быў названы ў гонар бога вайны Марса – лац. *martius* > грэч. *martios* > ст.-сл. *марѣтъ*, *марѣтми* > руск. *март*. Назва другога месяца – лац. *aprilis* > грэч. *aprilios* > ст.-сл. *априль* > руск. *апрель* – пайшла, відаць, ад лац. *aprikus* – *сагрэты сонцам* (такім чынам, *апрель* – літаральна *сонечны, цёплы*) або ад імя багіні кахання і хараства ў старажытнагрэчаскай міфалогіі Афродыты. Назва трэцяму месяцу – лац. *mais* (узыходзіць да слова *major* – *вялікі, які дае рост*) > ст.-сл. *маи* > руск. *май* –

была дадзена ў гонар заступніцы Рыма багіні Маі (у грэчаскай міфалогіі – німфы гор), якую рымляне атаясамлівалі з італійскай багіняй пладаноснай зямлі Маяй і якой прыносілі ахвяры ў першы дзень гэтага месяца. Чацвёрты месяц названы іменем багіні Юноны – лац. *jounis* (вытворнае ад уласнага імя *Juno*, *Junos* – літаральна *месяц Юноны*) > грэч. *ionis* > ст.-сл. *июнь* > руск. *июнь*. Юнона – у старажытнарымскай міфалогіі – багіня шлюбу і мацярынства, яе атаясамлівалі з багіняй Героай і праводзілі ў гэты месяц жаночыя святы – *матраналіі*. Назвы наступных шасці месяцаў з’яўляюцца суфіксальнымі ўтварэннямі ад лацінскіх лічэбнікаў: пяты – *quintus*, шосты – *sextus*, сёмы – *september*, восьмы – *october*, дзевяты – *november*, дзясяты – *december*.

У VII стагоддзі да нашай эры была праведзена рэформа рымскага календара: да 10 месяцаў дабавіліся яшчэ два – лац. *januarius* > грэч. *genouarios* > ст.-руск. *генварь* > руск. *январь* і лац. *februarius* > грэч. *phébrouarios* > ст.-руск. *февраль* > руск. *февраль*. Першы быў названы ў гонар бога ўваходаў і выхадаў, дзвярэй і ўсякага пачатку Януса (лац. *Janus*), імя якога паходзіць ад лац. *janua* – *дзверы, вароты*. Янус у старажытныя часы лічыўся богам-светастваральнікам. Звычай паказваць Януса з двума тварамі, што глядзяць у розныя бакі, тлумачыўся тым, што ён ведае мінулае і будучыню, а дзверы вядуць і ў дом, і з дому. Трэці зімні месяц атрымаў назву ад імені этрускага бога падземнага царства Фебруса (лац. *Februs*).

Год у новым календары змяшчаў 355 сутак, але ўсё роўна ён быў карацейшы за сонечны на 10 сутак, таму кожныя два гады накопліваўся цэлы месяц. Тады вырашылі праз два гады паміж 23 і 24 лютага ўстаўляць дадатковы месяц – *mercedonium* (ад лац. *marcere* – *вянуць* – месяц нібы вянуў у канцы аднаго двухгоддзя, каб зноў узнікнуць толькі ў наступным; па іншай версіі – ад лац. *merces* – *плата* – з’яўляўся месяцам заканчэння ўсіх грашовых разлікаў за мінулы год). Аднак і гэтага аказалася недастаткова.

Удасканаліць леталічэнне вырашыў Юлій Цэзар пасля таго, як у час свайго знаходжання ў Егіпце пазнаёміўся з мясцовым сонечным календаром. Ён сам склаў некалькі трактатаў па астраноміі, якія, на жаль, не дайшлі да нашых дзён. З дапамогаю грэчаскага астранома Сазігена Александрыйскага Юлій Цэзар правёў у 46 годзе нашай эры рэформу рымскага календара (яго сталі называць *юліянскім*). Па новай рэформе ў аснову рымскага календара было пакладзена гадавое перамяшчэнне Сонца <...>. Год падзяляўся на 12 месяцаў. За імі захаваліся старыя назвы, была ўпарадкавана колькасць дзён у іх: усе няцотныя месяцы мелі па 31 дні, цотныя – па 30, і толькі *februarius* (руск. *февраль*) – 29 дзён. Цяпер тры гады запар утрымлівалі 365, а чацвёрты – 366 сутак, таму што чвэрць сутак, памножаная на чатыры, давала дадатковы дзень. Год пачынаўся з другога месяца зімы. Дадатковы месяц з календара выключылі, а паміж 23 і 24 лютага змясцілі дадатковы дзень, так што раз на чатыры гады люты меў два дні, абазначаныя як 24-га. Тут неабходна зваўважыць, што рымляне лічылі дні ў канцы месяца не па парадку: 24-га, 25-га, 26-га, як гэта робім мы. Адлік вёўся ў адваротным напрамку. Таму 24 лютага было шостым днём сакавіцкіх календ [лац. *calendae* – *клікаць* – першы дзень кожнага месяца; у адпаведнасці з

традыцыйай гэты дзень абвяшчалі жрацы, якія склікалі народ, – адсюль назва **каляндар** (лац. *calendarium*) – літаральна *даўгавая кніга*; у такіх кнігах называліся першыя дні кожнага месяца – **календы**, у якія ў Старажытным Рыме даўжнікі плацілі працэнты], 25 лютага – пятым днём сакавіцкіх календ, 26 лютага – адпаведна чацвёртым і г. д. Калі ж з’явіўся дадатковы дзень 24 лютага, яго назвалі *другі шосты дзень да сакавіцкіх календ*. Такі год атрымаў назву **bissexturn** – літаральна *двойчы шосты*. Грэчаскі варыянт гэтага слова трапіў у славянскія мовы, дзе адбылася трансфармацыя <...>: адсюль руск. **високосный**, бел. **высакосны**.

У народным календары высакосным гадам прыпісвалася нядобрая слава, а дзень 29 лютага прысвячаўся святому Касьяну – зайздроснаму, злапамятнаму, скупому, нядобрабычліваму, якога ў некаторых мясцовасцях нават не лічылі за святога. Сяляне ў гэты дзень не працавалі – баяліся суроку. Вока Касьяна, па народных паданнях, было настолькі небяспечным, што нашы продкі 29 лютага лічылі за лепшае не выходзіць з хаты, асабліва да ўсходу сонца, спалі да абеду. *Худы прыплод у высакосны год, Касьян на што ні гляне – усё вяне, Касьян усё касой косіць* – гавораць народныя прыказкі. Магчыма, нядобрая слава высакоснага года стала прычынай узнікнення народнай этымалогіі, паводле якой словы *касіць* і *высакосны* – аднакаранёвыя. Косіць, маглі думаць у старажытнасці, здароўе, сілу, дабрабыт, шчасце...

Пасля гібелі Юлія Цэзара яго пераемнік Марк Антоній у 44 годзе нашай эры прапанаваў увекавечыць памяць Цэзара – перайменаваць месяц **quintus** (грэч. *kvintilis*), назва якога перайшла з пятага месяца на сёмы, – на **iulius** (вытворнае ад уласнага імя Цэзара **Julius** – **Юліў**) > грэч. *ioulis* > ст.-сл. **июлиу** > руск. **июль**. У 8 годзе да нашай эры месяц **sextus** (грэч. *sekstilis*), г. зн. шосты месяц рымскага года, які стаў восьмым, быў перайменаваны рымлянамі ў гонар свайго першага імператара Актавіяна Аўгуста <...>. Каб у месяцы Актавіяна Аўгуста было столькі ж дзён, колькі ў месяцы Юлія Цэзара, да яго прыбавілі адзін дзень з **februriusa** (руск. **февраль**). У апошнім пасля гэтага стала 28 дзён у звычайны год і 29 – у высакосны. Змянілася і чаргаванне доўніх і кароткіх месяцаў. У 325 годзе нашай эры на Нікейскім саборы юліянскі каляндар быў прыняты хрысціянскай царквой.

Сярэдняя працягласць года паводле юліянскага календара складала 365 з чвэрцю сутак, што на 11 мінут 14 секунд больш за трацічны год. З-за гэтай недакладнасці кожныя 128 гадоў юліянскі каляндар адставаў на адны суткі. Таму вясенняе раўнадзенства, якое ў 325 годзе нашай эры прыходзілася на 21 сакавіка, пад канец XVI стагоддзя наступала ўжо 11 сакавіка. Гэту памылку на 10 сутак выправілі ў 1582 годзе пры рымскім папе Грыгорыю XIII увядзеннем новага календара, які назвалі *грыгарыянскім*. У ім адлік дзён перамешчаны на 10 сутак наперад, дзень пасля чацвярга 4 кастрычніка было прадпісана лічыць пятніцай, але не 5, а 15 кастрычніка. Так вясенняе раўнадзенства вярнулася на 21 сакавіка.

Каб надалей пазбегнуць новых памылак, вырашылі выключыць з ліку высакосных тыя гады, што мелі на канцы два нулі і не дзяліліся без астачы на 4.

Розніца паміж грыгарыянскім і сонечным календаром узнікае цяпер праз 3300 гадоў. Каталіцкія краіны (Італія, Іспанія, Партугалія, Польшча, Францыя, Люксембург, Баварыя, Аўстрыя, Венгрыя) перайшлі на грыгарыянскі каляндар у канцы XVI стагоддзя, у іншых краінах ён стаў выкарыстоўвацца з XVII стагоддзя (Прусія, Германія, Нарвегія, Данія) і XVIII стагоддзя (Вялікабрытанія, Швецыя, Фінляндыя), у большасці праваслаўных краін – з пачатку XX стагоддзя. У Расіі грыгарыянскі каляндар быў уведзены дэкрэтам СНК РСФСР ад 24 студзеня 1918 года. У адпаведнасці з гэтым дакументам наступным днём пасля 31 студзеня 1918 года стаў дзень 14, а не 1 лютага. Да сярэдзіны XX стагоддзя грыгарыянскім календаром пачалі карыстацца практычна ўсе краіны свету.

У старажытных славян год дзяліўся на 12 месяцаў, у назвах якіх адлюстраваліся асаблівасці сезонаў, напрыклад, **сечень** – час вырубкі лесу; **люты** – лютыя маразы; **березозол** – пачынае цвісці бяроза, палілі бярозу на вугаль; **цветень** – цвітуць сады; **травень** – зелянее трава; **червень** – чырванеюць вішні, выводзіцца чэрва (лічынкі пчол); **ліпец**, **ліпень** – цвіце ліпа; **серпень**, **жнівень** – час жніва; **вересень** – цвіце верас; **лістопад** – ападае лісце; **грудень** – (ад слова *груда*) мёрзлая каляіна на дарозе; **студень** – сцюдзёна, холадна. Многія старажытнаславянскія назвы месяцаў перайшлі ў сучасныя славянскія мовы і ў значнай ступені захаваліся ў беларускай, польскай і ўкраінскай мовах.

У X стагоддзі, з прыняццем хрысціянства, на ўсходнеславянскія землі прыйшло летазлічэнне, якое выкарыстоўвалася рымлянамі: юліянскі каляндар, рымскія найменні месяцаў і сямідзённы тыдзень, які здаўна называлі **седміцай**. Назвы некаторых дзён **седміцы** ўтварыліся ад парадкавых лічэбнікаў – **аўторак**, **чацвер**, **пятніца**. Назва **суботы** паходзіць ад ст.-яўр. **шаббат** – адпачынак, спакой, а слова **нядзеля** – ад ст.-руск. словазлучэння **не делати** (адпачываць). Дзень пасля **нядзелі** называлі **панядзелкам**, а сярэдні дзень тыдня – **серадой**. Слова **тыдзень** утварылася з выніку спалучэння ст.-сл. займенніка **тъи** і назоўніка **дънь** <...>. А літаральна яно абазначае **той самы дзень** (праз сем дзён). Слова **дънь** паходзіць ад інд.-еўр. **din** – **свяціць**, у ст.-руск. – **рабочы час**, **светлы час**, **свята**. У праславянскі перыяд яно атрымлівае далейшае семантычнае развіццё, ствараецца новае слова – **суткі** (мн. лік ад усх.-сл. **сутъкъ**) – літаральна **сутыкненне**, **стык дня і ночы**; ст.-руск. **нощедънь**, чэшск. **den**, балг. **денанощие**.

Трэба адзначыць, што на Русі юліянскі каляндар быў прыняты з некаторымі адхіленнямі. Летазлічэнне вялося ад стварэння свету, якое па Бібліі адбылося за 5508 гадоў да нашай эры. За пачатак года лічылі вясну, калі прыступалі да асноўных сельскагаспадарчых работ. Толькі ў 1492 годзе пачаткам года стала 1 верасня. Праз 208 гадоў Пётр Першы ўстанавіў новы пачатак года і летазлічэння. Па ўказу ад 19 снежня прадпісвалася дзень пасля 31 снежня 7208 года ад стварэння свету лічыць 1 студзеня 1700 года ад нараджэння Хрыстовага. А пасля дэкрэта 1918 года ў нас паявіўся Новы год і стары Новы год.

* Што вам вядома пра календары беларусаў? 📖

* Якія прыкметы, павер'і звязаны з рознымі месяцамі ва ўяўленні беларусаў? Наколькі сёння апраўданы народныя прыкметы?

* Што такое *народная этымалогія*? Прывядзіце прыклады народнай этымалогіі.

Практыкаванне 13. Паглядзіце ўважліва на выяву скульптуры. 📖

Якую ідэю, на ваш погляд, увасобіў аўтар?

Напішыце міні-сачыненне (да 10 сказаў) з уласнай інтэрпрэтацыяй ідэі гэтага твора мастацтва.

Паглядзіце ў даведцы, як называецца скульптура. Ці супала ваша разуменне выявы з задумкай скульптара? Паспрабуйце цяпер пісьмова выказацца наконт ідэйнага зместу дадзенага твора.

Практыкаванне 14. Пазнаёмцеся з матэрыяламі часопіса «Родная прырода» [12].

Арыгінальны рускамоўны тэкст быў перакладзены на беларускую мову папулярным онлайн-перакладчыкам. Вычытайце змешчаны ніжэй машынны пераклад. Чым выкліканы хібы ў перакладзе? Як варта карыстацца дапамогай інтэрнэту, працуючы над перакладам? Сфармулюйце парады.

Эти материалы незаметно вошли в жизнь людей, и сегодня без них трудно обойтись. Но за удобством в использовании пластик скрывает серьезнейшую экологическую проблему, масштабы которой растут по всей планете – от земной поверхности до морских просторов. Недавно мировые СМИ облетела новость: пластик добрался до самой глубокой части Мирового океана – Марианской впадины. Именно там, на глубине 10 898 м, учёные обнаружили одноразовый полиэтиленовый пакет...

Пластики, или пластмассы, – это целая группа материалов искусственного происхождения. Их производят путём цепочки химических реакций из природного газа и тяжёлых фракций нефти, а также на основе синтетических составляющих. Первая пластмасса была получена английским металлургом и изобретателем Александром Парксом ещё в 1855 году. Но интенсивно развиваться эта индустрия стала уже в XX веке.

Начало массового производства пластиков приходится на 1950-е годы. С того времени произведено более 8 млрд т пластиковых материалов. Лишь 9 % от этого объёма отправляется на переработку, и только десятая часть из этих 9 % перерабатывалась более 1 раза. Около 12 % всего пластика сжигается, остальные 79 % попадают на свалки или в окружающую среду.

По структуре производства на первом месте находится полиэтилен (около 36 %), затем идут полипропилен (21 %) и ПВХ (12 %), в меньших количествах – ПЭТ, полиуретан, полистирол. При этом все они в той или иной мере перерабатываются, в отличие от полиэстера или синтетической ткани.

По данным Оператора вторичных материальных ресурсов, в Беларуси зарегистрировано около 100 организаций, перерабатывающих отходы пластмасс. Но их сбор ведётся не так активно, из-за чего переработчикам приходится закупать сырьё за рубежом. Специалисты надеются, что ситуация изменится к лучшему с 2020 года, когда в стране будет введена депозитно-залоговая система.

Пластик несёт угрозу здоровью и жизни как человека, так и других существ. Срок его разложения в природной среде насчитывает сотни лет, при этом выделяются химические вещества с недостаточно изученным уровнем токсичности.

От негативного воздействия пластика страдает более 700 видов морских обитателей – он мешает им двигаться, а попадая внутрь организма, порой приводит к смерти.

Страдают от пластмасс и жители стран с низким уровнем доходов, находящиеся рядом с пластиковым производством, а также испытывающие проблемы из-за неправильной утилизации и сжигания этих материалов.

Серьезную проблему, по мнению экологов, представляет микропластик – мелкие частицы (менее 5 мм в диаметре) из пластиков различных видов. Созданный специально (например, для косметики) или из разложившихся пластиков, он попадает в окружающую среду, сильно её загрязняя.

Гэтыя матэрыялы непрыкметна ўвайшлі ў жыццё людзей, і сёння без іх цяжка абысціся. Але за выгодай у выкарыстанні пластык хавае найсур'ёзную экалагічную праблему, маштабы якой растуць па ўсёй планеце – ад зямной паверхні да марскіх прастораў. Нядаўна сусветныя СМІ абляцела навіна: пластык дабраўся да самай глыбокай частцы Сусветнага акіяна – Маріанскай западзіны. Менавіта там, на глыбіні 10 898 м, навукоўцы выявілі аднаразовы поліэтыленавы пакет...

Пластыкі, або пластмасы, – гэта цэлая група матэрыялаў штучнага паходжання. Іх вырабляюць шляхам ланцужкі хімічных рэакцый з прыроднага газу і цяжкіх фракцый нафты, а таксама на аснове сінтэтычных складнікаў. Першая пластмаса была атрымана ангельскай металургам і вынаходнікам Аляксандрам Паркс яшчэ ў 1855 годзе. Але інтэнсіўна развівацца гэтая індустрыя стала ўжо ў XX стагоддзі.

Пачатак масавага вытворчасці пластыкаў прыпадае на 1950-я гады. З таго часу выраблена больш за 8 млрд т пластыкавых матэрыялаў. Толькі 9 % ад гэтага аб'ёму адпраўляецца на перапрацоўку, і толькі дзясятая частка з гэтых 9 % перапрацоўвалася больш за 1 разы. Каля 12 % усяго пластыка спальваецца, астатнія 79 % трапляюць на звалкі або ў навакольнае асяроддзе.

Па структуры вытворчасці на першым месцы знаходзіцца поліэтылен (каля 36 %), затым ідуць поліпрапілен (21 %) і ПВХ (12 %), у меншых колькасцях – ПЭТ, паліурэтана, полістырол. Пры гэтым усе яны ў той ці іншай меры перапрацоўваюцца, у адрозненне ад поліэстэру або сінтэтычнай тканіны.

Па дадзеных Аператара другасных матэрыяльных рэсурсаў, у Беларусі зарэгістравана каля 100 арганізацый, якія перапрацоўваюць адходы пластмас. Але іх збор вядзецца не так актыўна, з-за чаго перапрацоўшчыкам даводзіцца закупляць сыравіну за мяжой. Спецыялісты спадзяюцца, што сітуацыя зменіцца да лепшага з 2020 года, калі ў краіне будзе ўведзена дэпазітна-закладны сістэма.

Пластык нясе пагрозу здароўю і жыццю як чалавека, так і іншых істот. Тэрмін яго разлажэння ў прыродным асяроддзі налічвае сотні гадоў, пры гэтым вылучаюцца хімічныя рэчывы з недастаткова вывучаным узроўнем таксічнасці.

Ад негатыўнага ўздзеяння пластыка пакутуе больш за 700 відаў марскіх насельнікаў – ён перашкаджае ім рухацца, а трапляючы ўнутр арганізма, часам прыводзіць да смерці.

Пакутуюць ад пластмас і жыхары краін з нізкім узроўнем даходаў, якія знаходзяцца побач з пластыкавым вытворчасцю, а таксама якія выпрабавваюць праблемы з-за няправільнай ўтылізацыі і спальвання гэтых матэрыялаў.

Сур'ёзную праблему, на думку экалагаў, уяўляе мікропластик – дробныя часціцы (менш за 5 мм у дыяметры) з пластыкаў розных відаў. Створаны спецыяльна (напрыклад, для касметыкі) або з расклала пластыкаў, ён трапляе ў навакольнае асяроддзе, моцна яе забруджваючы.

* Падрыхтуйцеся да *круглага стала*, прысвечанага праблеме абыходжання з пластыкам у штодзённым жыцці, уплыву гэтага матэрыялу на стан навакольнага асяроддзя і здароўе чалавека. Кожны выступоўца мае не больш за 5 хвілін, каб выказацца; дыскусія, удакладняльныя пытанні з удзелам не толькі саміх выступоўцаў, але і слухачоў – па завяршэнні ўсіх пяціхвілінных выступленняў. Для правядзення круглага стала ў групе будзе дастаткова прыкладна пяці-шасці выступоўцаў, якія падрыхтуюць матэрыял інфармацыйна-дыскусійнага характару. Напрыканцы прапануецца падвесці вынікі ў наступнай форме: кожнаму самастойна скласці пісьмовае рэзюмэ праведзенай гутаркі.

Адукацыя і навука

Практыкаванне 1. Прачытайце парады А. Ярскай-Смірновай [41].

Падрыхтуйце лекцыю з мультымедыйнай прэзентацыяй-суправаджэннем на беларускай мове «Арганізацыя акадэмічнай работы».

Правядзіце рэфлексію ў групе: наколькі парады дзейсныя; што замянае іх выкарыстоўваць; як яшчэ можна эфектыўна арганізаваць працу над стварэннем уласнага навуковага тэксту; ці патрэбны асобны курс па навучанні акадэмічнаму пісьму студэнтам сучаснага ўніверсітэта?

ОРГАНИЗАЦИЯ АКАДЕМИЧЕСКОЙ РАБОТЫ

Как распланировать время

Каждый человек, занятый учебной или научной, по-разному распределяет время и организует условия для работы. Кроме того, у каждого автора бывают совершенно разные задачи, которые определяются жанром, объёмом, сроками и другими параметрами. Некоторые виды текста пишутся легче, чем другие. Чтобы создать большую исследовательскую статью или курсовую работу объёмом 40 тыс. знаков с пробелами, или 8 тыс. слов, вам может потребоваться около трёх месяцев. Крупное эссе с обзором источников объёмом 5 тыс. слов может занять у вас более месяца. Над эссе объёмом 2–3 тыс. слов придётся трудиться не менее двух недель.

Эрнест Хемингуэй в среднем писал по 700–800 слов ежедневно, а когда однажды получилось только 208 слов, он пометил в дневнике: «Писал срочные деловые письма». В век интенсивной электронной коммуникации мы порой тратим большую часть времени на переписку, а на учебные и научные тексты времени не хватает. Зная это, стоит наметить себе несколько «дедлайнов», т. е. сроков сдачи отдельных подготовительных этапов работы над заданием, распланировать время как можно более равномерно.

Есть одно золотое правило: любой текст можно улучшить, если вернуться к нему спустя какое-то время и посмотреть на него свежим взглядом. Говорят, что Айзек Азимов откладывал свои готовые романы не менее чем на год, чтобы затем вернуться и усовершенствовать текст. И хотя студентам такая практика противопоказана, те, кто отправляет работу на проверку, едва закончив её, делают большую ошибку. Рекомендуется заканчивать черновую версию текста по крайней мере за пару дней до крайнего срока сдачи. Нужно хорошенько отдохнуть, обязательно размяться, прогуляться и выспаться, сменить вид деятельности, чтобы, вернувшись к тексту, найти и исправить множество опечаток, отредактировать стиль, понять и дописать что-то важное, благодаря чему работа станет смотреться более выигрышно.

Вместе с тем не забывайте о том, что «лучшее – враг хорошего». Поэтому в какой-то момент нужно остановиться в редактировании, завершить и сдать работу, особенно если сроки вышли.

Как начать писать текст

Как, зачем и о чём писать? Ведь ни для кого не секрет, что существует практика платных и бесплатных «публикаций ради публикации», ради отчёта. Представим себе, что мы собираемся писать не «для галочки» в зачётке, а для читателя. С чего начать – с выбора темы и формулировки названия, с набрасывания примерной структуры текста или с сочинения самой первой фразы?

Многие студенты испытывают трудности перед чистым листком бумаги или пустой страницей файла. Говард Беккер рассказывает в своей книге, что на первом занятии по академическому письму он попросил студентов рассказать, как они организуют процесс своей работы. Выяснилось, что этот процесс окружён множеством ритуалов и суеверий, совсем как у аборигенов Тробриантовых островов, описанных антропологом Брониславом Малиновским. Опытные мореплаватели и прекрасные строители лодок, они окружали процесс изготовления каждого судна и отправки его в путь специальными магическими действиями, поскольку не были уверены в том, как поведёт себя морская стихия. Студенты же рассказали Беккеру, что, прежде чем сесть за работу над текстом, одни затевали уборку в комнате, другие принимались точить карандаши. Начинающие авторы, как и тробрианцы, далеко не полностью уверены в своём успехе, ведь выполнение учебных заданий и написание научного текста будет критически оцениваться, и не адресатами личных писем (друзьями или членами семьи), а преподавателем или коллегами.

Проблема может быть ещё и в том, что начинающие авторы слишком строго судят себя сами, опасаясь, что напишут что-то не так, переживая, что заранее не знают, что именно следует написать. Для того чтобы облегчить начало работы, представьте себя последовательно в разных ролях – творца и редактора – и ни в коем случае не допускайте «редактора» к своему тексту до того, как набросаете идеи. Это можно делать как в виде схемы – когнитивной, или ментальной, карты, так и в виде линейной последовательности позиций. После того как набросаете ваш экспресс-план, посмотрите ключевые источники по теме задания – возможно, вам удастся сделать красивые логические связи и развить свои мысли, опираясь на идущие сегодня дискуссии или же на авторитетные идеи классиков, не потерявшие своей актуальности. Только после этого, а желательно выдержав некоторую паузу, можно возвращаться к тексту, чтобы плавно и последовательно выстраивать чёткую логику, насыщать его связками и аргументами.

Как называть файлы

Многим преподавателям знакомы излюбленные имена файлов, присылаемых студентами: «эссе», «курсовик Романову», «статья», «диплом» и даже «Документ1». Если условиями образовательной программы не предусмотрена анонимность при проверке работ, то файлы необходимо называть своей фамилией и темой изучаемой дисциплины. Если же работа должна быть предоставлена анонимно, то название файла всё равно делается

идентифицируемым. Чтобы сделать такое название, нужно использовать свою фамилию и название дисциплины или задания, например: СидоровИсторияСоциологии.doc. Название файла можно сделать как кириллицей, так и латиницей, однако если вы присылаете RAR- или ZIP-архив, то все файлы, как и сам архив, должны быть названы латиницей. Избегайте точек, подчеркиваний и других знаков в названии файла.

Чтобы у вас в компьютере не создавался хаос из множества похожим образом названных документов, заведите себе папки с названиями предметов, а в названия файлов ещё можно включать сокращённое имя дисциплины и номер задания, например: IvanovaPubSphereAssign1.doc.

Внутри файла текст должен начинаться с указания авторства и названия задания. Иными словами, несмотря на то что вы указали фамилию в названии файла, необходимо указать её и в содержании выполненного задания.

Если у вас установлена новейшая программа редактирования текста, задайте преподавателю вопрос о совместимости ваших программ или на всякий случай запишите файл в более ранней и наиболее совместимой версии редактора Word.

Навыки электронной академической коммуникации

Если ваш адрес электронной почты не удовлетворяет принципам публичной официальной дистанции, т. е. не содержит вашу фамилию, а включает лишь слоги, цифры или прозвища, то необходимо поскорее завести себе официальный адрес для коммуникации в академической среде, который обязательно включает фамилию, нередко также и имя.

Начинайте сообщение преподавателю с любезного формального обращения: «Здравствуйте, уважаемый Александр Петрович», а в конце добавьте: «Спасибо, с уважением, ... (подпись)» или же организуйте в настройках автоматическое вежливое завершение письма.

Не забывайте о золотых правилах вежливости. Слова «пожалуйста», «заранее благодарю», «спасибо», «извините за беспокойство» почему-то некоторым студентам и аспирантам не знакомы. Между тем, если вы просите преподавателя посмотреть вашу работу или дать вам какой-то совет, следует превозмочь эти небольшие трудности и сформулировать свою просьбу достойно. А при получении совета или замечаний и рекомендаций по работе с текстом необходимо поблагодарить своего руководителя, консультанта или редактора.

Если вы посылаете тезисы доклада, заявку на участие в конференции или статью на рассмотрение в редакцию журнала, то внимательно изучите правила подачи материала – нередко там предложен особый формат названий файла. Обязательно составьте вежливое обращение, не посылайте пустое письмо с присоединённым файлом, т. к. это будет расцениваться как нарушение конвенций академической коммуникации, и вам могут просто не ответить.

Академическое чтение

Некоторые учебные и научные письменные жанры не подразумевают обязательного прочтения источников, например короткое мотивационное эссе

или отчет о посещении мероприятия, дневник полевого наблюдения или анализ транскрипта интервью. Но говоря в целом и общем, академическое письмо начинается с академического чтения. Благодаря чтению научной литературы мы не только осваиваем теоретические подходы, находим аргументы и контраргументы для собственной позиции, но и учимся стилю, научному языку, отмечаем для себя удачные выразительные приёмы.

Некоторые студенты жалуются, что им трудно читать научные тексты. Существуют приёмы рефлексивного чтения, которое можно практиковать индивидуально – дома, в общежитии, в библиотеке – и затем в группе на занятии.

** Якія прыёмы рэфлексіўнага чытання існуюць?*

Практыкаванне 2. Прачытайце наступны тэкст [25]. Зрабіце яго стылістычны аналіз згодна з планам:

1. Вызначыць жанр тэксту (або звярнуць увагу на аўтара, на крыніцу, адкуль тэкст узяты, ці паразважаць, дзе ён мог быць размечаны/агучаны).
2. Хто адрасат тэксту (ці шырокая, ці падрыхтаваная аўдыторыя)?
3. Мэта тэксту (абагульнена).
4. Агульнае чытацкае ўражанне, у тым ліку дастаткова суб'ектыўнае (лёгка ці цяжка чытаецца тэкст, строгі, дакладны або эмацыянальны, з гумарам і пад.).
5. Выкарыстаннем якіх моўных сродкаў абумоўлена ваша чытацкае ўражанне. Прывесці прыклады з тэксту.
 - 5.1. Лексічныя сродкі.
 - 5.2. Граматычныя сродкі.
 - 5.2.1. Марфалагічныя сродкі.
 - 5.2.2. Сінтаксічныя сродкі.
6. Асаблівасці графічнага афармлення (пры іх наяўнасці).

«Дыназаўры» камп'ютарнай тэхнікі

«Ого, ну і жалеа!», «Вось гэта скрыня!», «А што, гэта яшчэ і працуе?» – школьнікі і ліцэісты, якія сталі першымі наведнікамі выставы рэтра-камп'ютараў, што праходзіць у Мінску на базе БДУР, не пераставалі здзіўляцца. А больш сталыя людзі, убачыўшы сваіх «старых знаёмых», радаваліся, як дзеці: «Вой, а такія камп'ютары стаялі ў нас у школе! Загружаліся хвілін пяць...», «А гэта быў першы камп'ютар у маім жыцці», «А я мог толькі марыць пра такія просценькі камп'ютар».

Несумненна, сучаснай моладзі складана зразумець, што яшчэ напрыканцы 80-х інфарматыка ў школах ужо вывучалася, але камп'ютараў там не было. Каб убачыць, як выглядаюць і працуюць тыя камп'ютары, нас, сталічных школьнікаў, вадзілі на экскурсію ў інфармацыйна-вылічальны цэнтр. А калі ў Мінску амерыканцы арганізавалі выставу вылічальнай тэхнікі, там здарыўся сапраўдны аншлаг. Акрамя рознай сувенірнай драбязы, наведнікі выставы, калі пашанцуе, маглі разжыцца і глянцавым часопісам, дзе былі прадстаўлены ўсе

навінкі ў гэтай галіне. А школьныя настаўнікі потым прасілі ў сваіх вучняў пагартаць гэтыя часопісы, каб быць, як той казаў, у тэме. І хто б мог падумаць, што ўсяго праз 20 гадоў з’явіцца людзі, якія будуць камп’ютары калекцыянаваць. А камп’ютары, выпушчаныя 20–30 гадоў таму, будуць прадавацца на аўкцыёнах і каштаваць даражэй за самыя сучасныя. Дарэчы, некаторыя з калекцыянераў называюць сябе «камп’ютарнымі некрафіламі».

Аляксандр Аляксандраў, студэнт чацвёртага курса факультэта камп’ютарных сістэм і сетак БДУІР – адзін з такіх калекцыянераў. Сяброўскія адносіны з камп’ютарам у яго наладзіліся яшчэ ў чатырохгадовым узросце – спачатку хлопчык на камп’ютары толькі гуляў, а ўжо ў 5–6 гадоў пачаў складаць першыя камп’ютарныя праграмы.

– Мае бацькі з праграмаваннем ніяк не звязаны, але бацька па прафесіі – электроншчык, таму ў нашым доме заўсёды быў уключаны паяльнік і стаяў пах каніфолі, – расказаў Аляксандр.

Ці не ад бацькі перадалося сыну захапленне «жалезам»? Хлопец прызнаецца, што яму вельмі падабаецца ажыўляць або «лячыць» старую тэхніку. Таму ён з задавальненнем наведвае мінскі хакерспэйс – майстэрню, дзе збіраюцца аматары рознай тэхнікі і куды можна прыйсці, каб штосьці папаяць, адрамантаваць. Там жа знайшоўся і часовы прытулак для часткі яго калекцыі.

Сёння рэтра-калекцыя студэнта БДУІР налічвае каля 50 экзэмпляраў. Частка экспанатаў захоўваецца ў бацькоўскім доме ў Брэсце. Бацькі хоць і падтрымліваюць захапленне сына, але перыядычна бурчаць, што яго тэхніка займае вельмі шмат месца. Самы «малады» камп’ютар, прадстаўлены на выставе, быў выпушчаны ў 1996 годзе. А самы «старажытны» экспанат – савецкі ўзор вылічальнай машыны «Электроніка» 1976 года выпуску. Як жартуе Аляксандр, гэта, хутчэй вялікі інжынерны калькулятар з касетнікам. Але пра тое, якім насамрэч можа быць «вялікі калькулятар», расказаў рэктар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта інфарматыкі і радыёэлектронікі Міхаіл Батура, які наведаў выставу свайго студэнта:

– Вылічальная тэхніка, на якой я працаваў студэнтам і аспірантам, уяўляла сабой набор з 10–12 вялікіх шафаў. А ў тэхнічных патрабаваннях па эксплуатацыі ЭВМ ЕС 1022 было запісана, што ёй патрабуецца плошча ў 110 квадратных метраў. Прычым абавязкова трэба было яшчэ і забяспечваць ахалоджванне тэхнікі, каб тая не перагрэвалася... А цяпер я трымаю ў руках планшэт, які і па магутнасці, і па аб’ёме памяці, і па сваёй хуткасці на парадак пераўзыходзіць ЭВМ 70-х гадоў. Тое, што яшчэ 30 гадоў таму здавалася ўсім фантастыкай, сёння стала рэальнасцю. Цікава пафантазіраваць, што будзе, напрыклад, у 2050 годзе?

Аляксандр расказаў, што пачаў збіраць камп’ютары яшчэ ў школьныя гады, а штуршком да калекцыянавання стала партыя камп’ютараў, якая дасталася яму дарма ад знаёмага яго бацькі:

– Мiane цікаваць не столькі гады выпуску камп’ютараў, колькі розныя платформы. Пэўны прабел у маёй калекцыі ёсць у савецкай камп’ютарнай тэхніцы канца 80-х гадоў – з той прычыны, што яе вельмі складана знайсці. А

нават калі і знойдзеш, то набыць яе студэнту – не па кішэні. Паколькі савецкія камп’ютары змяшчалі каштоўныя металы, то «залатары» іх даўно разабралі, а калі дзесьці ўсё ж такі і захаваліся асобныя экзэмпляры, то каштуюць яны фантастычна дорага. Я набываю камп’ютары або за сімвалічныя грошы (самым дарагім маім набыццём стаў рарытэт за 50 долараў, і тое купіў яго толькі таму, што ну вельмі захацелася), або мне аддаюць тэхніку бясплатна. Вось і сёння адзін з наведнікаў выставы паабяцаў прынесці свой рарытэт. Шчыра кажучы, хацеў бы папоўніць сваю калекцыю распрацоўкай навукоўцаў Мінскага радыётэхнічнага інстытута – камп’ютарам «Няміг». Аднак, напрыклад, расійскія калекцыянеры гатовы за яго заплаціць 400–500 долараў, а адкуль у мяне могуць быць такія грошы? З расіянамі вельмі складана канкурыраваць, яны прыходзяць на наш рынак і ўзвінчаюць цэны. А ўвогуле каштоўнасць таго ці іншага камп’ютара вызначаецца колькасцю выпушчаных экзэмпляраў. «Няміг» было выпушчана ў свой час шмат, але «цэлых» засталася вельмі мала.

Дарэчы, расіяне прапаноўвалі выкупіць у Аляксандра яго «Электроніку» 1976 года, але той адмовіўся наадрэз. Маўляў, я сваю калекцыю не распрадаю. Гонарам яе з’яўляецца таксама прататып камп’ютара, на якім стваралі спецэфекты для галівудскага «Тэрмінатара», камп’ютар Silicon Graphics (на такіх на тэлеканале АРТ манціраваліся ў 90-я гады тэлевізійныя застаўкі), а таксама беларуская гульнявая прыстаўка «Эльф». Сучасная моладзь наўрад ці ведае, што раней гульні для персанальных камп’ютараў выпускаліся не толькі на дыскетах, але і на аўдыякасетах, і загружаліся ад 3 да 30 хвілін. Яны таксама прадстаўлены на выставе.

– Я ў сучасныя камп’ютарныя гульні ніколі не гуляю. Значна з большым задавальненнем пагуляю на адноўленым старым камп’ютары, – расказвае Аляксандр. – Калі камп’ютар – савецкі, то, часцей за ўсё, дэталі да яго можна знайсці, а затым усё ўпіраецца толькі ў выпраўленне няспраўнасцяў: шукаеш, якая мікрасхема згарэла, і гэтак далей – крок за крокам. Большая частка маіх экспанатаў пасля рамонту ў спраўным стане. А вось калі камп’ютар замежны, то задача ўскладняецца: мікрасхему трэба дзесьці шукаць і заказваць. Напрыклад, Commodore-128 паўгода праляжаў у мяне «трупам». А потым з Галандыі раптам прыходзіць паведамленне, што мне гатовы прадаць мікрасхему за сімвалічныя 5 долараў. Дарэчы, мікрасхема на другасным рынку можа каштаваць столькі ж, колькі і камп’ютар.

Большасць аднакурснікаў калекцыянера захапляюцца праграмаваннем. Яно і зразумела: навучанне на факультэце КСІС – мара для многіх выпускнікоў. І паступіць сюды надзвычай складана. Аляксандр паступіў і атрымлівае па выніках летняй сесіі павышаную стыпендыю.

– Шчыра кажучы, я больш камфортна адчуваю сябе з «жалезам», – прызнаецца ён. – Паралельна з вучобай я на палову стаўкі другі год ужо працую ў Аб’яднаным інстытуце машынабудавання Акадэміі навук у лабараторыі бартавых мехатронных сістэм. Летам працаваў на поўную стаўку. Мне гэта цікава: ствараць бартавыя камп’ютары для аўтобусаў, фур... Хоць, вядома, разумею,

што ў навуцы шмат грошай не заробіш. Таму казаць адназначна, што не паддамся спакусе, не буду...

Характэрна, што сваімі марамі аб папаўненні калекцыі Аляксандр дзеліцца не вельмі ахвотна. Кажы, што ў яго ёсць цэлы спіс «камп'ютарнага антыкварыяту», які ён будзе выконваць па меры магчымасцяў. Але відавочна, што для вялікай калекцыі патрабуецца шмат месца – не захоўваць жа яе ў гаражы. Магчыма, кіраўніцтва ўніверсітэта пойдзе насустрач і прапануе пастаянную плошчу для яго калекцыі? Няхай гэта будзе, напрыклад, пастаянна дзейная выстава... Музеяў камп'ютарнай тэхнікі пакуль што няма, таму вырасла цэлае пакаленне падлеткаў, якія шчыра ўпэўнены, што калькулятары заўсёды былі ў мабільных тэлефонах, як, дарэчы, і інтэрнэт...

Надзея Нікалаева

* Якімі б ілюстрацыямі вы дапоўнілі гэты тэкст? Для чаго яны патрэбныя?

* Ці былі вы ў музеі рэтра-камп'ютараў у БДУІР? Напішыце водгук на наведванне музея. Прыдумайце рэкламны плакат, які б зацікавіў магчымых наведнікаў.

Практыкаванне 3. У ВНУ Рэспублікі Беларусь студэнты знаёмяцца з асобным курсам «Універсітэзнаўства». Падрыхтуйце пісьмовы рэферат (не менш за 15 старонак) са спісам літаратуры, аформленым згодна з прынятымі правіламі афармлення спасылак на выкарыстаныя крыніцы, а таксама вуснае выступленне (да 7 хвілін) на тэму «Універсітэт як феномен культуры». Асобную ўвагу варта звярнуць на станаўленне вышэйшай адукацыі ў Беларусі і на гісторыю вашай альма-матар. 📖

Практыкаванне 4. Вызначце стыль прапанаванага тэксту [13]. Адказ абгрунтуйце, запоўніце табліцу ніжэй.

Стыль (і падстыль)	Мэта тэксту	Лексічныя сродкі	Марфалагічныя сродкі	Сінтаксічныя сродкі
-----------------------	-------------	---------------------	-------------------------	------------------------

Прыгатаванне кавы

Істотную частку працоўнага часу ў лабараторыях і кабінетах навукоўцы прысвячаюць прыгатаванню кавы. Колькасць паглынутага напою і час, затрачаны на паглынне, вагаюцца ад аднаго кубка і пяці хвілін на дзень да некалькіх дзясяткаў кубкаў і некалькіх гадзін адпаведна.

Вельмі востра адчуваецца неабходнасць упарадкаваць гэтую дзейнасць. Дадзеная нататка з'яўляецца першай спробай абагульніць багаты досвед, назапашаны на цяперашні момант.

Матэрыялы і метады

Выкарыстоўваюцца ўсе наяўныя ў продажы гатункі кавы (за выняткам жалудовай і сінтэтычнай) тонкага, сярэдняга, нармальнага і грубага памолу, а

таксама ў зерні. Варка адбываецца ў сасудах са шкла, алюмінію або нержавейнай сталі, у тым ліку ў лабараторных шклянках, вогнетрывалых мензурках, цадзілках, аўтаклавах і (быў аднойчы выпадак) перагонных кубах. Зрэшты, выкарыстоўваюцца і звычайныя кававаркі. Крыніцай энергіі для павышэння тэмпературы экстрагавальнай вады могуць служыць полымя газавай гарэлкі, электрычны ток, перагрэтая пара, выхляпныя газы рухавіка ўнутранага згарання і рэакцыя акіслення алкаголю (нельга выкарыстоўваць эфір: ён выбухованебяспечны). Летам выкарыстоўваюцца сістэмы ахалоджвання: халадзільнікі, маразільнікі, ледзяныя кубікі, сухі лёд, вадкае паветра.

Спосабы варкі

Аматарскі

Кава грубага памолу высыпаецца ў халодную сырую ваду, затым вада даводзіцца да кіпення. Асадак старанна ўзбоўтваецца, і атрыманая суспензія разліваецца ў кубкі. У тым, што атрыманы прадукт – насамрэч кава, можна пераканацца хіба толькі з дапамогай фотаметрычных вымярэнняў. Гэта ж адносіцца і да адной больш эканамічнай мадыфікацыі аматарскага спосабу, калі асадак адфільтроўваецца і захоўваецца для паўторнага выкарыстання.

Прафесійны

Вада награвецца да 99 °С, дадаецца кава тонкага памолу (прыкладна 1,2 г на кубак), вадкасць даводзіцца да кіпення і здымаецца з агню. Цэнтрыфугавець асадак неабавязкова. Атрыманы напой мае тонкі смак, які часам атрымліваецца адбіць, дадаючы малако.

Эксперт

Статыстычная апрацоўка вынікаў дэгустацыі дазволіла зрабіць істотнае ўдасканаленне: вада перш даводзіцца да кіпення, затым полымя змяншаецца да мінімуму, і ў ваду засыпаецца кава (адна лыжка на кубак). Усё варыцца 10 с, потым адстойваецца некалькі хвілін і робіцца гатовым да ўжывання.

Экспрэс (варта адрозніваць ад апісанага ніжэй спосабу «Эспрэса»).

Выкарыстоўваецца распушчальная кава ў спалучэнні з варам або гарачай вадой згодна з інструкцыямі на бляшанцы. Гэты спосаб мае дзве перавагі перад усімі іншымі: хуткасць і адсутнасць добра вядомага «цудоўнага водару свежай кавы», што дазваляе пазбегнуць нашэсця прагных да кавы з суседняй лабараторыі.

Эспрэса

Гэта стала хадзячай назвай для паравай экстракцыі, калі перагрэтая пара прапускаецца праз спрэсаваны кававы парашок, а затым ахалоджваецца. Атрыманы кандэнсат валодае колерам і пахам кавы. У лабараторных умовах можна выкарыстоўваць экстракцыйную ўстаноўку «Сокслет», аднак такі спосаб занадта працаёмкі, за выключэннем тых выпадкаў, калі маецца лішак тэхнічнага персаналу, недахоп ідэй і вы не можаце прыдумаць больш разумны спосаб выкарыстоўваць устаноўку.

Практикаванне 5. Перакладзіце тэксты на беларускую мову.

Вызначце стыль тэксту, перакладзенага на беларускую мову, назавіце стылістычныя (лексічныя, марфалагічныя, сінтаксічныя) сродкі атрыманага беларускамоўнага тэксту, прывядзіце прыклады з яго.

О появлении этих профессий десять лет назад мало кто мог подумать, однако, по оценкам экспертов, эти специальности имеют практически все шансы быть востребованными в ближайшее десятилетие. При поддержке Агентства стратегических инициатив (АСИ) мы расскажем вам о работе будущего.

Развитие транспортной инфраструктуры не стоит на месте: на смену устаревшим поездам приходят высокоскоростные, а управление дорожным движением и отдельными транспортными средствами всё больше ориентировано на интеллектуальные системы. Требования к скорости, комфорту и безопасности на транспорте с каждым годом становятся всё выше. Чтобы реализовать все эти требования, нужен профессионал, а именно аналитик рисков на транспорте. Эта специальность считается узкой, но при этом весьма востребованной. Представителям этой профессии предстоит оценивать и анализировать экономические, экологические риски, а также риски безопасности.

Кто не мечтал получить консультацию врача или правозащитника, не выходя из дому? Появление на рынке услуг онлайн-доктора и виртуального адвоката к две тысячи двадцатому году вполне ожидаемо [5].

Для описания сложного действия требуется последовательность операторов. Операторы могут быть объединены в составной оператор, или блок. Блоком в языке C++ считается последовательность операторов, заключенная в фигурные скобки {}.

Операторы бывают исполняемые и неисполняемые. Исполняемые операторы задают действия над данными. Неисполняемые операторы служат для описания данных, поэтому их часто называют операторами описания или просто описаниями.

Объединённая единым алгоритмом совокупность описаний и операторов образует программу на алгоритмическом языке. Для того чтобы выполнить программу, требуется перевести её на язык, понятный процессору, – в машинные коды.

Сначала программа передаётся *препроцессору*, который выполняет *директивы*, содержащиеся в её тексте (например, включение в текст так называемых заголовочных файлов – текстовых файлов, в которых содержатся описания используемых в программе элементов).

Получившийся полный текст программы поступает на вход *компилятора*, который строит *объектный модуль*.

Компановщик, или редактор связей, формирует исполняемый модуль программы. Исполняемый модуль имеет расширение .exe и запускается на выполнение обычным образом [26].

Практикаванне 6. Прачытайце артыкул Н. Шахавай, змешчаны ў часопісе «Компьютерра» [38].

Што агульнага і адметнага ў фарміраванні спецыяльнай камп'ютарнай лексікі ў рускай і беларускай мовах?

Если слот на разъем налезет, кто кого сборет?

Предосторожность против подчистки лент

Каждая новая регистрация стирает преждевременный звон. Для защиты желательных штук от случайных подчисток, у кассетки и кассетника специальная предосторожность. Кассетка имеет два длинные уха на обеих сторонах назад. Если Вы хотите хранить Вашу регистрацию, и что не стирается, разрушайте их ножом.

(Из инструкции к японскому магнитофону)

Каждый из нас время от времени сталкивается с подобными инструкциями. Многие воспринимают их как неизбежное зло. На самом же деле они свидетельствуют о бурных преобразованиях, захвативших нашу жизнь вообще и русский язык в частности <...>.

А существо вышеупомянутых бурных преобразований сводится к столь модным ныне глобализации и локализации. С одной стороны, происходит формирование единого рынка для товаров из различных стран, а с другой стороны, для успешного сбыта этих товаров требуется их локализация, которая ведет к внедрению в языки новых терминов.

Причем, поскольку новые технологии стали сменять друг друга с калейдоскопической быстротой, то связанные с ними языковые процессы, которые ранее занимали долгие годы, стали проходить буквально на глазах. Одним из примеров такого стремительного процесса может служить формирование русской компьютерной терминологии.

Когда появились первые компьютеры, исследованиям в этой области придавалось в первую очередь военное значение, поэтому они, во-первых, обильно финансировались, а во-вторых, засекречивались. Поэтому примерно до середины 60-х годов компьютерная отрасль СССР развивалась довольно бурно, но в значительной степени независимо от компьютерных отраслей других стран. Возникновению новых идей и созданию новых агрегатов неизбежно сопутствовало возникновение новых терминов. А поскольку разработки были закрытыми и курировались военными, то и терминология получалась соответствующая – с активным использованием аббревиатур <...>.

После внедрения (в середине 70-х) ЕС ЭВМ использование английских слов стало общепринятым не только в программировании, но и в вычислительной технике. О поразительном (и, вероятно, неслучайном!) сходстве ЕС ЭВМ и ИВМ 360/370 вслух не говорили, тем не менее в этот период было переведено большое количество литературы, связанной с техникой ИВМ (например, была издана основополагающая книга Джермейна «Программирование на ИВМ 360»). В результате в русском языке появились такие термины, как «ассемблер»

(до ЕС ЭВМ говорили «автокод»). В первую очередь осваивались слова, однокоренные с уже вошедшими в русский язык, или же слова, имевшие в русском языке другое значение (например, слово «процессор» пришло вслед за словом «процесс», которое уже давно обжилось в русском языке, а слово «регистр» просто добавило ко множеству своих значений еще одно).

Помимо заимствования и адаптации широко использовался и приём, который в лингвистике называется «калькой»: пословный перевод составного термина. Так, например, возник всем известный «жесткий диск». Пытались изобретать и новые – «чисто русские» – слова, но, как правило, безуспешно. Например, слово «пользуха» безвременно погибло под натиском «утилиты».

Основным на этом этапе был характерный для советского государства централизованный подход. Переводы выполнялись профессиональными переводчиками под редакцией компьютерных специалистов. Каждый термин проходил всестороннее обсуждение и многочисленное утверждение.

В конце 80-х в СССР (Россию) хлынул поток заграничной техники. К тому времени от централизации остались рожки да ножки. Везли что ни попадя откуда ни попадя в одном-двух экземплярах. Семь штук представляли собой уже партию, реализация которой вызывала сложности. Сопутствующей документации или не было вовсе или она была составлена на экзотических (от шведского до китайского) языках. Поэтому изучение возможностей новой техники происходило методом тыка. Однако по мере проникновения компьютеров, принтеров и прочих заморских диковинок в широкие массы вопрос об инструкциях на русском языке встал ребром.

Документацию начали переводить. Первые переводы выполнялись либо по инициативе многочисленных продавцов техники, желавших повысить ее сбыт, либо по заказу еще более многочисленных покупателей, стремившихся найти применение своим покупкам. Профессиональных переводчиков к этой работе практически не привлекали, потому что готовой терминологии не было, а для того чтобы переводить исходя из существа дела, нужно было это существо понимать. В результате переводами компьютерной документации занимались, как правило, компьютерщики.

У людей, хорошо понимавших технические вопросы и овладевших англоязычной терминологией, основная идея была – переводить как можно меньше. Для них вся информация содержалась непосредственно в английских словах и стремления найти этим словам русские эквиваленты не было, как не было и навыков такого поиска. Поэтому главным приёмом стала транслитерация (т. е. запись иностранных слов русскими буквами) <...>. Существенным фактором на этом этапе стала конкуренция между компьютерными дилерами: многие торговали сходной продукцией и каждый стремился выполнить перевод раньше других, чтобы выделить на рынке свой товар, снабдив его русскоязычной документацией. В результате такой спешки переводы были очень низкого качества, а о согласовании терминологии никто даже не задумывался. Для перевода одних и тех же английских терминов использовались многочисленные русские варианты (icon – иконка, пиктограмма, значок).

Однако по мере развития российского рынка им заинтересовались международные компьютерные киты. В России стали открываться официальные представительства крупных западных фирм, появились официальные дистрибьюторы. Решающий перелом произошёл, когда в сентябре 1994-го года вышла локализованная версия MS Office. Начиная с этого момента процесс формирования компьютерной терминологии снова вошёл в более-менее централизованное русло, где основную роль стала играть компания Microsoft <...>.

Microsoft поняла, что у огромной армии потенциальных российских пользователей есть два существенных недостатка: отсутствие денег и незнание английского языка.

Для преодоления первого недостатка требовалось снизить цены на местном рынке. Однако само по себе снижение цен в одной отдельно взятой стране неминуемо привело бы к снижению их во всем мире: ясно, что смекалистые российские потребители немедленно принялись бы экспортировать купленные по дешёвке программные продукты. Таким образом локализация продукции решала сразу две проблемы: российские пользователи получали возможность общаться с компьютером на родном языке, но не могли сбивать мировые цены, потому что локализованные продукты не представляли интереса для зарубежных потребителей <...>.

В настоящее время рассматриваемый языковой пласт претерпевает бурные преобразования. Типичную схему развития процесса можно проследить на примере Интернета. Когда эта технология только возникла, в русских публикациях ее называли Internet. Следующим шагом стала транслитерация: Интернет. И наконец на последнем этапе «вживления» нового слова в язык Интернет стали склонять. Точно так же у нас на глазах происходит превращение неудобного «on-line» в свойское «онлайновый». Вообще несклоняемые слова – это экзотика, которая не встречает понимания широких масс (как мы все мучаемся с этим проклятым «кофе»!). Иногда для того чтобы получить возможность склонять слово, его приходится модифицировать: именно поэтому в русском языке слово «масго» превратилось в «макрос».

Каждому поколению кажется, что оно столкнулось с уникальной ситуацией, что возникшие перед ним проблемы ещё никто не решал. Однако многие вещи на самом деле повторяются. На заре развития авиации русский язык заполнили всякие «авиаторы», «аэропланы» и «геликоптеры». И где они все? Им на смену прилетели «летчики», «самолеты» и «вертолеты» – сохранилась почему-то только сама «авиация» <...>. Можно ожидать, что компьютерная терминология будет развиваться, следуя той же стандартной схеме: заимствуя сначала всё подряд, а потом постепенно адаптируя иностранные слова или заменяя их русскими <...>.

Практикаванне 7. Прачытайце артыкул пра гісторыю камп'ютарнай тэхнікі [27].

Якія з падкрэсленых у тэксце слоў патрабуюць праўкі?

Складзіце план тэксту. Суаднясіце межы мікратэм і абзацаў. Ці варта нешта змяніць у разбіўцы на абзацы, рубрыкацыі дадзенага артыкула?

Выпішыце з тэксту адзінкі спецыяльнай лексікі, раскласіфікуйце іх (тэрміны; наменклатурныя назвы, прафесіяналізмы і прафесійныя жарганізмы – ці знайшліся прыклады да ўсіх груп спецыяльнай лексікі? Чым абумолены выбар ужытых адзінак?), ахарактарызуйце знойдзеныя адзінкі паводле спосабу ўтварэння.

Ад 1642 года да нашых дзён: гісторыя развіцця камп'ютара, і што нас чакае далей

Упершыню слова *computer* («вылічальнік») з'явілася ў Оксфардскім слоўніку англійскае мовы ў XIX стагоддзі, дзе яно абазначала механічную вылічальную прыладу. За савецкім часам камп'ютары так і называліся – электронныя вылічальныя машыны, але глабалізацыя ўзяла сваё.

Нулявое пакаленне

Спачатку «камп'ютары» былі механічнымі прыладамі і ўмелі выконваць найпрасцейшыя матэматычныя аперацыі – складанне і адыманне.

Першую такую машыну пачаў распрацоўваць у 1642 годзе французскі навукоўца Блез Паскаль, назіраючы, як ягоны бацька, які збіраў падаткі, падчас падліку выконваў вялікую колькасць аднолькавых аперацый.

Машына, якую Паскаль паказаў свету ў 1645 годзе, уяўляла сабой механічную прыладу ў выглядзе скрыні з шматлікімі звязанымі адна з адной шасцярнямі.

Напрыканцы XVII стагоддзя іншы навуковец, Готфрыд Вільгельм Лейбніц, стварыў сваю вылічальную машыну, якая, акрамя адымання і складання, магла выконваць таксама дзеянні множання і дзялення.

Адной з апошніх прадстаўніц нулявога пакалення вылічальнай тэхнікі стала машына Чарльза Бэбіджа, якая выконвала вылічэнні дзякуючы інструкцыям, набраным пэўным чынам на перфакартках. А людзей, якія рабілі перфакарткі, можна лічыць першымі праграмістамі.

У 1888 годзе амерыканец Герман Галерыт стварыў «статыстычны табулятар» – электрамеханічную прыладу для спрашчэння аналізавання вынікаў перапісу насельніцтва. У гэтай машыне для расшыфроўкі дадзеных, нанесеных на перфакарты, упершыню выкарыстоўвалася электрычнасць. Галерыт заснаваў кампанію *International Business Machines Corporation*, вядомую зараз па абрэвіятуры *IBM*.

Першае пакаленне

Да першага пакалення адносяць лампавыя машыны 1940-х гадоў, якія прыйшлі на змену табулятарам. Хуткасць лічэння ў іх даходзіла да 20 тысяч аперацый за секунду. Дадзеныя ўводзіліся з дапамогай перфакарт і перфалент.

Першым такім камп'ютарам стаў «электронны лічбавы інтэгратар і вылічальнік», пабудаваны ў 1945 годзе ў ЗША. Праграма ў ім будавалася шляхам злучэння асобных блокаў машыны на камутацыйнай дошцы. Гэтая аперацыя была вельмі працаёмістай і нязручнай.

Тады амерыканскі матэматык Джон фон Нэйман сфармуляваў свае прынцыпы, згодна з якімі павінны развівацца камп'ютары. Галоўны з іх – прынцып захавання дадзеных і праграм у агульнай памяці машыны. У 1949 годзе была пабудавана першая ЭВМ з архітэктурай Нэймана – ангельская машына EDSAC.

Падобныя камп'ютары былі даволі грувасткімі машынамі, якія змяшчалі ў сабе тысячы лямпаў і займалі часам сотні квадратных метраў, спажываючы неймаверную колькасць электраэнергіі.

Другое пакаленне

У 1949 годзе ў ЗША быў створаны першы паўправадніковы прыбор – транзістар. Ён замяніў сабой электронную лямпу, вызначыўшы будучыню камп'ютараў. Хуткасць іх працы дасягнула сотняў тысяч аперацый за секунду, а аб'ём унутранай памяці ўзрос у сотні разоў у параўнанні з ЭВМ першага пакалення. Акрамя таго пачалі развівацца прылады знешняй памяці – магнітныя стужкі, што дазволіла захоўваць інфармацыю і ажыццяўляць пошук па ёй.

Трэцяе пакаленне

Са з'яўленнем інтэгральных мікрасхем у пачатку 60-х гадоў XX стагоддзя былі створаныя ЭВМ трэцяга пакалення. Піянерам стала фірма IBM, якая наладзіла ў 1964 годзе выпуск машын серыі IBM-360. Гэтыя машыны лёгка аб'ядноўваліся ў вылічальныя комплексы.

Камп'ютары трэцяга пакалення мелі развітыя аперацыйныя сістэмы, а для праграмавання пачалі выкарыстоўвацца спецыяльна створаныя мовы праграмавання. З'явілася магчымасць выконваць адначасова некалькі праграм на адной машыне, а хуткасць працы дасягнула некалькіх мільёнаў аперацый за секунду. З'явіліся і першыя магнітныя дыскі, якія працавалі нашмат хутчэй за магнітныя стужкі.

У 70-я гады атрымалі магутнае развіццё міні-ЭВМ. Своеасаблівым эталонам тут сталі машыны амерыканскай фірмы DEC серыі PDP-11.

Чацвёртае пакаленне

Рэвалюцыя адбылася ў 1971 годзе, калі кампанія Intel паказала першы мікрапрацэсар – маленечкі аналаг звышвялікай інтэгральнай схемы.

Злучыўшы мікрапрацэсар, прылады ўводу і вываду інфармацыі і некаторыя іншыя кампаненты, чалавецтва атрымала новае пакаленне камп'ютараў – мікраЭВМ, якія былі адносна таннымі і па памерах параўнальныя са звычайнай хатняй тэхнікай.

Першым камп'ютарам для шырокіх мас, які можна лічыць правобразам сучаснага персанальнага камп'ютара, стала ў 1976 годзе машына Apple I. Ужо праз год, у 1977 годзе, з'яўляецца іншая, больш дасканалая, машына, абсталяваная ўласным маніторам – Apple II.

Сузаснавальнік кампаніі Apple Стыў Джобс быў апанаваны ідэяй даступнасці камп'ютараў для ўсіх людзей, таму лічыў неабходным выкарыстанне аперацыйных сістэм з графічным інтэрфейсам, дзе ўсе іструменты кіравання, якія маюцца на дысплэі, выкананыя ў выглядзе графічных малюнкаў, зразумелых непрафесіяналам.

Таму ў 1984 годзе Apple выпускае свой самы паспяховы персанальны камп'ютар – Macintosh, слава якога не згасла і па сёння.

Макінтош стаў узорам для ўсіх персанальных камп'ютераў, прапанаваўшы карыстальнікам радыкальна новы інтэрфейс.

Карыстальнікі цяпер працавалі з камп'ютарам не праз абстрактныя тэкставыя каманды, як гэта было раней, а з дапамогай віртуальнага працоўнага стала і розных элементаў на ім.

З гэтага часу камп'ютары сталі развівацца ў бок змяншэння памераў і павышэння прадукцыйнасці. Гэта прывяло да з'яўлення планшэтных камп'ютераў, якія выдзеліліся ў асобную групу ў 2000-х гадах. Самым папулярным прыкладам з'яўляецца лінейка планшэтаў iPad, прэзентаваных кампаніяй Apple ў 2010 годзе: яны займаюць каля 40 % сусветнага рынку планшэтаў.

На прэзентацыі другога пакалення iPad 2 сакавіка 2011 года Стыў Джобс сказаў: «Насамрэч будучыня – за посткамп'ютарнымі прыладамі, якія больш простыя і зразумелыя, чым звыклыя персанальныя камп'ютары».

Што далей?

Развіццё штучнага інтэлекту і галасавога ўводу інфармацыі кажа пра тое, што мы ўжо блізкія да стварэння машын пятага пакалення. У той жа час зараз гэтыя тэхналогіі знаходзяцца толькі на пачатку свайго шляху. А што будзе далей?

Некаторыя навукоўцы кажуць, што нас чакае тэхналагічная сінгулярнасць – момант, калі тэхнічны прагрэс стане настолькі хуткім і складаным, што апынецца недасягальным для разумення.

Гэты працэс прадугледжвае стварэнне сапраўднага штучнага інтэлекту, як мінімум роўнага чалавечаму, самастварэнне машын, значнае пашырэнне магчымасцей чалавечага мозгу дзякуючы біятэхналогіям.

На Саміце сінгулярнасці ў 2012 годзе навукоўцы прыйшлі да высновы, што гэты момант можа наступіць ужо да 2040 года.

* Паразважайце над наступным сцвярджэннем: *Некаторыя навукоўцы кажуць, што нас чакае тэхналагічная сінгулярнасць – момант, калі тэхнічны прагрэс стане настолькі хуткім і складаным, што апынецца недасягальным для разумення. Ці згодныя вы? Якія наступствы для чалавецтва можа мець такое развіццё падзей?*

Практыкаванне 8. Прачытайце матэрыял з маладзёжнага інтэрнэт-часопіса [39]. Ахарактарызуйце стылістычныя сродкі тэксту, звярніце ўвагу на графічнае афармленне, рубрыкацыю.

Што такое крыптавалюты і як яны змяняюць свет?

Біткоіны, майнінг, ICO, блокчэйн – з-за гэтых слоў нават самыя прасунутыя міленіялы адчуваюць сябе, нібыта тая бабуля са смартфонам. Тлумачым, як стаць мільянерам, не выходзячы з-за камп'ютара, а таксама імкнемся намацаць новы этап у эканоміцы.

Што такое крыптавалюта?

◇ Літаральна кажучы, гэта валюта ў інтэрнэце. Самае важнае яе адрозненне ад «звычайных» валют ці электронных плацяжоў – шлях з'яўлення грошай.

◇ Каб на картцы ці на электронным гаманцы ўзніклі грошы, іх трэба туды спачатку змясціць фізічна. У выпадку з крыптавалютамі грошы выпускаюцца выключна ў сеціве. Стварыць крыптавалюту можа любы чалавек <...>.

◇ Банк – гэта заўжды пасрэднік, які бярэ камісіі, можа лопнуць ці банальна накасячыць. Карыстаючыся крыптавалютамі, ты пазбягаеш гэтага пасрэдніка.

◇ Першапачаткова крыптавалюты выкарыстоўваліся, каб набыць нешта нелегальнае: напрыклад, наркатыкі ці зброю. Але з цягам часу біткоін набіраў папулярнасць і праз яго пачалі замаўляць больш звычайныя рэчы, напрыклад, піцу.

Якія бываюць крыптавалюты?

◇ Самая папулярная крыптавалюта – гэта біткоін, яна ж самая першая. Другая па папулярнасці – Ethereum. Ствараецца па абсалютна іншым прынцыпе. Ethereum – гэта крыптавалюта, якая складаецца з токенаў <...>.

Як усё працуе?

◇ Давай разгледзім на прыкладзе біткоіна. Працэс ягонага вырабу завецца «майнінг». Калі ты думаў(-ла), што «майніць» азначае «гуляць у Майнкрафт», то звернемся да этымалогіі. Англа-беларускі слоўнік падказвае, што так называецца працэс выкарыстання нетраў Зямлі і здабычы карысных выкапняў. Майніць крыптавалюты – значыць, пацвярджаць транзакцыі ў блокчэйне і атрымліваць за гэта ўзнагароджанне ад сістэмы і бакоў здзелкі.

◇ Каб біткоіны рабіліся ці майніліся, трэба каб твой комп вырашаў матэматычныя задачы. З цягам часу біткоіны пачалі майніць усё больш людзей. Адпаведна, задачы сталі складанейшыя, а ўзнагароджанне паменшылася.

◇ Каб вырашаць гэтыя задачы, трэба мець відэакарту + спецыяльную схему, напрыклад ASIC. Яна спажывае значна менш электраэнергіі пры большай магутнасці. Нават самы моцны комп ужо сёння не здолее справіцца з майнінгам. Аднак майнінг няхіла падстаўляе экалогію. Расходуецца дахалеры электрычнасці – і калі яна была атрымана шляхам спальвання вугалю (з неаднаўляльных крыніц), то гэта моцна ўплывае на змяненне клімату.

Біткоіны – новае золата?

◇ Працэс вырабу біткоінаў не проста так называецца майнінгам: гэтую крыптавалюту можна параўнаць з ганебным металам золатам. Іх таксама складана здабыць, кошт фарміруецца праз рынак, і ён досыць высокі (прачэкай яго!).

◇ Кошт фарміруецца банальным шляхам: праз схему «попыт-прапанова». Біткоінаў можа быць толькі 21 мільён – так задумаў ягоны стваральнік. Таму ён даражэ: дасяжных біткоінаў становіцца ўсё меней, а жадаючых зарабіць на іх – усё болей <...>.

Як стаяць крыптамільянерам?

◇ У нас кепскія навіны: сённа, каб стаць мільянерам з дапамогай біткоінаў, трэба быць сапраўдным мільянерам.

◇ Каб біткоіны хутчэй майніліся, патрэбны моцны комп, а лепей некалькі. Так з’явіліся крыптафермы – сеткі аб’яднаных камп’ютараў, якія займаюцца майнінгам.

◇ На жаль, вечны рухавік яшчэ не вынайшлі, таму прыйдзецца плаціць (і шмат!) за электраэнергію. Ну і сама тэхніка каштуе таксама прыстойных грошай <...>.

Пры чым тут блокчэйн?

◇ Блокчэйн – гэта размеркаваная база даных, доступ да якой можа атрымаць любы чалавек. Над ёй няма аніякага рэгулятара, яе ніхто не кантралюе, а бяспека гарантуецца самой архітэктурай тэхналогіі.

◇ У блокчэйн можна запісваць што заўгодна. Гэтую інфу немагчыма змяніць ці падрабіць. Некаторыя спецыялісты(-кі) лічаць, што гэта новы інтэрнэт. Адно вядома дакладна: дзякуючы блокчэйну патрэба ў пасрэдніках знікне. На блокчэйне пабудаваная любая крыптавалюта. Гэта празрыста, хутка, проста і надорага.

◇ Дарэчы, у Беларусі гэтая тэхналогія таксама ўжо з’явілася. Улетку Нацыянальны банк Беларусі абвясціў, што стварыў на аснове блокчэйну спецыяльную сетку для банкаўскіх і нябанкаўскіх аперацый.

Што такое ICO?

◇ Калі раней IT-кампаніі пры выхадзе на рынак прадавалі інвестарам свае акцыі, то зараз яны прадаюць віртуальныя долі ў кампаніі.

◇ Першы выпадак завецца IPO (Initial Public Offering – першаснае размяшчэнне акцый на біржы). ICO (Initial Coin Offering – першаснае размяшчэнне манет) працуе па такім жа прынцыпе, толькі інвестары ўкладаюць сродкі ўзамен на токены – штосьці накшталт крыптаграфічных доляў у кампаніі.

◇ IPO часта рэгулюецца заканадаўствам, а ICO не мае аніякага кіраўніка.

Пры чым тут токены?

◇ Токен – гэта тая доля, якую інвестар атрымлівае праз ICO. Кажучы навукова, токен – гэта доля, якая даецца ў нейкім актыве. Памацаць яе, канешне, нельга. Улік гэтых доляў, ці токенаў, вядзецца праз блокчэйн.

Што пра крыпту думае беларускае заканадаўства і падатковая?

◇ У Беларусі займацца распаўсюджваннем крыптавалют незаконна, таму што гэта сродак плацяжу. А займацца выпускам сродкаў плацяжу ў Беларусі мае права толькі Нацбанк.

◇ Да таго ж не распрацаваны заканадаўчыя акты, якія б рэгулявалі майнінг <...>.

◇ Добрая навіна ў тым, што хутка ў Беларусі з’явіцца першая ў ЕАЭС крыптавалютная біржа.

Як крыптавалюты і блокчэйн змяняюць свет?

◇ Крыптавалюты змяняюць саму структуру эканомікі і дзяржаўнага кіравання. Над імі няма рэгулятараў, уся адказнасць ляжыць толькі на карыстальніках.

◇ Ёсць гіпотэзы, што крыптавалюты – першы крок для стварэння віртуальнай цывілізацыі.

◇ Канешне, гэта новы тэхналагічны прарыў. Хто ведае, можа, стварэнне блокчэйну – гэта прамысловая рэвалюцыя нашага часу?

* Перадайце прачытаны змест сродкамі іншага стылю, напрыклад, навуковага ці афіцыйна-справавога.

Практыкаванне 9. Прачытайце артыкул [28]. Складзіце яго план. Вызначце аб'ект і прадмет даследавання, мэту і задачы. Напішыце анатацыю на беларускай мове. Вызначце стыль атрыманай анатацыі.

Как слабый искусственный интеллект применяется в повседневной жизни

В 1950 году Алан Тьюринг, а затем в 1980 году Джон Сёрль пытались формализовать понятие искусственного интеллекта. Сёрль ввёл философские понятия «слабый искусственный интеллект» и «сильный искусственный интеллект». В наше время рассуждения о сильном искусственном интеллекте остаются уделом философов, они спорят о возможности или невозможности создания искусственного интеллекта, превосходящего человеческий или равного ему. Что же касается слабого искусственного интеллекта, его приложения уже вошли в нашу жизнь, технику, и мы постоянно видим вокруг себя его типичные проявления.

Искусственный интеллект призван решать задачи либо плохо алгоритмизируемые, либо сложно алгоритмизируемые. В качестве примера можно привести весь спектр наших чувств: если есть язык и нос, то в качестве аналогов среди технических средств есть газоанализаторы, которые умеют понимать запахи и вкусы. Siri в iPhone – это пример электронного уха, которое понимает вашу речь. В качестве аналога зрению человека можно привести целую отрасль компьютерной науки – компьютерное зрение. Оно решает все задачи, которые можно отнести к видимой действительности: восстановление трёхмерной сцены, модели снятого объекта, оценка расстояния до объектов, их формы, выступающих частей.

Компьютерное зрение и методы, связанные с трёхмерной реконструкцией, основываются на физических законах. Можно выделить четыре основных подхода к восстановлению трёхмерных моделей по изображениям. Первый подход основывается на рассеянии Ламберта. Мы берём какой-то объект и освещаем его под разными углами. Знание о том, с какого угла мы освещали объект, даёт нам возможность вычислить нормали к поверхности, которая от-

ражает свет. Зная нормали, можно с помощью обычного численного интегрирования восстановить объём сканируемого объекта и получить модель.

Второй подход основывается на фокусировке. Существует метод получения объёма из фокусного расстояния, на которое настроена камера. Мы делаем серию снимков с разным фокусным расстоянием, затем анализируем каждый снимок и выясняем, на каких снимках какие части изображения находятся в максимальном фокусе. С помощью преобразования Фурье мы получаем спектр изображения, вычисляем наиболее чёткие области этого изображения и можем утверждать, что эти области изображения находятся от нас на фокусном расстоянии. Серия таких снимков даёт возможность получить карту глубины, т. е. расстояния от камеры до элементов сканируемой модели.

Существуют подходы, использующие структурированную подсветку. Ею может быть лазер, развернутый в плоскость, или же проектор, который проецирует на модель цветную или черно-белую сетку. На снимке подсветка искажается по отношению к тому, что должно было получиться при проекции подсветки на плоский экран. Основываясь на законе отражения, зная, откуда идёт свет и где мы снимаем картинку, мы можем получить расстояния до точек модели.

Последний и самый, наверное, развитый и исследуемый подход в построении трёхмерных моделей по изображению – это подход стереосопоставления, когда изображения сцены сняты с разных ракурсов. Существует физический принцип – явление параллакса: если вы перемещаетесь относительно какого-то объекта, то более удаленные детали объекта перемещаются медленнее, чем те, что находятся рядом с вами. Задача алгоритма стереосопоставления в том, чтобы находить на двух, трех и т. д. изображениях соответствия между точками и, найдя такие соответствия, устанавливать смещение, а по смещению определить расстояние до этой точки.

Работу всех методов компьютерного зрения можно разделить на этапы. Первый этап – это калибровка камер. Мы должны каким-то образом зафиксировать отношение между камерой, которая снимает объект, и объектом, который мы снимаем. Это может быть расстояние до него, соотношение в системе каких-то известных координат и так далее. Калибровка предполагает определение искажения изображения. Примером такого искажения может быть дисторсия, когда изображение по краям сжимается или, наоборот, разворачивается сильнее, чем нужно.

Второй этап – это сопоставление. Это может быть стереосопоставление или сопоставление фокусировки. После того как мы сопоставили изображения, мы получаем множество координат точек сканируемой сцены, которые разбросаны где-то в трёхмерном пространстве.

Этого ещё недостаточно, чтобы получить модель. Модель – это то, с чем можно работать: деформировать, поворачивать и т. д. У нас же есть просто множество точек. Нужно превратить эти точки в некоторую поверхность. Это можно сделать совершенно разными способами. На третьем этапе для получения модели можно рассчитать сплайн-поверхность или построить обычную

триангуляцию по этим точкам. Также можно использовать довольно экзотические методы, построенные на базе физических законов. Например, численное решение уравнения Навье–Стокса применяется, чтобы получить поверхность для такого множества точек. После этого есть опциональный четвертый этап, на котором текстуру, полученную из исходных изображений, натягивают на объект.

Если мы говорим о компьютерном зрении и сопоставлении, то предполагаем, что наш объект никуда от нас не убегает и не меняет цвет, как светофор <...>. Тогда, например, если вы сфотографируете доску с гвоздями, вам наверняка не удастся получить достаточно хорошую модель, потому что алгоритм не поймет постоянно меняющихся объектов. Кроме того, сами алгоритмы иногда вносят дополнительные ограничения на то, что они снимают. Например, есть метод съёмки городских сцен, когда предполагается, что в сцене очень много прямых параллельных и перпендикулярных линий. Вы предполагаете, что сцена наполнена отрезками, поэтому, снимая природу, получите неудовлетворительный результат.

В качестве примера можно привести высокоточное неразрушающее сканирование. Если вам нужно отсканировать какое-то произведение искусства, которое разрушается (древний манускрипт, статуэтка и под.), и спасти его можно только путём переноса в виртуальную среду, это можно сделать современными методами, построенными на базе компьютерного зрения, которые позволяют делать субмиллиметровое сканирование для макрообъектов. То есть ошибки в итоговой модели, которые может допустить этот метод, составляют меньше одного миллиметра. Такие технологии позволяют не только сохранить что-то древнее, но и, например, анимировать в современных фильмах людей, которые не могут присутствовать на съёмках.

В настоящий момент технологии трёхмерной реконструкции часто применяются для навигации. Существуют автономные модули, в том числе автомобили, которые оснащены большим количеством датчиков, среди которых есть радары, лидары, сонары и камеры. С их помощью машина может осуществлять парковку, автоматическое движение вдоль линий разметки. Это те технологии, что уже сейчас внедрены и используются либо при автоматизированном вождении автомобиля, либо при автономном – их применяют в машинах без водителя.

Высокоточное неразрушающее сканирование нашло применение в кинематографе, компьютерной анимации и медицине. Создание моделей максимально реалистичных объектов – лиц людей, животных и т. д. – практически невозможно без технологий быстрой реконструкции. Инструменты высокоточного переноса реальных объектов в виртуальные сцены базируются на алгоритмах со структурированной подсветкой.

Любые алгоритмы и любые подходы в искусственном интеллекте имеют достаточно ограниченную область применения, однако решают очень интересные задачи. И хотелось бы в будущем найти прорывные технологии, которые бы не утыкались в пределы точности и производительности, а позволяли выхо-

дять на совершенно новый уровень в извлечении данных и знаний из какой-то информации.

*Станислав Протасов,
кандидат физико-математических наук МФТИ, программист компании Parallels*

Практыкаванне 10. Перакладзіце тэкст [4] на беларускую мову. Лічэбнікі напішыце словамі.

Вызначце стыль перакладзенага тэксту. Адказ абгрунтуйце, запоўніўшы табліцу.

Стыль (і падстыль)	Мэта тэксту	Лексічныя сродкі	Марфалагічныя сродкі	Сінтаксічныя сродкі
-----------------------	-------------	---------------------	-------------------------	------------------------

Более 200 тыс. граждан из 125 стран стали жертвами фальшивого антивируса с белорусскими корнями

Преступная группа под руководством гражданина Беларуси создала и распространила через Интернет вредоносную программу, при помощи которой были похищены более 18 млн долларов США. Об этом сегодня журналистам сообщил следователь по особо важным делам Управления по расследованию преступлений против информационной безопасности и интеллектуальной собственности главного следственного управления Следственного комитета. Было установлено, что руководитель преступной группы создал специализированный веб-сайт международного уровня – своеобразную криминальную социальную сеть «кардеров», обладающих разносторонними техническими навыками совершения преступлений в сфере высоких технологий, а также занимавшихся совершением таких преступлений, в составе более 100 граждан различных государств. Преступная группа с использованием разветвлённой системы веб-серверов распространяла в Интернете вредоносную программу – так называемый фальшивый антивирус. После установки на компьютер жертвы такая программа полностью имитировала работу антивирусного программного обеспечения, не являясь таковым, при этом вводила пользователя компьютера в заблуждение, выводя ложные сообщения о заражении и наличии угроз заражения компьютера многочисленными компьютерными вирусами, которых на самом деле не было. При этом программа предлагала приобрести полную версию, чтобы защитить компьютер. Обманутые и напуганные пользователи компьютеров оставляли на специальных сайтах злоумышленников реквизиты своих платежных карт, наивно полагая, что таким образом покупают легальное антивирусное программное обеспечение у надёжного производителя. Потерпевшими от преступной деятельности стали более 200 тыс. граждан, проживающих в 125 государствах. Только по приблизительным оценкам, фальшивым антивирусом было заражено более 500 млн компьютеров и устройств, подверженных вирусному заражению. Инкриминируемые мошенникам преступления предусматривают наказание в виде лишения свободы сроком до 15 лет с конфискацией имущества. Залогом качественного и объективного расследования уголовного

дела, привлечения виновных лиц к ответственности, принятия мер для восстановления в судебном порядке нарушенных прав пострадавших лиц послужили профессиональные и эффективные совместные действия Следственного комитета, Генеральной прокуратуры, МВД Республики Беларусь с правоохранительными органами более 50 государств, в том числе США, Германии, Дании, Польши, Украины, России.

Практикаванне 11. Перакладзіце выказванне знакамітага лінгвіста Ноама Хомскі на беларускую мову. Звярніце ўвагу на тое, што апошні сказ незакончаны. Паспрабуйце завяршыць думку адным словам. Параўнайце з арыгінальным сказам . Ці згодні вы з Н. Хомскі?

Одно дело – общаться с людьми, видя их перед собой, и совсем другое – стучать по клавиатуре, получая в ответ цепочки символов. Боюсь, что распространение таких бесконтактных и абстрактных отношений в ущерб живому непосредственному общению неприятным образом скажется на характере людей. Сделает их менее ...

* Што такое эсэ? Чым адрозніваецца змест, стыль, кампазіцыя *наратыўнага, апісальнага, вытлумачальнага, пераканаўчага* эсэ? Па даведку звярніцеся да практыкавання 14 тэмы «Мова і грамадства».

Якое эсэ дапаможа глыбей зразумець узнятую ў аферызме праблему? Напішыце эсэ на тэму, зададзеную выказванем Н. Хомскі.

Даведкі

Мова і грамадства

Практыкаванне 1. Звычайна прынята падаваць прыклады фактычнага моўнага матэрыялу курсівам, напрыклад:

Такія гукавыя абрэвіятуры, як *РИД* (*Российский информационный дайджест*), *РИА* (*Российское информационное агентство*), *РИБШ* (*Республиканский институт высшей школы*) маюць тое самае літарнае выяўленне і ў беларускай мове (з улікам адпаведнасці *и – і*): *РІД, РІА, РІВШ*.

Для аблягчэння ўспрымання навуковага тэксту добра вылучаць паўтлустым напісаннем (часам разрадкай) ключавыя паняцці, новыя тэрміны. Магчымая пэўная сістэма графічных вылучэнняў, што маркіруе інфармацыю ў тэксце. Аднак варта ўлічваць, што празмерна «стракаты» ад шрыфтоў і падкрэсліванняў тэкст можа стаць нязручным для ўдумлівага чытання.

БульбАсіка – так называюць матч у чэмпіянаце Беларусі па футболе паміж «БАТЭ» (Барысаў) і «Дынама» (Мінск), моцнымі супернікамі-фаварытамі нацыянальнага першынтсва. Слова ўтворана як адаптацыя іспанскага *El Clásico* (*Эль-Класіка*) – футбольнага супрацьстаяння мадрыдскага «Рэала» і «Барселоны».

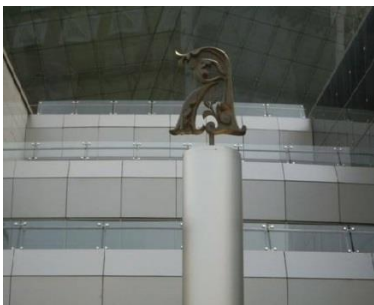
Практыкаванне 11. Ілюстрацыі і тэкст узяты з наступнай крыніцы:

Філалогія ў скульптуры: помнікі мовам, алфавітам, літарам // Прайдзісвет : часопіс перакладной літаратуры : [сайт]. URL : <http://prajdzisvet.org/book/25-filalohija-u-skulptury-pomniki-movam-alfavitam-litaram.html>.

Згодна з дадзенай публікацыяй, у Беларусі ўстаноўлены наступныя «моўныя» помнікі:

Помнік літары «Ў» у Полацку, усталяваны ў верасні 2003.

Літара «А» ў Мінску ля Нацыянальнай бібліятэкі.

Як мы ведаем, не заўсёды ад назвы краіны ўтвараецца назва мовы, напрыклад: няма бразільскай мовы, бо ў Бразіліі афіцыйная мова партугальская. Аднак, здараецца, адна і тая ж краіна можа называцца рознымі спосабамі. Так, і Галандыя, і Нідэрланды – дзве назвы адной краіны. А якая ж там мова? Адна з дзяржаўных моў сапраўды мае назву, вытворную ад наймення краіны. Звернемся да аўтарытэтнага «Лінгвістычнага энцыклапедычнага слоўара» (пад рэд. В. М. Ярцавай, 1990): асноўны артыкул названы *нідэрландская мова*, але ў рэестр уключана і *галандская мова* – у якасці адсылкі да вышэй назвага артыкула.

Практыкаванне 12. Скульптура «Прысвячэнне роднаму слову» (П. Вайніцкі) знаходзіцца ў Музеі беларускага кнігадрукавання ў Полацку.

Практыкаванне 13. Арыгінал перакладзенага тэксту на англійскай мове:

Types of Essays

The type of essay will depend on what the writer wants to convey to his reader. There are broadly four types of essays. Let us see.

Narrative Essays: This is when the writer is narrating an incident or story through the essay. So these are in the first person. The aim when writing narrative essays is to involve the reader in them as if they were right there when it was happening. So make them as vivid and real as possible. One way to make this possible is to follow the principle of 'show, don't tell'. So you must involve the reader in the story.

Descriptive Essays: Here the writer will describe a place, an object, an event or maybe even a memory. But it is not just plainly describing things. The writer must paint a picture through his words. One clever way to do that is to evoke the senses of the reader. Do not only rely on sight but also involve the other senses of smell, touch, sound etc. A descriptive essay when done well will make the reader feel the emotions the writer was feeling at the moment.

Expository Essays: In such an essay a writer presents a balanced study of a topic. To write such an essay, the writer must have real and extensive knowledge about the subject. There is no scope for the writer's feelings or emotions in an expository essay. It is completely based on facts, statistics, examples etc.

Persuasive Essays: Here the purpose of the essay is to get the reader to your side of the argument. A persuasive essay is not just a presentation of facts but an

attempt to convince the reader of the writer's point of view. Both sides of the argument have to be presented in these essays. But the ultimate aim is to persuade the readers that the writer's argument carries more weight.

Чалавек і свет

Практыкаванне 1. Артыкул Яна Запрудніка (Нью-Ёрк) «Дваранства і беларуская мова» ўзяты са зборніка матэрыялаў Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Фарміраванне і развіццё нацыянальнай самасвядомасці беларусаў» (Маладзечна, жнівень 1992 год) «Беларусіка-Albaruthenica».

Практыкаванне 6. Страву, замяшаную на крыві, згадаў Адам Міцкевіч (1) у паэме «Пан Тадэвуш»: Яцак Сапліца атрымаў *чорную поліўку* як знак адмовы пры няўдалым жаніхоўстве. Цяпер мы сказалі б: атрымаў гарбуза (2).

Практыкаванне 11. Гэта выявы скульптуры нарвежца Фрэдэрыка Радума «TRANS I RE» (2017).

Практыкаванне 12. Глядзі кнігу Алеся Лозкі «Беларускі народны каляндар».

Практыкаванне 13. Ларэнца Куін (Lorenzo Quinn) убачыў на ўласныя вочы разбурэнні ад цунамі і тарнада ў Таіландзе і паўднёвай частцы ЗША. Пад уражаннем была створана серыя скульптур «Сіла прыроды», адна з якіх і прапанавана вашай увазе. «Мы, людзі, думаем пра сябе як пра найвышэйшых істот з абсалютным кантролем над нашым лёсам і ўсім, што вакол. Мы жывём з памылковым пачуццём бяспекі. У любы момант гнеў прыроды можа быць абуджаны, прынесці неспадзяваныя разбурэнні. Маці-прырода нястрымнай ярасцю хоча нагадаць нам пра сваю прысутнасць і нашу адказнасць у адносінах да яе дзіцяці – Зямлі», – кажа мастак.

Адукацыя і навука

Практыкаванне 1. Шмат карысных парад па культуры акадэмічнага пісьма можна знайсці ў выданні, прызначаным студэнтам:

Ярская-Смирнова Е. Создание академического текста. М. : Вариант : ЦСПГИ, 2013. 156 с.

Практыкаванне 3. Адной з крыніц можа быць наступнае выданне:

Наумович В. А. Университет – феномен цивилизации. Студенту о Белорусском государственном университете: книга для чтения. Минск: Четыре четверти, 2011. 200 с.

Практыкаванне 11. Так на рускай мове выглядае выказванне Ноама Хомскі:

Одно дело – общаться с людьми, видя их перед собой, и совсем другое – стучать по клавиатуре, получая в ответ цепочки символов. Боюсь, что распространение таких бесконтактных и абстрактных отношений в ущерб живому непосредственному общению неприятным образом скажется на характере людей. Сделает их менее человечными.

Ноам Хомскі (Noam Chomsky) – вядомы амерыканскі лінгвіст і публіцыст, чые даследаванні сталі знакавымі для граматыкі, механізмаў параджэння маўлення, кагнітывістыкі.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Багдановіч, М. Апокрыф / М. Багдановіч [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : http://knihi.com/Maksim_Bahdanovic/Apokryf.html. – Дата доступу : 12.11.2019.
2. Барадулін, Р. Мая мова / Р. Барадулін // Неруш : лірыка. – Мінск : Беларусь, 1966. – 36 с.
3. Белы, А. Наша страва / А. Белы. – Мінск : Логвінаў, 2010. – 288 с.
4. Более 200 тыс. граждан из 125 стран стали жертвами фальшивого антивируса с белорусскими корнями [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.belta.by/special/tech/view/bolee-200-tys.-grazhdan-iz-125-stran-stali-zhertvami-falshivogo-antivirusa-s-belorusskimi-kornjami-27116-2013/>. – Дата доступа : 12.11.2019.
5. Вести из будущего : 10 профессий, которые появятся к 2020 году // Аргументы и факты [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://asi.ru/news/10702/>. – Дата доступа : 12.11.2019.
6. Гіль, М. Думайце, мамы, думайце! Рэха з 1987 года / М. Гіль // Роднае слова. – 1997. – №9. – С. 5–9.
7. Губская, В. «Дзякуй» – не «спасибо». Ці ўмееце вы вітацца па-беларуску? / В. Губская // Аргументы и факты в Беларуси. – 21.02.2013.
8. Запруднік, Я. Дваранства і беларуская мова / Я. Запруднік // Беларусіка = Albaruthenica. – 1993. – Кн. 2. – С. 29–36.
9. Запрудскі, С. М. Беларуская мова. Ороле, 1998 / С. М. Запрудскі // Беларускі гістарычны агляд : навуковы часопіс [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.belhistory.eu/tag/gistoryya-movy/page/3/>. – Дата доступу : 12.11.2019.
10. Калі беларуская мова будзе вывучацца ў Кембрыджы? [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <https://news.tut.by/society/203451.html/>. – Дата доступу : 12.11.2019.
11. Ксёндз экзарцыст Андрэй Шут пра Хэлоўін : хрысціянін не можа лічыць сябе вучнем Хрыста, а практыку мець бязбожную [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <https://catholic.by/3/pub/interview/3019-ksjondz-ekzartsyst-andrej-shut-pra-khelouin-khrystyyanin-ne-mozha-lichyts-syabe-vuchnem-khrysta-a-praktyku-mets-byazbozhnyyu>. – Дата доступу : 12.11.2019.
12. Колосова, В. Дело – в пластике / В. Колосова // Родная прырода [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zviazda.by/be/news/20180731/1533037505-delo-v-plastike>. – Дата доступа : 12.11.2019.
13. Кон, А. Приготовление кофе в научно-исследовательских учреждениях / А. Кон [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://n-t.ru/ri/fz/fz204.htm>. – Дата доступа : 12.11.2019.
14. Кошчанка, У. Цяжкасці шматмоўя ў Еўропе / У. Кошчанка // Роднае слова. – 2004. – №8. – С. 37–41.
15. Краскоўскі, М. Футбол па-беларуску : топ праблем, з якімі сутыкнуцца каментатары «Сетанты» / М. Краскоўскі [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <https://www.pressball.by/pbonline/football/83638>. – Дата доступу : 12.11.2019.

16. Ластоўскі, В. Перапіска ў беларускай мове / В. Ластоўскі // Выбраныя творы ; уклад., прадмова і каментарыі Я. Янушкевіча. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 1997. – С. 252–253.
17. Лукашанец, А. А. Беларуская мова ў сучасным свеце / А. А. Лукашанец // Польша. – 2010. – №9. – С. 138–151.
18. Лукашанец, А. А. Беларуская мова на пачатку XXI стагоддзя : некаторыя разважанні / А. А. Лукашанец // Роднае слова. – 2004. – №11 – С. 39–44.
19. Лянкевіч, У. Моўны вентылятэр : рускі – значыць беларускі / У. Лянкевіч, А. Пятровіч [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <https://budzma.by/news/mowny-vyentylyatar-ruski-znachyc-byelaruski.html>. – Дата доступу : 12.11.2019.
20. Малішэўскі, Я. Незвычайная энцыклапедыя беларускіх народных інструментаў / Я. Малішэўскі, А. Спрычан. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2010. – 102 с.
21. Мячкоўская, Н. Б. Дывергентныя і канвергентныя працэсы ў беларускай моўнай сітуацыі XX стагоддзя і сучасная мадэль нацыянальнага самасцвярджэння / Н. Б. Мячкоўская // Беларусіка = Albaruthenica. – 2010. – Кн. 30. – С. 140–146.
22. Мячкоўская, Н. Б. Сацыялінгвістычны погляд на чыннікі, тармазы і прыярытэты нацыянальнага адраджэння / Н. Б. Мячкоўская // Беларусіка = Albaruthenica. – 2001. – Кн. 19. – С. 173–180.
23. Мечковская, Н. Б. Социальная лингвистика : пособие для студентов гуманитарных вузов и учащихся лицеев / Н. Б. Мечковская. – 2-е изд., испр. – М. : Аспект-Пресс, 2000. – 206 с.
24. Мятлеўская, Л. Л. Беларускі кулінарны сшытак №1 / Л. Л. Мятлеўская. – Мінск : Беловагрупп, 2015. – 135 с.
25. Нікалаева, Н. «Дыназаўры» камп'ютарнай тэхнікі / Н. Нікалаева // Звязда [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://zviazda.by/>. – Дата доступу : 12.11.2019.
26. Павловская, Т. А. С/С++ : программирование на языке высокого уровня / Т. А. Павловская. – СПб. : Питер, 2003. – 461 с.
27. Параскевіч, І. Ад 1642 года да нашых дзён: гісторыя развіцця камп'ютара, і што нас чакае далей / І. Параскевіч // Наша ніва [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <https://history.nn.by/?c=ar&i=203697>. – Дата доступу : 12.11.2019.
28. Протасов, С. Как слабый искусственный интеллект применяется в повседневной жизни / С. Протасов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://postnauka.ru/faq/36547>. – Дата доступа : 12.11.2019.
29. Роўда, І. С Некаторыя аспекты функцыянавання беларускай і рускай моў / І. С. Роўда // Роднае слова. – 2003. – №6. – С. 36–38.
30. Рублевская, Л. И. Время и бремя архивов и имён / Л. И. Рублевская, В. В. Скалабан. – Минск : Літаратура і мастацтва, 2009. – 192 с.
31. Руденко, Е. Н. Интернет. Язык. Лингвистика / Е. Н. Руденко. – Минск : Право и экономика, 2009. – 90 с.
32. Сацута, І. Што косіць год высакосны? / І. Сацута // Роднае слова. – 2008. – №12. – С. 94–96.
33. Трэпет, Л. В. Там, дзе гучалі паланэзы / Л. В. Трэпет. – Мінск : Польша, 1990. – 34 с.
34. Філалогія ў скульптуры: помнікі мовам, алфавітам, літарам // Прайдзісвет : часопіс перакладной літаратуры [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу :

<http://prajdzisvet.org/book/25-filalohija-u-skulptury-pomniki-movam-alfavitam-litaram.html>. – Дата доступу : 12.11.2019.

35. Цітоў, В. С. Адзенне / В. С. Цітоў // Народная культура Беларусі : энцыклапедычны даведнік. – Мінск : БелЭн, 2002. – С. 21–28.

36. Цыхун, Г. А. Крэалізаваны прадукт: трасянка як аб’ект лінгвістычнага даследавання / Г. А. Цыхун // Прайдзісвет : часопіс перакладной літаратуры [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://prajdzisvet.org/mova/12-krealizavany-pradukt-trasianka-jak-abiekt-linhvistychnaha-dasliedavannia.html>. – Дата доступу : 12.11.2019.

37. Часасловец: пераклады айца Аляксандра Надсана [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://casasloviac.co.uk/>. – Дата доступу : 12.11.2019.

38. Шахова, Н. Если слот на разъем нелезет, кто кого соберет? / Н. Шахова // Компьютерра. – 2000. – № 26 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://old.computerra.ru/2000/355/196511/>. – Дата доступа : 12.11.2019.

39. Што такое крыптавалюты і як яны мяняюць свет? [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <https://34mag.net/post/process-kryptavalyuty>. – Дата доступу : 12.11.2019.

40. Як фэшн-брэнду стаць «свядомым»? [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <https://34mag.net/post/svyadomy-brend>. – Дата доступу : 12.11.2019.

41. Ярская-Смирнова, Е. Создание академического текста / Е. Ярская-Смирнова. – М. : Вариант : ЦСПГИ, 2013. – 156 с.

Спіс рэкамендаванай літаратуры

1. Бандаровіч, В. У. Стыльна па-беларуску : комплексны даведнік па культуры маўлення / В. У. Бандаровіч. – Мінск : Пачатковая школа, 2013. – 64 с.
2. Беларуская мова. Прафесійная лексіка. Прыродазнаўства : вучэб. дапаможнік для студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі / М. Р. Прыгодзіч [і інш.]. – Мінск : РІВШ, 2015. – 260 с.
3. Беларуская мова. Прафесійная лексіка. Сацыяльна-гуманітарныя навукі : вучэб. дапаможнік для студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі / М. Р. Прыгодзіч [і інш.]. – Мінск : РІВШ, 2015. – 258 с.
4. Верштарт, Г. Ф. Лексічныя асаблівасці мовы навуковых тэкстаў / Г. Ф. Верштарт // Слова беларускае : з гісторыі лексікалогіі і лексікаграфіі / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1992. – С. 32–36.
5. Ермаловіч, А. В. Беларуская мова (прафесійная лексіка). Афіцыйна-справавы і навуковы стылі / А. В. Ермаловіч, А. В. Шарапа. – Мінск : БДУІР, 2010. – 60 с.
6. Наўроцкая, І. В. Беларуская мова: культура маўлення : электронны вучэбна-метадычны комплекс па дысцыпліне / І. В. Наўроцкая ; БДУІР [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://abitur.bsuir.by>. – Дата доступу : 10.03.2016.
7. Міхневіч, А. Я. Слоўка за слоўкам / А. Я. Міхневіч, Л. П. Кунцэвіч, Ю. В. Назаранка. – Мінск : Выдавецкі цэнтр БДУ, 2006. – 166 с.
8. Свістунова, М. І. Спецыяльная лексіка ІТ-сферы / М. І. Свістунова // Беларускае слова : тэорыя і практыка : зб. арт. па матэрыялах навук. чытанняў, прысвеч. 75-годдзю з дня нараджэння прафесара Б. А. Плотнікава, Мінск, 15 снежня 2015 г. – Мінск : РІВШ, 2016. – С. 92–98.
9. Старасценка, Т. Я. Стылістыка беларускай мовы / Т. Я. Старасценка, В. В. Урбан, Ф. С. Шумчык. – Мінск : БДПУ, 2010. – 219 с.
10. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка беларускай мовы / М. Я. Цікоцкі. – Мінск : Універсітэцкае, 1995. – 294 с.
11. Шакун, Л. М. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы / Л. М. Шакун. – Мінск : Універсітэцкае, 1984. – 318 с.
12. Шкраба, І. Р. Лексікалогія / І. Р. Шкраба. – Мінск : Тэхналогія, 2012. – 179 с.

Вучэбнае выданне

Албут Анастасія Анатольеўна

**ЗБОРНИК ТЭКСТАЎ
ДЛЯ СТЫЛІСТЫЧНАГА АНАЛІЗУ**

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ ДАПАМОЖНІК

Рэдактар *К. І. Косціна*

Камп'ютарная праўка, арыгінал-макет *А. І. Талкач*

Падпісана ў друк 27.05.2020. Фармат 60x84 1/16. Папера афсетная. Гарнітура «Таймс».
Аддрукавана на рызографе. Ум. друк. арк. 5,23. Ул.-выд. арк. 5,5. Тыраж 90 экз. Заказ 372.

Выдавец і паліграфічнае выкананне: установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў №1/238 ад 24.03.2014,
№2/113 от 07.04.2014, №3/615 ад 07.04.2014.

Вул. П. Броўкі, 6, 220013, г. Мінск